

JÉ LEN KOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT
1963 • 4

E SZÁMUNK SZERZŐI

ANGYAL ENDRE
BELLYEI LÁSZLÓ
BRÓDY LÁSZLÓ
BUZÁS HUBA
DIENES OTTÓ
HAITS GÉZA
HARANGOZÓ LÁSZLÓ
HORVÁTH ZSIGMOND
HUZANGAJ, PEDER
KALÁSZ MÁRTON
KÁRPÁTY CSILLA
KISS TAMÁS
KONCZ ISTVÁN
KONRÁD GYÖRGY
KOVÁCS FERENC
LÁZÁR ERVIN
LEMLE GÉZA
LENGYEL BALÁZS
LOVÁSZ PÁL
MARTYN FERENC
MEZEI ANDRÁS
MIHALIK ZOLTÁN
CS. NAGY ISTVÁN
OLASZ GYÖRGY
ORBÁN OTTÓ
PÁL JÓZSEF
RAB FERENC
RAJNAI LÁSZLÓ
RÓNAI BÉLA
SÍK MIHÁLY
SZABÓ GYULA
TAKÁCS IMRE
TANDORI DEZSŐ
TATAY SÁNDOR
TELEGDI POLGÁR ISTVÁN
THIERY ÁRPÁD
VARGA IMRE
VASADI PÉTER

RAJZOK:

KELLE SÁNDOR
SIMON BÉLA
SOLTRA ELEMÉR
TAKÁTS GYULA

A Baranya megyei Tanács, a Szakszervezetek Megyei Tanácsa és a Városi Tanács tavaly másodszor hirdett művészeti ösztöndíjat. Tíz baranyai író és tíz festőművész töltött egy-egy hónapot különböző üzemekben, termelőszövetkezetekben. E számunkban több ösztöndíjas író és festő művét közöljük. Így: *Pál József* verseit, *Thiery Árpád* kisregényének befejező részét, *Lázár Ervin* novelláját, *Rab Ferenc* üzemi szociográfiájának egy részletét. Az ösztöndíjat *Lemle Géza* méltatja. A képzőművészek közül *Kelle Sándor*, *Simon Béla*, *Soltra Elemér* szerepel rajzokkal a folyóiratban.

JÉ LEN KOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

VI. évfolyam, 4. szám

1963 április

TARTALOM

PÁL JÓZSEF versei	— — — — —	291
THIERY ÁRPÁD: Nagyvárosi rekviem (befejező rész)	— — — — —	293
KALÁSZ MÁRTON versei	— — — — —	307
LOVÁSZ PÁL: Triptichon (vers)	— — — — —	308
VASADI PÉTER: Szikár napok (vers)	— — — — —	309
HARANGOZÓ LÁSZLÓ: Mindegy mi lesz a lányok- kal (novella)	— — — — —	310
TANDORI DEZSŐ: Állsz előtttem (vers)	— — — — —	316
MEZEI ANDRÁS versei	— — — — —	317
SÍK MIHÁLY: Ormánság (vers)	— — — — —	318
TATAY SÁNDOR: Írók, szárazon és vizen (útirajz)	— — — — —	319
KONCZ ISTVÁN: Kisdedeknek (vers)	— — — — —	326
KISS TAMÁS versei	— — — — —	327
BÚZÁS HUBA: Országúton (vers)	— — — — —	328
BRÓDY LÁSZLÓ: Meghívó (vers)	— — — — —	328
LÁZÁR ERVIN: Dülöutak (novella)	— — — — —	329
DIENES OTTÓ: Madár suhan (vers)	— — — — —	335
ORBÁN OTTÓ: Az utazó (vers)	— — — — —	336
KOVÁCS FERENC: A felismerés alázata (vers)	— — — — —	336
CS. NAGY ISTVÁN versei	— — — — —	337
PEDER HUZANGAJ versei (<i>Kárpát Csilla</i> fordítá- sai)	— — — — —	338

HORIZONT

KONRÁD GYÖRGY: Jegyzetek a „huligán”-arc- képhez (befejező rész)	— — — — —	340
RAB FERENC: Savmarta emberek	— — — — —	346
TAKÁCS IMRE: Gimnazisták a majorban	— — — — —	352

MŰVÉSZET

HAITS GÉZA: Csontváry — mai szemmel	— — — — —	357
MARTYN FERENC: Takáts Gyula színes-rajz ki- állítás	— — — — —	359

JEGYZET

Kossuth díjas íróink köszöntése — — — — —	360
LENGYEL BALÁZS: Áprily Lajos, a műfordító — — —	360
OLASZ GYÖRGY: Új magyar kisfilmek — — —	363
MIHALIK ZOLTÁN: A Nagyvárosi rekviemről — — —	364
LEMLE GÉZA: A Baranya megyei Tanács művészi ösztöndíjáról — — — — —	366
Írók, festők az ösztöndíjról (Pál József, Simon Béla, Thierry Árpád, Kelle Sándor, Lázár Ervin, Soltra Elemér) — — — — —	367

SZÉLJEGYZET

VARGA IMRE: Az író, a riporter meg akik hallgatják — — — — —	370
TELEGDI POLGÁR ISTVÁN: Ki fordította? — — —	371

SZEMLE

RAJNAI LÁSZLÓ: Kodolányi János: Julianus barát. A vas fiai — — — — —	373
HORVÁTH ZSIGMOND: Moldova György: Az idegen bajnok — — — — —	376
SZABÓ GYULA: Szabó Pál: Ahogy lehet — — —	379
BELLYEI LÁSZLÓ: Kende Sándor Testvérek — — —	380
RÓNAI BÉLA: A mai magyar nyelv rendszere — — —	381
ANGYAL ENDRE: Egy magyar vonatkozású osztrák regényről — — — — —	382

RAJZOK

KELLE SÁNDOR — — — — —	318, 384
SIMON BÉLA — — — — —	331, 372
SOLTRA ELEMÉR — — — — —	299, 356
TAKÁTS GYULA — — — — —	359

Szerkeszti:
TÜSKÉS TIBOR
főszerkesztő

BERTHA BULCSU, CSORBA GYÖZÖ, LÁZÁR ERVIN, PÁKOLITZ ISTVÁN

Jelenkor. A Baranya megyei Tanács lapja, megjelenik havonta.

Szerkesztőség: Pécs, Széchenyi tér 16. Postafiók: 24. Telefon: 13-05 Kiadóhivatal: Pécs, Rét u. 4. Telefon: 50-00. Szerkesztőségi órák kedden 17—19 óráig. Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. — Egyes szám ára 6,— forint. Évi előfizetés díja: 72, forint. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hirlapirodánál (Budapest, V., József Nádor tér 1.). Egyéni előfizetési csekkszámja: 61 068. Közületi előfizetési csekkszámja: 61 066, vagy átutalással az MNB 8. fióknál vezetett egyszámlára. — Felelős kiadó: Braun Károly.

Indul a kas no pá szépvilág és süllyedünk le a pokolra
 jószerencsét no pá szépvilág hörből az akna
 fekete torka
 a gyomrod ideges szíved is ijedt tam-tam-ját dobolja
 füledre
 tam-tam-tam-tam dobol dobhártyád tam-tam-tam-tam
 jég hangja kúszott szívedre
 mert félünk először valamennyien félünk s aki járt itt
 az érti
 hogy félelem nélkül csak vakmerő lesz és sose lesz
 bátor a férfi
 no pá szépvilág mert szénmonoxid metán süllyedünk
 le a pokolra
 vízbetörés hé jószerencsét lefelé hörből az akna
 fekete torka
 egy szál drótkötélen s hogy acél s hogy sodrott mindegy
 csak egy szálon suhanunk le zötykődve a hatszáz
 méternyi mélybe
 napunk a lámpa lett az világít és visszatérésünk reménye
 mert csodás az élet felejthetetlen nagy mozaik az mozaik
 amit az ember önmaga rak ki
 követve bizonyos törvényszerűséget s mozaikcserép még az is
 a vasárnap délutáni meccs vagy ultiparti
 tam-tam-tam-tam dobol dobhártyád mert csodás az élet
 felejthetetlen s egy szál drótkötélen
 s hogy acél s hogy sodrott mindegy egy szál drótkötélen
 megáll a kas no pá szépvilág itt vagyunk itt már a pokolban
 jószerencsét no pá szépvilág csilledőreire csille kongató
 dőreje dobban
 jószerencsét kongató dőreje jószerencsét kongató dőreje
 szavadat hallod-e hallod
 kongató dőreje pokol tornáca kongató dőreje pokol tornáca
 szavadat hallod-e hallod
 pokol tornáca metróállomás metróállomás ez hisz villanyfény
 és négy fürge sinpár
 és váltók és kis cseh piros diesel-mozdony és sínek sínek
 amiken jár
 s a kis diesel-mozdony vezetőfülkéjében fekete fiú ül
 villog a foga és szeme fehérje
 jószerencsét mozdonya mögött negyven üres csille igazodik
 kocog zörögve
 arra hol a csúszda vasnyelvéről ömlik az ezüstfekete
 szén zuhatagja
 arra ahol verítékben fürödnek a férfiizmok és a bőrt
 a szénpor vastagon takarja
 arra ahol sújtólég omlás szilikózis és ki tudja még
 a kitörése
 arra ahol sújtólég omlás szilikózis és ki tudja még
 hogy a hegynék hány istenverése
 ellen is küzdenek és szívükben arcukon a bátor
 férfiak nyugalma

és jönnek minden nap ballagnak beszélgetve füstöt fújnak
sihtre várja őket az akna
mert csodás az élet fejlődő kibomló mozaik az mozaik
amit az ember önmaga rak ki
követve bizonyos törvényszerűséget s mozaikcserép még
az is a vasárnap délutáni meccs vagy ultiparti

A KÜLVÁROS REGGELI ANATÓMIÁJA

Az árokparton poros papír nyílik
És égre merednek a szürke betonlábak
Fekete dübörgés gurul a szénmosóból
Az erdők felé és az apró udvarokba

Arany csibéket röptet szét a nap reflektora
És brummog a húszezer voltos vezetékek
Mily dallamot pöngét a szél nem tudja senki
Csak a fák értik lombjuk táncba kezd

Tejszag legel békésen a boltok előtt
A friss ropogós kenyerekből jót harap
Asszonyok jönnek asszonyok sietnek
Fecskecsivitelés röpköd köröttük

Az új műszakot elnyelte az akna
Az éjszakások szállingóznak kifelé
Kimosdva nagyjából komótosan füstölnek
S jószerecsét köszöntenek az asszonyoknak

E S T E

A vacsoraszagú bérházak integetnek
pelenka-szárnyaikkal.

Jön az éj, ó jön az éj, már látszik a hold is
és három csuda csillag.

Jó langymeleg az est és szegetlen s a halma
emlékeztet kenyérre.

Megáll és az ablakukra felnéz a férfi
mielőtt még betérne.

Jön az éj, jön az éj, bérházak integetnek
pelenka-szárnyaikkal.

Langymeleg és vacsoraszagú már a hold is
s a három csuda csillag.

NAGYVÁROSI REKVIEM

8.

— Hallottál Terry Carr-ról?

— Persze.

A főszerkesztő megcsattogtatja a hosszúszerű, fényes ollót, és beletúr a délutáni postába. A nagy halomból kiválaszt egy keskeny, sárga borítékot, lenyírja a szélét, azután kirázza belőle a levelet. Terry Carr. Terry Carr. Minden összefüggés nélkül nagy, legyezőszerű radarernyőkre gondol, pedig a név különös ritmikája, megmagyarázhatatlan fölénye és közönye inkább az amerikai filmsztárookra emlékezteti. Nem tudja pontosan, hogy egy külföldi folyóiratban, vagy a Távirati Iroda bizalmas kiadásában olvasott-e róla, de ez csak akkor lenne fontos, ha Terry Carr-nek a holnapi laphoz valami köze volna.

Félre tolja a leveleket, és kikapcsolja a ventilátort. Erősnyakú, zömök, egy kicsit aránytalan férfi, a mozgásában valamit megőrzött a gyerekkor gyors, összefüggéstelen mozdulataiból. A szájtartása kifürkészhetetlen és fanyar, szinte átmenet nélkül tud vigyorgni. A szeme két ideges, barna kör.

Egyetlen meglepő logikájú, vagy kiegyensúlyozatlan esemény se történt az életében, amíg ki nem nevezték főszerkesztőnek. Negyvenhatban oklevelet kapott a képzőben, negyvenhétben sorkosztos tanító volt egy bakonyi faluban. Negyvennyolcban félfüggetlenített járási úttörőtítkár lett, negyvenkilencben bevitték a megyei pártbizottságra propagandistának egy veterán helyére, aki gyógyíthatatlan betegsége miatt nyugdíjba ment. Ötvenegyben megnősült; négy évvel később megszületett az első gyerek. Ötvenhétben teljes fogprotézist kapott, és kinevezték főszerkesztőnek. A szerkesztőségen kívül mindig egyenletes, és mindig van benne egy kevés feszesség. A kijelentéseinek és bólintásainak tulajdonképpen előre eltervezett, lassú logikája van, mint egy kötelező felszólalásnak, de amikor esténként belép a szerkesztőségi folyosóra, ez a különös, itt uralkodó atmoszféra szinte észrevétlenül alakítja át. Minden este pontosan hétkor két szendvicset vacsorázik egy üveg sörrel, és mindennel szakít, amit otthonról vagy az utcáról magával hozott. Egyetlen felesleges pillanata sincs, a feje finom és ideges műszerrendszer, ami ilyenkor tulajdonképpen csak a nyomdai telefonok, a képtávíró, valamint a telexgépek jelzéseit képes felfogni, és amikor a távirati irodából meghozzák az első esti kört, amikor a napi szerkesztőségi munka az „utolsó csemetés” időszakába érkezik — különös, erőszakos démonok támadnak fel benne.

A férfi a nyitott erkélyajtónál ül, és lenéz az utcára. Időnként poros, viharos szélrohám söpör végig az aszfalton, és egy suhanó autósor mögött összecsukódik a porfelhő. Az utca és a por mozgásában van valami elmosódó, mint amikor egy ablak váratlanul elhomályosodik. Úgy érzi — fölényes és megnyugtató állapot, hogy a száz-húsz soros cikk még a táskájában van, de a fölényt és a biztonságot olykor felváltja benne egy kemény, görcsös érzés, amiről nem tudja pontosan megállapítani, hogy keserűség-e vagy gyűlölet. Két nap óta többször észrevette, hogy minden különösebb ok nélkül irigykedik. Egyik percről a másikra hatalmába keríti egy nyugtalan, mindennel szemben gyanakvó érzés. Ilyenkor különös, fel nem deríthető csomók keletkeznek a testében, és amikor a gondolatai át- és átfutnak ezeken a csomókon — az egész teste idegesen megremeget.

— Írtam egy cikket — mondja óvatosan.

— A radiobiológusról?

— Is.

Az egyik telefon türelmetlen szaggatásokkal megszólal. A nyomdai szerkesztő jelentkezik, száraz hangja messzire kihallatszik a készülékből.

— Mennyi lehet a kőbányai füstmérgezés?

— Tizenöt szedett sor.

— És a színházi főosztály tájékoztatója?

— Nyolcvan.

— Éjfélkor adják az eredményt Papp Laci bécsi mérkőzéséről, megvárjuk?

— Meg.

A főszerkesztő megint megcsattogtatja a fényes ollót, kiválaszt egy másik borítékot, és annak is lenyírja a szélét. A széles, nyersszínű íróasztal mögött pillanatokig úgy látszik, mintha legyőzhetetlen lenne — olyan energikus és magabiztos. A férfi bizalmatlanul nézi a szemben lévő bérház tetején az Állami Biztosító monumentális neonhirdetését. A tartásában, a körvonalaiban van valami kihívó, mintha órák óta várna.

A szél bevág az erkélyajtón.

— Gondolod, hogy az embereket érdekli ez a biológus? — kérdezi a főszerkesztő, és a levelet kirázza a borítékból.

— Nem érdekli?

— Ez a Terry Carr messze van, és lehet, hogy az egész nem más, mint a legújabb nyugateurópai mutatvány.

A férfi nem válaszol. Az utcát nézi, amely olyan, mint egy felkavart, zavaros akvárium.

A főnök kezében egy pillanatra megáll az olló. Szeretné megfejteni ezt a furcsa, idegen zavart. Érzi, hogy minden változatlanul szabályos és erőteljes mozgásban van — mintha az egész világ egyetlen, de soha meg nem szűnő áramkörben mozogna — csak a férfi mozdulatlan. Ötvenkettőben egy szürke, őszi délután ült így előtte egy ember. A megyei pártbizottságon dolgozott, az egyik általános iskola igazgatója beküldött hozzá egy hosszú, lódenkabátos tanárt, aki a feljegyzés szerint a népi demokrácia ellen izgatott. Szikár, különösszemű fiatalember volt. Leszorított kézzel állt az íróasztal előtt, mintha kihallgatásra rendelték volna. A cigarettatartót átcsúsztatta az asztalon, de a tanár megrázta a fejét, leült és közömbösen várta az első kérdést.

— A múlt héten nekem kellett húst hozni, mert a feleségemnek epehólyag gyulladása van, a gyereket pedig nem volt szívem kizavarni a meleg ágyból. Négy órákor álltam be a sorba a húsbolt előtt, és fél nyolckor fél kiló fagyasztott mócsingot kaptam... — mondta később, és a szemében volt valami utánozhatatlan, a fanatikus mártírokra emlékeztető biztonság.

A folyosón már megjelentek a takarítónők, és kapkodva csapkodták a zománcos vödröket, amikor váratlanul megkérdezte tőle, hogy milyen céljai vannak a pedagógus pályán és az életben. A lódenkabátos finom mozdulattal megforgatta a hamutartót az asztalon, egy kicsit várt, mintha a csapkodó takarító asszonyok teljesen lekötötték volna a figyelmét, azután sokáig tiszta, fehér tekintettel nézett vissza a szemébe.

— Szeretnék jó lenni — mondta.

A főszerkesztő a magasba emeli a kezét, mintha az asztalra akarna csapni.

— Tételezzük fel, hogy mindaz, amit erről a biológusról írnak, véresen igaz. Ebben az esetben minden valószínűség szerint rövidesen meghal. Két-három hónapja van még, esetleg fél év. A nevét felírják majd a tudomány hősei közé és kész.

A férfi hirtelen megmozdul.

— Semmi több?

— Az élet az megy tovább. Közhely, de így van. Az emberek azután is ugyanúgy szitkozódhatnak, ha az autóbuszkalauz nem nyitja ki a hátsó ajtót, vagy a boltokban nem lehet elég disznóhúst kapni...

A főszerkesztő a faliórára néz. Húsz perc múlva hozzák a nyomdából az ötös oldal kefelevonatát. Cigarettára gyújt.

— Nálad van? — kérdezi.

— Micsoda?

— A cikk.

— Nincs.

A férfi gyanakodva, bizalmatlanul nézi a főnököt.

— Ha behozom a cikket, leközlöd?

A főszerkesztő széttárja a kezét, a mosolya kemény, kétértelmű vonás.

— Látni kell az anyagot.

Hosszú csend van.

— A radioaktív esőről írtam.

A főszerkesztő egy kicsit előre hajol, mintha megbillent volna. Átmenet nélkü. bukkannak fel benne azok a szép, meleg hangulatú riportok, amiket a férfi az utóbbi hónapokban írt — a jászfelsőszentgyörgyi juhászról, a badacsonyi brígdvezetőről, egy baranyai kulákról, akire a járási pártbizottság rá merte bízni az egyik termelőszövetkezet vezetését — azután csúfolódva megint széttárja a kezét.

— Mit tudtál te a radioaktív esőről írni?

A férfi sokáig szótlanul, összehúzott szemmel a levegőbe bámul. Hallatszik a lélegzete, azután dühösen megrándul.

— Azt, hogy esik.

A főszerkesztő bizonytalanul felhúzza a vállát, azután visszaejti. A három, ellenségesen koppanó szó, mintha betérítette volna. Rendszerint megérzi a légköri front-átvonulásokat, de most nem biztos abban, hogy ezeket a különös érzéseket a közeledő vihar okozza. Legjobb lenne, ha valami közbejönne. Egy interurbán telefonhívás Bécsből vagy Prágából. Egy váratlan tömegszerencsétlenség. Valami, ami kibillenti a helyéről ezt a kellemetlen zavart.

— Írjál másról — mondja bosszúsan és egy kicsit tehetetlenül, mert más nem jut az eszébe.

— Miről?

A főnök a külföldi újságok közé kotor, kihúz egy francia képeslapot, és a közepén, egy keskenyállú, mélyszemű férfi fényképénél kifordítja. Közben vigyorog, pedig valójában kapkodó és teljesen értelmetlen érzések uralkodnak benne.

— Hallottál erről az emberről?

— Ki ez?

— Olvasd el.

— Most nem.

A főszerkesztő elsimítja maga előtt a fényes, színes papírt, időnként a férfire néz, mintha hasonlóságot keresne a fénykép és a férfi között.

— Tulajdonképpen szerencsétlen ember lehet ez a Jacques Vasserre — mondja később, és furcsán, erőltetetten nevet. — Amióta az angers-i törvényszék ezerkilencszáznegyvenöt november tizenegyedikén távollétében, mint háborús bűnöst halálra ítélte, ha az anyja házában is, de börtönben élt. Tizennyolc év alatt egyszer se tette ki a lábát, és ezalatt az anyján kívül nem látott embert. Valóságos csodákat művelhetett ez az asszony, hogy megmentse a fiát az igazságszolgáltatástól. Minden házimunkát ő végzett, a fiát is kiszolgáltatta, sőt a haját is ő nyírta, és még a szomszédok se gyanakodtak, hogy rejteget valakit. Vasserre most negyvenhárom éves...

Felnéz.

— Mit szólnsz hozzá?

A férfi nem válaszol.

A főszerkesztő az erkélyajtóhoz megy, és lenéz az utcára.

— En inkább meghaltam volna.

— Meghaltál volna?

— Jobb, mint majdnem húsz évet tehetetlenül élni.

A férfi feláll, ő is lenéz az utcára, de nem szól. Egy ideig Jacques Vasserre tizennyolc évre gondol, amit az anyja házában egy ablaktalan kamrában töltött — azután arra, hogy milyen jó lett volna önmagába zárva élni, és elmulasztani azokat a pillanatokat, amikor találkoznia kellett az emberekkel. Jó lett volna hazugnak és bizalmatlannak lenni. Jó lett volna egyedül kialakítani önmagában a belső rendet, a jellemet, és akkor most könnyen és diadalmasan nézhetné végig, hogy lassan minden összeomlik benne.

Mozdulatlanul áll, mintha a levegőben állna. Amióta bejött a főszerkesztőhöz — a nehéz, erőszakos kódok időnként visszahúzódnak az agyában, és ilyenkor nagy erővel érzi, hogy van valami hallatlanul erős és igazságos az életben, ami sohase betegedhet meg. Ilyenkor a nyomasztó idegenkedések kikapcsolódnak benne, a máskor dühítő és terhes állapot — hogy az apró, napi ügyekből, amelyek pókhálóként szövik át az ember életét, nem lehet egyszerűen kilépni, mint a vízből — most boldoggá teszi. Jó érzés, ha kilép az utcára, köszönni kell az ismerősöknek, a villamoson vagy az autóbuszon neki is éppen úgy kell tolakodni, mint másoknak. Pontosan érzi, hogy mennyi nevetséges, apró jóság van az életben. A belső zsebében van egy kék notesz, amibe a fontosabb telefonszámokat és a nevetséges kis tennivalókat szokta felírni.

Három napja eszébe se jutott a kék notesz.

Váratlanul és dühösen támadnak fel benne a régi, beidegződött energiák. Valószínűtlennek és nevetségesnek tartja mindazt, ami három nap óta történik vele. Valami mást kell csinálni. Valami dühfőt és teljesen igazságot, mert úgy érzi, hogy amit eddig csinált — az elkeserítően felesleges és értelmetlen volt.

A főszerkesztő becsukja az erkélyajtót.

— Nyomasztó a levegő — sóhajt.

— Zivatar lesz.

— Igen.

A férfi tudja, hogy most valamit mondani kellene, vagy valamit egyszerűen csak be kellene jelenteni, de csak csökönyös és alkalmatlan gondolatok bukkannak fel benne. Egy rádióriporter barátjával — aki néhány magnetofon szalagot ígért neki — még a múlt héten megbeszélték, hogy ma este az újságíró klubban találkoznak. Dühösen, értelmetlenül felnevet, és gyors, erőteljes mozdulattal kezét nyújt a főszerkesztőnek.

A főszerkesztő sokáig a becsukódott, bőrpárnás ajtóra bámul, mintha valamit nem értene. Később az asztalhoz ül, forgolódik, majd fellapozza a naptárt, amibe minden évben pontosan feljegyzi, hogy a lap melyik munkatársa mettől-meddig van szabadságon, de közben megszólal a telefon, és Debrecen jelentkezik hírlapbeszélgetésre.

A rádióriporter kényelmesen, egy kicsit elterpeszkedve ül az egyik ablak mellett. A lábait udvariatlanul kinyújtja maga elé, vörös fejét a keskeny csipkefüggönyhöz támasztja, és úgy látszik, mintha a nyirkos, kávégőzös levegőbe szagolna.

A férfi egy pillanatra megáll a puha, zsongó terem ajtajában, elnéz az egyforma fejek fölött, azután két konyakot kér a felszolgálónőtől, és a rádiós mellé telepedik.

— Elhoztad?

A vörösfejű bólint, a táskájába nyúl, és néhány lapos, fehér dobozt tesz az asztalra.

— Kétszáz perc.

Egyetlen hajtásra lenyelik a konyakot.

— Pocsék idő van — mondja krákogva a rádiós, és valami ravaszul megrebben a szemében.

A férfi nem szól, mintha nem is hallotta volna, amit a másik mondott. Nagy figyelemmel forgatja a fehér dobozokat, és azt se veszi észre, amikor a vörösfejű halkan, figyelmeztetően felnevet.

— Ha akarod, hazaviszlek kocsival.

— Kocsival?

A rádióriporter félrehúzza a keskeny függönyt, az ujjával kimutat az utcára, amin gyors pásztákban végigver a zápor.

— Látod azt a világoskék Skodát?

— Látom.

— Mit szólsz hozzá?

A férfi szemében kifürkészhetetlen, görcsös fények villognak, az arcára egy pillanatig gonoszkodó vonások rajzolódnak, de nem lehet megállapítani, hogy irigy vagy csodálkozik.

— Megkaptad a kiutalást?

— Hétfőn.

— Szép kocsi.

— A bürokráciával együtt hatvanötezer volt.

— Jöhet az „édes élet”, mi?

A vörösfejű elvigyorodik.

— Gondolhatod.

A férfi megint kinéz az ablakon, mintha még egyszer tudomásul akarná venni, hogy a vörösfejű autót vett, azután a fehér, leragasztott dobozokat berakja a táskájába. Közben elégedetten arra gondol, hogy ezután a rádióssal is megbeszélhetik az autós kirándulásokat. A Skoda legalább olyan jó kocsi, mint a Moszkvics, és ezen felül van ebben a vörös fiúban valami kellemes és rokonszenves nyugtalanság, ami a sebészorvosból biztosan hiányzik.

Nevet.

— Szóval boldog vagy?

— Miért?

A férfi egy ideig a teremben hömpölygő, kék cigarettafüstre bámul, azután egy ismerős kollégánál a szomszéd asztaltól odabólint. Visszaköszön, és eszébe jut a kék notesz, amibe a nevetséges kis tennivalókat szokta feljegyezni.

— Néhány hete egy vasárnap lenn voltam a Balaton mellett — mondja később gonoszkodva, mintha bántani akarná a vörösfejűt. — Állok a tihanyi kanyarban, nézem a vizet meg a vitorlásokat, amikor néhány méterre tőlem hirtelen lefékez egy ilyen Skoda, és pillanatok alatt kibújik belőle egy család. A szemüveges, rövidhajú papa, utána a strandruhás mama meg a két gyerek. A papa egy ötletes fatáskából villámgyorsan kiszzereli a camping-asztalt és a négy széket. A mama ugyanolyan gyorsasággal megteríti, és percekben belül eszik-iszik a család. Később a papa kiveszi

a kocsiból a négyezer forintos fényképezőgépet, és kétszer lefotografálja a családot, háromszor a Balatont...

— Hülye vagy.

— Nem sajnálja a viharos energiát és a benzint, mert kötelezőnek tartja, hogy hétfőn majd elmondhassa a kollégáinak, vasárnap ezt meg ezt látta a családdal a Balatonnál. Fénykép is van róla.

Dühösen legyint.

A rádiós az öklét a szájába dugja és ásít.

— Mondom, hogy hülye vagy.

A férfi előtt könnyű lebbenéssel elsuhan a felszolgálónő. Megborzong. Jól ismeri. Szombaton este kétértelműen ránevetett, amikor átadta egy kolléga üzenetét, aki másfél órát várt rá. Itt minden arra az időre emlékezteti, amikor még zavartalanul maga körül érezte a rendet és az állandóságot, amikor kora reggel előre tudta, hogy este hétkor mit fog csinálni, és az egész élete egyetlen nagy és biztonságos rendszerre épült.

Feláll.

— A két konyak az enyém.

A rádiós csalódottan megrezzen.

— Elmesz?

— Közbejött valami.

A vörösfejú is feláll, az asztalról összeszedi a cigarettát, az öngyújtót és a slussz-kulcsot. Barátságosan hátba veregeti a férfit, és boldogan gondol arra, hogy ezért a pillanatra jött ma este egy órával korábban a klubba.

— Elviszlek a kocsival.

— Nem kell.

Az utcát újra és újra megrázza az alacsonyan repülő szél.

A férfi hosszú, egyenletes lépésekkel megy. Nem siet. A nagy, fehér villámok néha az arcába világítanak, és hideg, nagyszemű eső áztatja a ruháját. Időnként éles, horzolt zaj hallatszik, mintha egy csónak a parti kövekhez ütődne. Azután felbukkan benne a főszerkesztő, száján a mosolygó, kemény vonással, ami egész idő alatt egy kíméletlen bibliai alakra emlékeztette. Kainra? Sámsonra? Góliátra? Azóta se jutott eszébe. Néha, de csak pillanatokra, valami megenyhül benne, és ilyenkor a lányra gondol.

Üzen a portással, hogy jöjjön ki, a kapunál várja. Az is lehet, hogy nem üzen, hanem a meszelt betonoszlophoz támaszkodik, és megvárja a műszak végét. Hat óra után majd elhőmpölyög előtte a fáradt, éjszakás asszonytömeg. Itt egy könnyű kartonszoknya lebben, ott egy karcsú láb, emitt egy vastag konty, amott egy izzadt, nehéz arcvonás. A nagy, álmos tömegből kiválasztja majd a lányt. Elébe áll, nem szól, csak a szemével int. Kézenfogja, és kihúzódnak a tömegből. Otthon ruhástól egymás mellé dőlnek. Kibámulnak a két szomszédos ház tűzfala között, és arról beszél majd, hogy milyen furcsa, szabálytalan rendszerben fekszenek az árnyékok a falon és az égen. Tücsök halkan, csodálkozva nevet, azután az egyik pillanatban, minden átmenet nélkül felhívja telefonon az öreg Buzási doktort, és megkérdezi tőle, hogy mi az a neki-való riporteset, amit el akart mondani tegnap.

Zuhog az eső. Zuhog. Zuhog.

Nem akar az esőre gondolni.

Tudja — nem lehet sokáig tagadni, hogy valami meglazult benne.

Átázva, fedetlen fejjel megy az utcákon. Az árnyéka hosszú és egyenes. Határozott. Szemben vasúti aluljáró van. Átmegegy egy szegletes téren. Nagy, kemény fények lobbannak. Szembe néz a villámmal, nem fél.

Az emberek elbújtak.

A gyárkapu felett erős, fehérfényű lámpa himbál, messzire látszik. Az uszoda mellett átvág egy üres telken, mert arra rövidebb az út. Azután még egy üres telek következik, puhaszerű agyagos gödrökkel, lapos földkupacokkal. Bizonytalanul csúszkál, imbolyog. Az esőt alig érzi, mert verejtékezik.

Messze van a harisnyagyár.

Talán nincs is.

Nagy területen fekszik. A főbejáratnál szemben, ahol a két meszelt betonoszlop áll — a gyorsút és a repülőtér van, a gyár másik vége a vasúti töltésig ér. Rövid csattogásokkal egy vizes, rozsdaszínű tehervonat jön, azután elmegy. Sokáig kattog utána a sín.

Átmászik a töltésen. Néhány rugással leveri cipőjéről az agyagos sarat, azután lecsuszkál a gyár kerítése mellé. Megtámaszkodik, kifújja magát, majd a drótfonatba kapaszkodva elindul.

A közelben kutya ugat.

Megáll, egy kicsit meg is retten, olyan váratlanul éri a kutyaugatás. Körülnéz. A gyári fények itt már erőtleneek, minden árnyék gyanús lehet. Néhány méterre valaki a kerítéshez támaszkodik, az arcát a drótfonathoz szorítja.

Megint vonat közeledik.

A férfi egy ideig mozdulatlanul vár, azután közelebb húzódik. Hosszú, nagyon hosszú pillanatok múlnak el. Még közelebb megy, azután még közelebb, már a karjával is elérheti.

A drótkerítés mellett az öreg éjjeliőr a vasúti töltésen át az éjszakába bámul. Csapzott, veri az eső. A fekete posztózubbonny nehéz, vizes redőkben lóg a vállán. Az arcán csillog a drótkeretes szemüveg, a tekintete merev, az ujjai a kerítésbe kapaszkodnak.

A vonat most robog az aluljáró fölött, csattog az éjszaka.

— Öreg!

A kutya ismerősen vakkant, az éjjeliőr lassan odafordítja a fejét. Nehéz, bozontos fej, keskeny, dühös árnyékokkal. Rekedten morog.

A férfi megkapaszkodik a kerítésben, hogy az árokba ne csússzon, a keze megérinti az éjjeliőr hideg, görcsös ujjait. A szemét keresi.

— Megismer, öreg?

Az éjjeliőr elhúzza az arcát.

— Mit akar?

— Itt dolgozik a gyárban egy lány...

A vonat ruganyosan, feketén, hosszú csattogásokkal elhúz a gyárkerítés mellett.

Az öreg a vonat után néz.

— Sok lány dolgozik itt.

— Nem emlékszik rám? Délután együtt ültünk a parkban. Én vagyok az, akit elütött az autó...

A vonat már messze jár. Gyorsvonat.

Az öreg kidugja az ujját a drótok között, és a vasúti töltésre mutat.

— Arra ment.

— Kicsoda?

— A tolvaj.

— Milyen tolvaj?

Az éjjeliőr dühösen megrázza a kerítést. Valamit morog, de nem lehet megérteni, mert a fel-feltámadó szél a hangot elviszi a szájáról. Az arcát a kerítéshez szorítja, a drót átvágja a kemény ráncokat.

— Meg se csúszott a sárban.

A férfi megborzong, a hátára csap a hideg szél.

— Mit vitt el?

Az öreg felnéz. Egy elkésett, égálgára csúszott villám az arcába világít. Nagyon öreg. Talán nincs még egy ilyen öreg ember a világon. Hátra nyúl, mintha intene.

— A kettes raktár mellett van egy nagy deszka rakás.

A férfi becsukja a szemét, és tisztán, erősen érzi a vizes fenyőszagot.

— Hatalmas — mondja bizonytalanul.

Az öreg a tenyerébe köhög.

— Abból vitt el három szálát, csak az árnyékát láttam, olyan könnyen futott a betongyűrűk között.

Az eső vigasztalanul esik.

Az öreg a tolvajra gondol, akinek csak az árnyékát ismerné meg, a férfi az apja hegedűjére, amiről tavalyelőtt lepattogtak a húrok.

— Sok deszka van itt — mondja később vigasztalóan.

Az éjjeliőr megfordul, a tekintete átsuhan a gyárudvar összecsomósodott árnyékain.

Nehéz, négymotoros repülőgép úszik a felhők fölött, a zúgástól remeg a levegő. A férfi egy ideig a tompa zúgást hallgatja, azután váratlanul, mintha valamiben segíteni akarna, benyúl a kerítésen.

— És ha nem mondja meg senkinek?

Soltra Elemér rajza

Az öreg idegesen, gyanakodva rángatja a szemét. Az arcáról, amely tiszta és kemény, mint a csiszolt márvány — letörli a vizet, azután a tenyerét ide-oda rakosgatja a kerítésen, mintha nem tudná hova tenni.

— A tolatómozdonyok... — motyogja. — Minden délelőtt jönnek a tolatómozdonyok...

A kisebbik fiára gondol, aki éppen ilyen sovány és magas volt, mint a férfi. Fénykép nem maradt róla. Ha lenne, délután megmutatta volna. A kisebbik fiú arca érthetetlenül elmosódott már az emlékezetében, csak az alak, az árnyék körvonala maradt meg.

A férfi megpróbálja maga elé képzelni a deszkatolvajt, akinek még az árnyékát se látta, majd egy furcsa, ellenállhatatlan szorítást érez.

— Öreg, nekem olyan betegségem van, amit nem lehet meggyógyítani!

Az arcát összerántja és vár.

Az éjjeliőr felnéz. A tekintete tiszta és félelmetes, tágranyílt szemmel nem lehet belenézni. A kisebbik fia és a tolvaj árnyékának körvonala hirtelen összecsapódik benne. Eltökéltnek látszik. Feszés, mintha minden idegszálával arra gondolna, amit mondani akar. Lehajol, megfogja a kutya nyakán a szíjat.

— Olyan ember is volt, akinek csak a halálára emlékeznek — mondja csendesen, egy kicsit leborulva. Egy ideig a kutya mellett kuporodik, azután elindul a betongyűrűk felé. Az alakja imbolyog, mintha nem is menne, hanem a szél himbálná.

Az eső kifáradva, erőtlően permetez, amikor a férfi az uszodánál kiér az agyagos gödrök és a földkupacok közül. Sokáig a gyárkerítésbe kapaszkodott és várt. Megpróbálta kiszámítani, hogy ilyen csúszós, vizes időben mennyi idő alatt lehet megkerülni a gyárat, de múlt az idő, és az öreg nem jött. Valamit még szeretett volna kérdezni tőle. Talán azt, hogy hol van az a zug, ahol tiszta időben minden második kör után imádkozni szokott?

Váratlanul és pontosan kirajzolódik előtte a nyomda. Az ügyeletes szerkesztő kék vászon köpenybe burkolózva a hasáblevonatokra hajol, átnézi a főcímeket és az alcímeket, az aláírásokat és az oldalszámozást. Monoton egyezményes jeleket rajzol a levonat szélére. Néha felnéz, a homlokára tolja a szemüvegét, és dühösen szitkozódik. Másfél óra múlva az utolsó oldalt is kiadják önteni, ilyenkor már csak a szenzációs, nagyfontosságú anyagokat, vagy a tizenöt-húsz soros, késő esti tudósításokat lehet leadni a holnapi lapba.

A táskáját, amely beszívta az esővizet, és a nyirkos hidegben egy kicsit meg is keményedett — a hóna alatt szorítja. A villamoson alig van utas. A peronon áll, a hűvös, vihar utáni huzat átjárja a testét. A kabátja, az inge, a nadrágja átázott, a cipője sáros. Van benne valami elrugaszkodott és erőszakos vonás, ahogy a lábát szétvetve áll a peronon, és ruganyosan felfogja a kocsis erős rándításait. A kalauznő behúzza maga mögött a tolóajtót, és bizalmatlanul vár, amíg kiszámolja a vonaljegy árát. Néhány éve egy deres, novemberi éjszakán négyszer utazott végig ezen a vonalon egy keselyűszemű kalauznő kedvéért. Könnyű, ideges lány volt. Gyakran szétnyílt a szája, mintha valamit mondani akart volna, de csak nevetett. Fél kettőig várt az indító állomás előtt, amíg a kalauznő leszámolt, azután órákig ölelkeztek a köztemető hátsó kapujában, mert a nő harmadmagával lakott egy albérteti szobában.

Akárkit lát, bárhova néz ebben a városban, mindenki és minden arra az erőre és arra az igazságosságra emlékezteti, ami sohase betegedhet meg benne. Megpróbálja összegezni mindazt, ami eddig volt. Tételenként, mint egy matematikai példát, amit hazugsággal nem lehet megoldani. A logikus, összefüggő csomópontokat keresi, amelyek előre lendítették az életét, de csak ideges pillanatok és helyzetek bukkannak fel az emlékezetében.

Tizenhat éves korában érezte először, hogy ölni is tud. Havonta kétszer kapott kimenőt az internátusból. A hónap minden első szombatján hazautazott a kisvárosi állomásra, a harmadik hétvégét rendszeresen a nagybátyjánál töltötte Pesterzsébeten. Ott evett, ott aludt. A nagybácsi alacsony, mogorva ember volt, a szemével osztotta a parancsot, és Csepelre járt dolgozni. A nagynéni később negyvennyolcban meghalt. Az unokaöccse hat éves, fehérbőrű, szelíd kisfiú volt. Jó időben kikísérte a téglagyári gödörhöz, és apró, lapos köveket keresett neki. Órákig tanította, hogy milyen mozdulattal kell a kavicsot eldobni, ha azt akarja, hogy bele-belekapva a vízbe — minél messzebbre kacsázzon, felszántva a tó tükrét. A kisfiú — akkor este lázas beteg volt. Ő egy kicsit ügyetlenül, de jószándékkal az ágya mellé telepedett, felolvasott egy meséskönyvből és a kis unokaöccs egy-egy történet végén hálásan ránézett — dühösen

elfordította a fejét. Este tizenegykor megszólaltak a szirénák. Gépiesen, rémület nélkül öltöztek. A nagybácsi megfogta az előre elkészített, becsomagolt faládát, egy pillanatig fürkészve ránézett, mintha végigmérte volna, azután a szemével intett. Eszébe se jutott, hogy ellenkezzon. A rokonfiút az ölében vitte le az óvóhelyre. Az új cipő előző nap vastag, vizes hólyagot tört a sarkára. A lépcsőházból egymásután húzódtak le a lakók. Senki se szólt, senki se köszönt, csak száraz, monoton zörejek, ajtócsapódások és lihegések voltak, mintha mindenki begyakorolt mozdulatokat ismételt volna. Szabadni akart, de nem lehetett.

Az őrmester feleségének hosszú, ondolált haja volt, mint Zarah Leandernek, és az állomással szemben, egy kétszobás, cserepes, redőnyös házban lakott. A hivatásos őrmester ruháit ezüstözött gombok díszítették. Ha kilépett a kapun, néhány pillanatra mindig megállt, körülnézett, cigarettára gyújtott, azután görbe, hintázó járással elindult. Ha a szolgálati lakás emeleti ablakában ült, gyakran látta, hogy az őrmester — mint egy furcsa, vastag giliszta — félmeztelenül mozog a kertben. Vízet húzott a kútból, és locsolóval öntözte a petúniákat. A mozdulatban volt valami kimért és pontos, amit irigyelni kellett. Mindig meghallotta, amikor az őrmester felesége kiszólt a konyhából. Különös, ismeretlen hang volt, mintha nem is lett volna. Azon a nyáron az egyik barátja szerzett néhány sokszorosított női aktfényképet. Az egyiket neki adta. A meztelen nőnek hosszú, barna haja volt, mint Zarah Leandernek. Azon a napon, amikor az őrmester egyhónapos hadgyakorlatra indult, sokáig ült a klozeton, és sokáig nézegette a fényképet. Szerette volna tudni, hogy az őrmesterné melle is olyan kemény, fehér halom-e, ha hátra húzza a karját? Az iskolai szünet utolsó vasárnapján játszották az olasz—magyar labdarúgó mérkőzést. A rádiójukban szombaton a déli hírek alatt kiégett az egyik cső. Éjszaka nyugtalanul aludt, és másnap reggel, mielőtt az apja lement a forgalmi irodába, megkérdezte tőle, hogy délután átmehet-e az őrmesterékhez meghallgatni a rádiót. Egész délelőtt ideges volt, furcsa izgalom szorította a torkát, és ebéd alatt nem értette, hogy miért nem bír annyit enni, mint máskor. A kerítésen át a fonnyadt petúniákat nézte, és becsengetett a cserepes házba.

— Jucika néni, meghallgathatom maguknál a meccset? A mi rádiónk elromlott — mondta, és tudta, hogy erősen és forrón elpirul.

Az első féldió végén az olaszok három-egyre vezettek. Szinte alig ült a dívány szélén, mint aki bármelyik pillanatban egyetlen mozdulattal el tud rohanni. A fiatalasszony huszonegy éves volt, és amikor az olaszok a harmadik gólt is belőtték — megszólalt.

— Hány éves vagy?

Hátra se nézett.

— Tizenöt.

Amikor a féldió végén megfordult, és az őrmester feleségére nézett, egy különös hullám görcsösen átcsapott a testén. Nem tudott ellenkezni, és mindaz, amiről az internátusi estéken a kamaszok között oly nagy biztonsággal beszélt — bizonytalanná és hazuggá vált. A barátainak egyszer azt hazudta, hogy volt már nővel, és Annának hívták. Szerette volna legalább egyszer hangosan kimondani, hogy Anna, de nem merte. Másnap a fiatalasszony ájtott az állomásra, és egy tábla csokoládét hozott. A csokoládét még aznap este a fényképpel együtt kivitte a kanálizhoz, a vízbe dobta, és csak akkor nyugodott meg, amikor visszautazott az internátusba, és a nő testét már nem tudta pontosan maga elé képzelni.

Amikor hazajött a hadifogságból, a harmadik héten kivette a szekrényből az apja hegedűjét, és egész délután skálázott, skálázott. Később a régi, gyerekkori melódiákat gyakorolta. Korán vacsorázott, a hegedűt bevitte magával a másik szobába, ahol aludni szokott. Az ágyra dőlt, és egymásután felvonult előtte az internátus, a téglagyári gödör, az elszórt, fagyos hadifogolytábor, néhány iskolatárs arcvonása, azután minden átmenet nélkül a fejére húzta a takarót, és úgy érezte, hogy valami kétségbeejtően rosszul sikerült. Görcsös ujjakkal pengette a hurokat a takaró alatt. Értelmetlen és ideges melódiákat, amiket sohase gyakorolt. Közben eszébe jutott a bazilika orgonája, az anyja, a biblia, az isten és az, hogy milyen jó, ha hinni tud az ember. Két évvel később mindezt megírta, és bevitte egyik ismerősehez a Hírlap szerkesztőségébe. Három hónap múlva felvették gyakornoknak a laphoz, és újabb három hónap múlva először szólalt fel az alapfokú marxista szemináriumon. Az első pillanatban valami megszorította a torkát, de a harmadik mondatnál már megszokta.

Minden csak víz, víz, víz. Hideg, sötét esővíz. Csillognak a házak, az utcákon itt-ott elsuhan egy-egy vizes árnyék.

A villamos megáll, de nincs leszálló, nincs felszálló.

Biztos abban, hogy meg kellene mondani az embereknek. Nem akarja tovább titokban tartani, mert eddig se tartott titokban semmit. Kétségbeejtő, hogy az emberben váratlanul jelentkezhet egy vonal, ami máról holnapra kettőbe választja az életét. Világosan, értelmesen emlékszik az eseményekre, mindenre, ami volt. A gondolatok hideg matematikáját időnként felváltja benne egy rendkívüli és feszes erő. Ilyenkor úgy érzi, hogy egyetlen könnyű mozdulattal a tenyerébe tudná fordítani az egész világot, mint a játékszert, de ezek bármily nagyerejű érzések is — tulajdonképpen csak pillanatok.

Hiába fújja át és át a nyirkos huzat, nem tud megnyugodni. Tudja, hogy valamit tenni kellene, azonkívül, hogy az egyensúlyára vigyáz a villamoson.

A következő megállónál leszáll.

Az ügyeletes szerkesztő szobájában van egy Continentál írógép, negyven perc alatt lekopogja a cikket. Fél egykor adják ki önteni az utolsó oldalt. Hosszú, energikus mozdulatokkal rohan a szűk mellékutcákon. A villamossal kimehetett volna a körútra taxiért, de a nyomda innen csak tíz percre van gyalog. Igaznak és erősnek érzi magát. A gondolat és az érzés — ami a gondolatot létrehozta — teljesen a hatalmába keríti.

Az ügyeletes szerkesztő az üvegkalitkából kiadja a harmadik oldal kefelevonát. A fogai között üres pipát tart, hosszú, sima haját gyakran hátra veti, mert rendezetlenül a szemébe lóg. Pontos, figyelmes technikai ember. Tulajdonképpen egy kicsit minden újságíróra irigykedik, és álmában gyakran hosszú, egész oldalas riportokat ír. Maga elé húzza a következő oldal levonatát.

— Nem vagy már szabadságon? — kérdezi, majd anélkül, hogy még egyszer felnézne, beleolvas az első sorba.

— De.

— Hoztál valamit?

— Hoztam.

— Mutasd.

A szerkesztő a százhusz soros, kézzel írt cikkekre néz, bizonytalanul megrázza a fejét.

— Hiszen ezt még le kell gépelni.

— Fél óra alatt kész vagyok.

— A holnapi lapba?

— A holnapiba.

A szerkesztő kiveszi a szájából a pipát, megemeli a kéziratot, mintha a súlyát mérné.

— A főnök olvasta?

Egy ideig csend van, a két férfi tekintete összecsap.

— Nem olvasta.

A szerkesztő visszadugja a pipát a szájába.

— Majd holnap. A főnök nem jelezte ezt az anyagot, és az oldaltervben se szerepel.

— Nem ér rá holnapig!

— Akkor hívd fel a főnököt. Otthon van, tíz perce telefonált. Ha engedélyezi, majd kidobok valamit a négyes oldalról.

A férfiben lassan, tehetetlenül visszahúzódnak a villamoson feltámadt energiák, majd eltűnnek, mintha sohase léteztek volna. Sohase tudott úgy hazudni, hogy elhitték volna. A kéziratot a zsebébe gyűri.

— Majd a portáról felhívom — morogja ellenségesen, és úgy érzi, hogy rekedt, szinte érthetetlenül rekedt a hangja, mintha sokat kiabált volna. Végignézi a kéziszedő termén, a korrektorok egyszemélyes üvegfülkéin. Aki köszön, annak visszabólint. Az agya egy ideig még felfogja a szedőgépek elmosott, kiszűrődő zaját, azután minden egy kicsit megmerevedik, majd eltávolodik, mintha eltolták volna a közeléből.

Nagy kerülővel megy az utcákon, időnként az árnyékát figyeli. Az ég közben kitisztult. A testében kemény csomót érez, de nem tudja biztosan, hogy hol érzi, csak van és viszi magával. A fejét egy kicsit félre fordítja, mintha tűnődne.

A vízparthoz közel kivágódik egy bérház kapuja, az éles, csapódó zaj végig gurul az utcán. Fiatal, matróztrikós férfi ugrik ki a járdára, a kezét magasba lendíti, mintha sortűz érte volna. A kapu alól utána lép egy nehéz, topogó asszony, a ház-mesterné. A fal mellé húzódik, mintha szemmel láthatóan nem akarna közösséget vállalni a matróztrikóssal. Megdörzsöli a szemét, egy kicsit bosszús is, mert reggel korán

jönnek a kőművesek, hogy megkezdjék az egyik földszinti lakás leválasztását, és a szerszámokat az este az ő konyhájába tették be. A ruháját összehúzza a nyakán, mintha fázna, a mozdulat tartózkodó, szinte elhatárolja a matróztrikóstól.

A matróztrikós kiáll az utca közepére, a tenyeréből tölcseért formál, és a veszébe jutott állatok vad, tehetetlen fájdalomával beleüvölt az éjszakába.

— Taxi!... Taxi!...

A férfi megreppen, de nem lassít és nem siet.

A matróztrikós kétségbeesetten körülnéz. Egy pillanatra úgy látszik, mintha kitágulna körülötte a tér és az idő, eltávolodnak a közeléből a szürke házak, a vizes árnyékot, és a sötét tintafolt alatt nem is lehet mást látni, mint a matróztrikós görbe árnyékát. Amikor észreveszi a fal mellett közeledő férfit, apró, ideges mozgással közelelt hozzá. Megfogja a kabátja ujját. Az arca izzadt, a hangja segélykérően csapkod.

— Uram, hol van itt a közelben taxiállomás?

A férfi megáll, az arca egyforma és kiismerhetetlen.

— Baj van?

— A feleségem bármelyik pillanatban megszülni!...

A férfi megborzong. Megint és megint felbukkan benne az éjjeliőr alakja, aki imbolyogva távolodott a betongyűrűk között, mintha a szél himbálta volna. Éjjeliőr születik — gondolja dühösen.

A legközelebbi taxiállomás a vasúti hídnál van, de kimehet a sarokra is, leül a járda szélére, és nagy, erős karlendítésekkel leállítja az első kocsit. Mindez boldogan és egy kicsit bonyolultan megmozdul a fejében, azután ellenállhatatlanul, nagy hullámokban feltör benne a gyűlölet és az irigység, mert látja a másokban az ősi, elpusztíthatatlan erőt, ami kihajtotta a bérházból, és ami az előbb fájdalmasan felkiáltott belőle az utca közepén.

Hosszú, kegyetlen csend van. A matróztrikós figyelmeztetően megérinti a karját.

— Uram?

A férfi a matróztrikós arcába néz, mintha keresne rajta valamit. A vállát felhúzza, azután int, de nem lehet megállapítani, hogy beleegyezően bólintott-e, vagy csak megrándult a feje. A matróztrikósnak nincs ideje észrevenni, hogy ez tulajdonképpen egy különös, bizonytalan és mégis boldogító pillanat volt, ami az elhatározást megelőzte. A férfi elégedetten arra gondol, hogy ő sokkal nagyobb tud kiáltani, mint ez az izzadtarcú ember, azután megmarkolja a vállát.

— Maga verje fel valamelyik lakót a házban, akinél van telefon. Én kiszaladok a sarokra, és megpróbálok szerezni egy taxit — mondja, mintha parancsot osztana, azután választ vagy ellenvetést nem várva megfordul, és szalad, mint azelőtt. A száját összeszorítja, és csodálkozik, hogy minden mozdulata olyan természetes és könnyen sikerül, mintha sokáig gyakorolta volna.

A sarkon megáll, egy vizes fához támaszkodik, és csalódottan végignézi az üres utcán. Titokban arra gondolt, hogy csak a kezét kell kinyújtani az utcából, és a járda mellé kanyarodik egy taxi. Várni kell, és nem tudja, hogy meddig. Fel és alá sétál, néha benéz a szűk utcába is, ahol a matróztrikós belekiabált az éjszakába. Azután összefüggés nélkül eszébe jut egy szó — miért? Pillanatok alatt minden csupa ideges és értelmetlen miéltre változik.

Később egymásután gyors, könnyű autók suhannak el mellette, mint a kétszemű, fényes bogarak. Rálendítik a fényeket, elrántják róla, de fel se néz. Meg se mozdul.

9.

Kopognak az ajtón, azután egy különös, lassú ritmikájú dal szivárog elő valahonnan. Egy dal az Orfeo Negro című filmből. A levegő fülledt és homályos. Amikor az éjszaka hazajött, elfelejtette kinyitni az ablakot. Tűnődő arccal a mennyezetre bámul, és arra gondol, hogy milyen jó lenne most Tücsökkel összebújni egy meleg, tiszta levegőjű ágyban, és titokban mind a ketten azt szeretnék, hogy minden örökre úgy maradjon, egyetlen, boldog pillanatra beállítva.

Megint kopognak.

— Lehet — mondja hangosan a férfi, és a takarót az álláig húzza.

A háziasszony dugja be a fejét.

— Nem zavarok?

— Nem.

Sivár, csontos asszony, az egyik szeme alatt halvány, barna folt van, az arcán törékenyek a ráncok. Összekulcsolt kézzel ácsorog a szőnyeg szélén. A tartása merev

és hozzáférhetetlen, de tulajdonképpen a zavarát leplezi, mert három év alatt csak akkor jött be ebbe a szobába, amikor a férfi nem volt itthon. Nem kíváncsi. Az előszobába se szokott kinézni, ha nyílik az ajtó, mert minden hangot és zörejt érzékenyen fel tud fogni, mint a világtalanok, és pontosan tudja, hogy mikor jön haza a férje a biztosító irodából, mikor a fia, aki jégkorongozik, és mikor az albérlő.

— Az este itt volt a szobája.

— Mit akart?

— Üzeni, hogy hétfőn mehet próbálni.

A férfi nem válaszol, de nem is biztos abban, hogy válaszolni kell. Erősen szorítja a takaró szélét, mintha attól félne, hogy valaki lerántja róla, és a kis fűrgé szobóra gondol, aki két ujjal szokta fogni a centimétert, ha mértéket vesz, és a műhelyében mindig a gumiarabikum és a vizes, átvasalt glanzruha pörkölt szagát lehet érezni.

Az asszony még mindig az ajtó közelében áll. Zavartan, egy kicsit bátortalanul, mint ahogy hetenként egyszer finom, szemérmes figyelmeztetéssel a férje oldalához támaszkodik az ágyban. Ha a férfit látja, mindig elfogja valami furcsa, szinte megnevezhetetlen reménytelenség. A szeme kétségbeejtően emlékezteti valakire. A család, a rokonság még ma is úgy tudja, hogy az a valaki tulajdonképpen csak egy volt a néhány közömbös udvarló közül, akik lánykorában megkörnyékezték, pedig titokban, a közös ismerősök segítségével huszonöt éve figyelemmel kíséri annak a magas, csontos fiatalembernek a sorsát, akinek egy régi vasárnap délután a Zugligetben két magas bokor között odaadta a szüzességét. Négy hónap múlva már mind a ketten tudták, hogy nem házasodhatnak össze, mégis csökönyös részletességgel és türelemmel tervezgették, hogy mi lesz velük, ha a csontos fiú a hirdetési ügynökségen megkapja az állást, neki pedig megveszik otthon a hozománybútort. A magas, csontos fiút fél év múlva feljelentették, hogy rendszeresen résztvesz egy társaság összejövetelein, ahol marxista előadásokat hallgatnak, és marxista könyveket kölcsönöznek egymásnak. A házkutatás alkalmával a fiatalembernél is találtak két német nyelvű Lenin, kötetet. Másnap csak egy telefonüzenetet kapott, és tudta, hogy a fiú Párizsba szökött. Később azt is megtudta, hogy negyvenben önként jelentkezett a németek ellen a frontra, de egy ázsiai francia gyarmatra irányították. Tudta, hogy az Indiai-óceánon egy német tengeralattjáró elsüllyesztette a csapatszállító hajót, és egy közelben tartózkodó angol torpedóromboló a legénységből csak néhány tucatot tudott megmenteni. A csontos fiút is. A háború végéig az angol torpedórombolón maradt, és negyvenöt után Brit-Hondurasban telepedett le.

Tulajdonképpen a szeme miatt adta ki három éve a férfinak az albérleti szobát, pedig öt jelentkező volt. Egy jégkorongozó is, akit a fia nagyon szeretett volna.

— Az este bejöttem a szobájába — mondja zavartan az asszony.

— Igen?

— Becsuktam az ablakot, mert vihar volt. Tudom, hogy a férfiak ilyesmivel nem törődnek...

Csend van.

A férfi felkényököl, egy ideig szórakozottan nézi a háziasszonyt, azután visszadől a heverőre, és úgy érzi, mintha órák óta feszülten figyelne.

— Köszönöm — mondja később udvariasan.

Az asszony egy pillanatra kienged a feszes tartásból, aggódva közelebb hajol.

— Beteg?

— Nem vagyok beteg.

— Van valamire szüksége?

— Nincs.

A háziasszony még szeretne valamit kérdezni, de eszébe jut az a perc, amikor az este hosszas kopogtatás után benyitott a szobába, és enyhén, szégyenlősen elvörösödik. Először csak a kezét dugta be. Felkapcsolta a villanyt, azután reménykedve körülnézett, és amikor meggyőződött, hogy a férfi nincs itthon, idegesség futott át a bőrén. Hetek óta készült erre az ajtónyitásra. A konyhában titokban arra gondolt, hogy amikor belép a szobába, a férfi majd előzékenyen feláll, segít becsukni a magas, keskeny ablakot, és gondosan, illedelmesen ügyel arra, hogy a kezük még csak véletlenül se érjen össze. Állt a szobában, és nagyon egyedül érezte magát. Idegesen csomózta a leeresztő zsinórt, amíg ki nem csúszott az ujjai közül, és a redőny nagy robajjal leszaladt. Egy pillanatig szinte a levegőben állt az ijedtségtől, azután összeszorított, ideges szájjal kifutott a konyhába.

A férfi később gyorsan kibújik a takaró alól, mintha valami váratlanul eszébe jutott volna, az asztalon félre tolja a vizeskancsót a poharakkal, nagy helyet csinál, és töltőtollat, papírt készít. Hideg és tiszta fejjel, mintha hosszú, egészséges álmából ébredt volna. Talán még sohase volt ilyen. Leírja az első szót, azután a falra bámul. Az ujjai között megforgatja a könnyű töltőtollat, és szeretné tudni, hogy használt-e az apjának az új gyógyszer a vérnyomása ellen, amit két hete küldött, majd hirtelen Tücsök alakja bukkan fel benne, aki hátravetett fejjel állt a hirdetőoszlopnál, elhúzódva a nehéz, izzadt tömegtől.

Megszólal a telefon.

Feláll. Fáradtak, merevek az izmai, a telefonkagyló nehéz, hideg ólomdarab.

A vonal túlsó végén Tücsök van.

A lány egyik kezével a nyilvános telefonfülke ajtaját fogja, hogy ki ne nyíljon. Egész éjszaka ideges és zárkózott volt, ha kérdezték — rövid, ingerült válaszokat adott, és szeretett volna feltűnés nélkül sírvafakadni. Nagy elhatározással jött haza reggel a gyárból, hogy elmegy az ismerős sebészorvoshoz, akinek Moszkvicsa van. Mindent pontosan elmond, mindent pontosan megkérdez és megjegyyez, amit a fehérvérüsegről tudni kell, de még nem ment el. Ha becsukja a szemét, mindig az erőteljes karcsapásokra gondol. Nem tud szabadulni ezektől a mozdulatoktól, amelyek újra és újra biztonságot adnak neki. Fél órával ezelőtt kivette a szekrényből a testhez álló ruhát, ami tegnapelőtt este megázott, és ami eddig csak kétszer volt rajta, azután kiment a konyhába az anyjához, és megkérdezte tőle, hogy mit tud a leukémiáról. Az anyja csodálkozva ráfordította gyanútlan madonnaarcát, és valamit motyogott.

Tegnap óta nagyon sokszor gondol az életére, amiben eddig alig történt valami, és ami két hónap óta végérvényesen és egy kicsit tehetetlenül a férfihez kapcsolódott. Nem tudja még megkörvonalazni azt, ami történhet, vagy aminek történnie kell. Esténként nehéz, lázongó érzések támadják meg. Ha korán lefekszik, alvást színel, hogy ne zavarják, és dühösen kérdezzeti önmagától, hogy hová lett belőle az a dacos lázadás, amit eddig minden fiúval szemben olyan erősen és legyőzhetetlenül érzett. A furcsa gyengeségek és a kellemes borzongások már mindennaposak a testében, és két hónap óta szeretné, hogy legalább egyszer lenne egy óra, vagy csak egyetlen perc, amikor beleláthat a jövőjébe.

Idégesen a vonalba kiált.

— Te vagy az?

— Én vagyok.

— Hogy érzed magad?

A férfi egy ideig hallgat, mert nem tudja, hogy mit mondjon. Tücsök hangját már ezer hang közül is megismerné, és azt is tudja, hogy hiába van közöttük esetleg több kilométeres távolság, a hangok ismerik és látják egymást, a hangok egymásnak nem hazudnak.

— Elég jól — mondja, és lecsukja a szemét.

— Voltál az orvosnál?

— Nem voltam.

Hosszú feszes csend van.

— Menj el hozzá még ma!

— Jó, elmegyek.

Tücsök megfordul a fülkében, körülnéz, de senki se ácsorog a közelben, akiről azt gondolhatná, hogy telefonálni akar. A fülke üvegfalához dől. Meleg van, de nem nyitja ki az ajtót. A gondolatai újra és újra összecsapódnak, és most hiába gondol az erős karcsapásokra. Elviselhetetlen, hogy úgy érzi — kiáltani kellene, de nem nyílik szét a szája, és az anyja madonnaarca is bizonytalanul elhomályosodik előtte, mintha tulajdonképpen nem is lenne.

— Odamegyek hozzád!

A férfi nem szól. Lassan, nehézkesen megmozdul a keze, a kagylót egy kicsit lejjebb eresztí, mintha elfáradt volna.

A lány hangja dühösen és kétségbeesetten csapkod, arra a mozdulatra gondol, amikor a férfi tegnap a két emelet között megingott, mintha el akart volna zuhanni.

— Miért nem felelsz? Rosszul vagy? ... Mondj már valamit! ...

A férfi csak áll, csak áll, csak áll, és mintha egyre messzebből és egyre nehezebben hallaná Tücsök ideges, erőszakos hangját, de tudja, hogy mindez csak azért van, mert valami hirtelen elfáradt benne, azután leteszi a kagylót. A kezét sokáig a készüléken tartja, de tudja, hogy ez teljesen felesleges, mert senki se látja. Kinéz az ablakon. Meleg van, az udvarban valaki hangosan káromkodik, és a nap két könnyű

felhő között áll az égen, mintha hintázna, és nem lehet eldönteni, hogy jobbra-e vagy balra akar billenni.

Később egy frissen mosott, fehér mentőautó és hirtelen verődött kis csődület áll a három emeletes bérház kapuja előtt. A házmesterné is ott van, és két lakó az első emeletről, akik a kapuhoz szaladtak le, hátha ott többet láthatnak. Egy kamasz két ujjá között fogja a cigarettát, és szorosan a kapuhoz helyezkedik. Az árnyék betakarja a járdát, és éles, erős vonalat húz a mentőautó tetején. Az oroszlánfejű rovatvezető, aki a telefonbejelentés után azonnal taxiba ült, összecúsúszott, tehetetlen tekintettel nézi a mentőautót, a kis Kertész ingujjban mellette ácsorog.

Tücsök a félbeszakadt telefonbeszélgetés után még többször hívta a férfi lakását egymásután, de mindig foglaltat jelzett. Akkor érkezik a csődülethez, amikor a két vászonzubonyos mentő az üres hordággal kilép a kapun. A mentők gyakorlott, biztos kézzel dolgoznak, tudomást se vesznek a csődületről. Kinyítják a mentőautó hátsó ajtaját, és az üres hordágyat egyetlen, erős lökéssel a kocsiba csúsztatják. Halk moraj fut végig az embereken. Az egyik vászonruhás a hordágyra ül, a másik előre a sofőr mellé, és halk, finom zúgással elindulnak. Nem szirénáznak. A kamasz, aki szorosan a kapuhoz helyezkedett, és amíg a mentők a házban voltak, időnként behajolt a homályos lépcsőházba, elégedetlenül fintorog. Végignézi a zavart, ideges embereken, a félig égett cigarettát eloltja a falon, a csikket a zsebébe teszi, és a vállát rángatva, mintha valamit nem értene — elmegy.

Tücsök bizonytalanul ácsorog az emberek között, mintha véletlenül sodródott volna ide. A szája zárva van, és úgy érzi, hogy nagyon nehéz lenne kinyitni. Szeretne legalább hallgatózni, de nem ért semmit, vagy nem is beszélnek az emberek. Körülnéz, meglátja az oroszlánfejű rovatvezetőt, akit egyszer a férfi megmutatott neki, amikor a szerkesztőség előtt várt rá, és táncolni mentek, de nem meri megszólítani. Közelebb lépni se mer.

A kis Kertész a szeméhez nyúl, mintha valami beleesett volna.

— Voltál fenn? — kérdezi halkán, közel hajolva az oroszlánfejűtől.

— Voltam.

— Mit láttál?

Az oroszlánfejű benéz a lépcsőházba, mintha még várna valamit, azután kifordítja a tenyerét, mintha valami miatt mentegetőzne.

— Egy levelet, amit nem fejezett be — mondja keserűen. — Értelmes élet meg értelmes halál... Rádióaktív eső meg egy éjjeliőr, akit megloptak. Gyógyíthatatlan beteg volt...

Egy hosszúhajú nő halkán felsóhajt, összeszorítja a száját és elmegy.

— Ki telefonált a szerkesztőségbe?

Az oroszlánfejű a szenzációs anyagra gondol, ami néhány napi áldozattal a nyár legjobb riportja lehetett volna, és megborzong.

— A háziasszonya.

— Az ügyeletes szerkesztő azt mondja, hogy az éjjel lenn volt a nyomdában, és valami cikket akart leadni, de nem volt legépelve...

Az oroszlánfejű dühösen felmordul.

— Mi közöd hozzá?

A kis Kertész is megborzong.

— Megírod?

— Mit?

— Ezt.

— Meg kellene írni — mondja az oroszlánfejű. Még sokáig a lába elé néz, később fel a házra, azután hirtelen, elszánt mozdulatokkal elindul, mintha azonnal meg akarná írni.

Tücsök is megmozdul, belép a hűvös lépcsőházba. Összeszorított szájjal megy fel, az arca egy kicsit megnyúlt, mintha csodálkozna, pedig nem csodálkozik. Az életében, ami eddig olyan kevés és ügyetlen volt, most érzi először, hogy tulajdonképpen mi is az az igazságtalanság.

Vége

OROSZLÁN

Tébolyultan és tehetetlen
vicsorgok; hátha visszaretten,
s a széjjelváló kordonon
magam keresztüldobhatom —

de napestig körbe robogván
előnyöm visszavicsorog rám;
moccanatlan őriz, akár
legvaskosabb acél-kosár.

Im, reflektor csapáz fölöttem —
amivel magam hitegettem,
a vad öntudat semmi más,
együgyű ideg-zsufolás.

Erőmből is nemhogy kiútra,
maholnap tán arra se futja,
ha megcsap e forró terem,
magasra lökhessem fejem.

Pedig ti odabenn nyüzsögtök
— arcok, elmosódó örök köd —,
s változatlanul bűvöl a
nagy esély, a tűzkarika.

Majd ugratlak: nevessetek ki!
Ennyim maradt — hadd tudjalak, ti
nagy szájuak, hülyék, szukák,
némán megvetni legalább.

KÉK HORDA

Két napja e Kék Horda idő,
pokoli önkívület lobog,
a semmiből rugtatnak elő
s kavarognak a hó-lovasok.

Világégés, vad ítélkezés —
a magasba szúzi csóva száll;
minden perc állati reccsenés,
a sikoltás valódi halál.

A halálban kéz parazsa csüng.
Tátott szem, kisemmizetteké.
S iszonyodva nem menekülünk
álmokon túl az erdők felé.

Élünk belül az üveg falon
szó nélkül: érinthetlenség.
Körös-körül fehér lángtorony,
csupán e négyszögletes sziget.

Itt se térden, koponya fölött
összekulcsolt kézzel; kréta-arc
ő írásnál, én ágyon ülök,
kint megállás nélkül tart a harc.

És ha mégis, föl nem foghatón,
a sejtelem sejtet bontana,
zöld fejszélű pálma a falon,
festmények kék eliziuma.

Európa, lány, miniatűr
mását a kalandor-áradat,
mint fűnyelvű csillagát az űr,
ringatja hó fölött, szél alatt.

TRIPTICHON

Gyerek voltam, szép, nagy falu
volt a világ, fehér falú
házak csodája; s a Tisza
parttalan Operencia.

Az égen aranylánghajú
angyal járt le-föl, hogy ború
sátort ne verjen; s jó fia
anyjának, én, s a kisliba

gyöngyös fűben, s sáfrányrigó
ág-dal-hintán, s szopós csikó
édesdeden, boldog-sután

kis száj-dudán, csőr-furulyán
mind azt zenélte: élni jó —
anyából kelni — lenni jó!

Ifjú lettem, szárnyat kötöttem,
széthullott a határ köröttem;
a Tisza eltaposható
kék-sárga csík, játékfolyó...

Isten zárt ajtajára törtem,
csodákért, titokért zörögtem;
s pöröltem, hogy földre való
az égi szép, az égi jó.

Eszményt, szerelmet ittam, ettem,
lángokat, színeket kevertem,
s éh-szomj, korom maradt csupán.

Új magasságba vert a szárnyam,
százszor lehulltam, s törten láttam:
vak cél szállni a fény után.

*

Időtől, sorstól nincs, ki mentsen:
est jött dél, éj jön est után,
s elér a perc, hogy mélybe ejtsen
a lét ingó egyensúlyán.

A Jó, a Rossz egymásba zártan
köt bennem még, de várom a
föloldozást testvérben, társban,

hogy szívük tisztán küldje a
vigasztalás szavát utánam:
ember volt, fény, sár hű fia...

Vasadi Péter

SZIKÁR NAPOK

Szikár napok, cseppkőhideg szelek
A csend előmlik, tengersúlya van
A táj iszapként gyűrődik alatta
Folyton kereslek, egyetlen szavam

A gyermekévek forgó fénysugárban
kimondhatatlan élményt rejtenek:
egy bögre tej az illatos lugasban
és tó, eperfák, szilvakék hegyek

S az eszmélés, mint lassú sodrú ének
visszhangozta a táguló eget
aztán lehalkult s két apró öröm közt
feltornyosult a tétlen döbbenet

A városok sisakban meneteltek
s mámort mímelve égtek házsorok
megkérdezett a szenvedő valóság
s én azt feleltem: ártatlan vagyok!

Nem hitte senki s üldözött futásban
szédültem át kifosztott arcokon
mint megriadt fény, búvhelyet keresve,
de egy se vádolt. S egy se volt rokon

Míg lassan érlelt ordassá az éhség
s emberpárákra szomjazó vadon
megérintett a koplalók magánya
s vad morgás helyett dalt vert ajkamon

s mint bőr a testet zárja börtönébe
úgy zárt szavakba, védhetetlenül.
Kiválasztott a szenvedő valóság
és részem lett. Meghívtam lelkemül

MINDEGY MI LESZ A LÁNYOKKAL

Harangozó László személyében új tehetséget mutatunk be az olvasóközönségnek. Harangozó 1938-ban született, Nagykanizsán. Apja vasesztetgályos. A fizikai munkával s a műhelyek légkörével egyetemi évei előtt Harangozó László is megismerkedett. A tehetséges fiatal író „civilben” szigorló orvos. Írással gimnáziumi évei óta foglalkozik, de nem rendszeresen. Az utóbbi időben azonban egyre többet ír, s a mai fiatalok életét boncolgató és ábrázoló novelláiból rokon-szenves íróegyeniséget ismerünk meg.

A két hétből mindjárt az első nap rosszul kezdődött. Délutánosoknak osztottak be bennünket. Tizenkettőtől este hatig. Emberevő volt a forróság.

Túl voltunk az ebéden. Alig kóstoltuk meg az ételt, teletömtük magunkat már délelőtt meleggel. Kint feküdtünk a feltűrt oldalú ebédlőátor előtt, az út szélén, az meg felkígyózott alólunk a hegyre, ahonnan most fürdőnadrágban, katonagatyában, szalmakalappal vánszorogtak lefelé a délelőttösök. Arab filmen láttam ezt a képet egyszer. Ugyanilyen tarka emberek kígyóztak lefelé a kiegészített hegyoldalról.

Biztosan ezek is onnan jönnek, ahol csupasz a Badacsonyi és remegve forr a melegben. Felemelkedik egy-egy részlet az oldalból és elszakadva a földtől táncol, hullámoz, szétesik, oldódik a fényben, végül teljesen eltűnik és már csak a levegő vibrál a helyén.

Hegyet is eszik a meleg. Meg embereket...

Mindenik fiú egy-egy önkéntes ifjúsági tábor külön-külön, meg egyben is az. Ez a tábor szalmakalapos, katonagatyás fiúkból áll, meg melegebből és lent a hűvös fák között guggoló sátrakból. Nem léteznek külön-külön, csak együtt.

— Mi a kaja? — kérdezte az első.

Nem lehetett eldönteni, hogy mitől fáradtak el. A melegtől-e vagy a munkától.

— Gulyás meg túrós tészta — válaszolt valamelyikünk.

Később, ahogy jöttek sorban, mindegyik megkérdezte, mi az ebéd. Néhányan még feleltünk, aztán többnek nem. A délutánosok brigádvezetőit egy düledező fabódéba hívták a munkavezetők.

Sajnai kijelentette, hogy nem megy. Nálunk Sajnai volt a brigádvezető. Nagy testű, marhaerős, de lusta és egy kicsit buta fiú. Elég csinos képű. Azt mondják róla, szeretik a nők. Nem ez, vagy az a nő, hanem a nők általában.

Valakitől egyszer hallottam, hogy a nők szeretik a nagytestű, csinos képű, kicsit buta fiúkat.

— Szamos, menj te.

Ezt a Szamost csak látásból ismertem, bár már két éve évfolyamtársak voltunk. Egyszer valahol ő javasolta, hogy kevesebb gyűlést kellene tartani, több értelemmel. Meg hogy a látszateredményeknek nincs jelentősége. És nálunk is sok a látszateredmény...

Emlékszem, utána sokáig nem ültek mellé az előadásokon, akik eddig mellette szoktak ülni. Később, hogy nem történt semmi, újra mellé ültek.

Azt mondják, Szamos okos fiú.

— Semmi közöm hozzá, de elmehetek.

Nem tudom, miért ment el. Én nem mentem volna. A Sajnai dolga.

A nap a tó fölé ért, merőlegesen. A Balaton onnan felülről olyan volt, mint egy nagy tál olvasztott ezüst, hátán távoli vitorlákkal, amelyek apró, fehér háromszögeket szabdaltak ki a túlsó part kékjéből.

Hallottuk, hogy visszajött Szamos, de nem nézett fel senki. Nem voltunk kíváncsiak, hogy hol és mit fogunk dolgozni ezen a dögm meleg délutánon. Csak feküdtünk. És ezen kívül semmire nem voltunk kíváncsiak.

Szamos mégis megszólalt. Pedig biztosan ő is érezte, hogy amit most mond, arra nem kíváncsi senki.

— Egy fél brigádnak dömpert kell rakni. Lent a kötőrőben. Elvállaltam. A másik négy csatlakozik a csillésekhez. Követ szállítanak a hegyre.

— Marha — szólalt meg Sajnai anélkül, hogy felnézett volna. A hangja se volt dühös. Inkább magyarázó.

— Raktál te már életedben bazaltköveket? Dömperre? És negyven fok melegben?

— Gulácsra viszik. A fordulók közt lesz tizenöt—húsz percünk. Fürödhetünk is. Közel van a part.

— Marha vagy Szamos. Nagy marha.

Egy munkavezető felállt valami rozzant tákolmányra és elordította magát:

— Délutánosok munkáaaaa!

Honnan volt ennyi levegője?... Én fekve is alig szuszogtam. Talán ha én is munkavezető lennék, nekem is lenne ennyi levegőm...

Néhányan megmozdultak, de a legtöbb fiú fekve maradt még egy kicsit.

Lent az úton apró emberek piros, kék, sárga, zöld csíkokat húztak a strand felé. Pálcaegyenes botférfiak a körülöttük szorgalmasan hajlongó guminókkal húzták a csíkokat a strand felé.

Azt hiszem, rosszul láttam az előbb az út széléről. Lent van csak önkéntes építőtábor, a hűvös fák alatt guggoló sátrak között. Itt fönny már csak munka van, meleg meg munkavezetők. És mi ezekkel fogunk küzdeni. Hogy önkéntesen-e, vagy pénzért, az itt a hegyoldalban már teljesen mindegy.

Megindították a dömpert. Mégiscsak menni kell. Előbb vagy utóbb.

A dömperes — olajos ruhájú, gyötört képű, talán harmincöt, talán negyvenhét éves férfi — szótlánul nézte, ahogy hajigáltuk fel a dömperre a cuccokat. Mikor utána másztunk mi is, felült a kormányhoz, és hátraszólt, hogy húzdunk le, mert állva nem szabályos.

Dömperen utazni sehogy sem szabályos.

Az úton rövid shortokban hosszú combú, kíváncsi szemű lányok jöttek velünk szembe. Ahogy elrohantunk mellettük, sokáig néztünk vissza. Sajnai szólt is nekik. Hogy jó nő vagy kicsikém. Meg ilyeneket.

Amikor megérkeztünk a kötőrőhöz, a dömperes odafarolt velünk egy hatalmas kőrakáshoz és leállította a motort. A kövek tetejéről egy széles szájú vályú kapaszkodott föl a kötőrő sötét torkához, amelyről nehéz lett volna eldönteni, hogy nyeli-e a köveket, vagy okádja. Azt hiszem, okáda...

Egymás után szórtuk le a csizmákat, zubbonyokat, ingeket, derékszíjat, kulacsot. Mikor már semmi sem volt a dömpert gyomrában, utánuk ugrottunk mi is.

A nagy, kékes-szürke kövek elkésérítően nehéz, buta idomaikkal mereven néztek velünk farkasszemet. Sajnai megpróbált egyet fölemelni. Erőlködött, ki is vörösödött, de nem sikerült. Lehet, hogy nem is erőlködött olyan nagyon, csak úgy csinált.

— Te vállaltad, rakd is majd te — mordult dühösen Szamos felé. Aztán körüljárta a kőrakást, néhányba belerúgott, szüntelenül morgott.

— Na, ebből délután megrakunk két dömpert és kész — jelentette ki Sajnai, amikor visszajött.

— Az nem lesz jó.

Most szólalt meg másodszor a gyötört arcú dömperes. A fal mellett ült egy kövön és izzadt lábujjait piszkálta.

— Aztán miért nem?

— Engem fordulónként fizetnek. Ha kettőt fordulok, nem keresek semmit.

— Tudja, nekünk mit fizetnek? Ezt ni. — És mutatta, hogy mit.

— Tudom hát. De az más.

Arra gondoltam, lehet, hogy négy gyereke van a dömperesnek. Meg felesége. Biztos csúnya felesége van. De az is lehet, hogy egyik sincs.

— Amennyit tudunk, megrakunk — szólt közbe Szamos.

— Az lehet. De csak kettőt tudunk.

— Hátha többet is.

A dömperes nem szólt többet. Talán belenyugodott a két fordulóba.

Fölhúztuk a csizmákat. Egészen eddig mezítláb voltunk. Mindig undorodtam a csizmától. Beleizzad az ember lába és feltöri a sarkát. A kapca csak arra jó, hogy az ujjakat is feltörje. Ezt már tavalyról ismerem.

Azt mondják, jól kell tekerni.

Én nem tudom a kapcát jól tekerni.

Nekiestünk a nehéz, idomtalan, kékes-szürke köveknek. Húztuk, téptük, löktük őket. Folyt rólunk a veríték és lucskosak lettek alattunk a kövek. De nem sokáig, mert felkaptuk őket és mire a dömperen huppantak, máris felszáradt róluk a nedvesség. Alattunk meg egyre újabb és újabb kövek lettek lucskosak az izzadságtól. Az úton már nem húzták a piros, kék, sárga, zöld csíkokat a botemberek a guminókkal. Beleterültek a vízbe, körülfolyatták magukat a vízzel, sok vízzel, az egész tóval...

Mi meg csak húztuk, toltuk, löktük a köveket egyre elkeseredettebben. A dömper meg nyelte őket, megállás nélkül. Ahogy néha rápillantottam, úgy láttam, egyre nagyobb lesz, szélesedik, mélyül, akár az egész hegy beleférne. Örjítő! Lehet, hogy az egész hegyet bele kell raknunk...

Mikor a dömperes meglátta a köveket az oldalfalak fölött, csendesen odaszólt, hogy elég lesz. Izzadt lábára felhúzta a cipőjét és felmászott az ülésre. Undorodtam tőle. Undorodom az olyan emberektől, akiknek izzad a lába.

Szó nélkül húztuk le a csizmákat. Valahogy még mindig ott gubbasztottak közöttünk a kövek. Azoktól nem tudtunk szólni egymáshoz. Pedig akkor már messze járhatott a gyötört képű dömperes azzal az utálatos masinájával.

Azt hiszem a dömper a világ legocsmányabb gépe.

Mind a négyünkön fürdőnadrág volt. Egész nyáron nem vetettük le, csak éjjelre. Akkor szólalt meg Sajnai, mikor már bent úsztunk.

— Na hogy tetszik a dömper, Szamos?

Szamos nem szólt. Mi sem. Beleterültünk a vízbe, körülfolyattuk magunkat a vízzel, sok vízzel, az egész tóval...

A parton lányok feküdtek. Barna, hosszúcombú, izmostestű lányok, arc nélküliek. Csukott szemmel kínálgatták karcsú testüket a napnak. A víz langyos volt, de annyira felfrissített, hogy észrevettük a barna, hosszúcombú, izmostestű lányokat a parton.

— Jó nők — intett feléjük Sajnai, ahogy észrevette, hogy mi is azokat nézzük.

Önkéntelenül sodródtunk a part felé, ahol kis fürdőruhában kínálgatták magukat a lányok. Csak Szamos maradt le.

Négyen kicsit külön feküdtek. A víz szélére értünk és néztük őket. Azok meg kicsit fordítottak a testükön a nap után. Sajnai lenyúlt a vízbe, és apró, csillogó vízcseppeket hintett rájuk. A lányok felsikkantottak, és dühösen néztek a röhögő Sajnai felé. De onnan, ahol én álltam, úgy látszott, nem is olyan dühösek a lányok...

Mi nem nevettünk Vorcsával. Csak néztük a lányokat, és arra gondoltam, jó volna mellettük feküdni. Aztán meg arra, hogy gyorsan vissza kellene úszni innen.

Lehet, hogy azért szeretik a nők Sajnait, mert apró, csillogó vízcseppeket szór rájuk és röhög...

Lassan elindultam befelé. A hátamon úsztam, hogy azért lássam az arc nélküli lányokat. Vorcsa Pali ottmaradt Sajnaival. Kimentek a partra. Én meg úsztam befelé, most már hason. Rájöttem, hogy nem is tetszenek az arc nélküli lányok...

Egyenletesen úsztam. A víz egyre tisztább lett, ahogy beljebb értem, alulról zöld, hideg áramlások kavarodtak föl és végigcsiklandoztak. Jó ez a víz...

Mire visszaértem, Sajnaiék már a vízben fröcskölödték a lányokkal. Észrevettek és kiabáltak, menjek oda. Nem szívesen, de mentem.

A négy lány volt, akik kicsit külön ültek a többiektől. Így közelről már eláruhták az arcukat.

Bemutatkoztunk. Öt fej bemutatkozott egymásnak, mert a többit, a testünket elrejtette a víz. Takarhatott volna pupos hátat, görbe lábakat, csípőficamot, pókhasat...

Izgató volt a lányok elrejtőzött teste.

— Megjött a dömpeeer — kiabált Szamos a partról. Nem is vettük észre, mikor került oda.

— Később megyünk — ordított vissza Sajnai. Eszembe jutott, hogy ki kellene menni. De a lányok már megmutatták magukat és ott oldották testüket körülöttünk a vízbe... Kint meg a gyötört arcú dömperes az izzadó lábával és a csizmák...

Nem mentem ki.

Sajnai időnként lebukott és néhány másodperc múlva valamelyik lány sikongva kapkodott a vízbe, lábai felé. Én is szerettem volna utánacsínálni. Vorcsa néhányszor megpróbálta, neki is örültek.

Közben az egyik közel keveredett hozzám. Azt hiszem az, amelyiket Eriának hívtak.

— Hogy te milyen buta vagy — nevetett a hátam mögött és lenyomta a fejemet. Prűszkölve ráztam ki az orromból meg a fülemből a vizet.

— Ugye nem haragszol? — Fölkapaszkodott a hátamra, éreztem, ahogy az egész teste hozzám simul. A lapockám táján kis gödröket vájtak a hátamba a mellei. Vizes, hideg bőre volt, mint a halpikkely és sikos, mint a kígyó bőre. Megcsókolta a nyakamat. Egy pillanat múlva már mesze úszott és nevetett.

Hirtelen tompa puffogás hallatszott a part felől. Bántóan mély volt a hangja. Ideges lettem. Éppen úgy hangzott, mint mikor az első kapa földet húzzák a koporsóra.

Felénk kapával húzzák be a földet. Gyerekkoromban sokszor ministráltam öt forintért temetésen. Akkor is mindig ideges lettem erre a hangra. Úgy látszik, megmaradt bennem az emléke.

Honnan jöhet — törtem a fejemet. Aztán eszembe jutott Szamos. Kerestem a parton, ahol az előbb állt, de nem láttam. Ó rakja a köveket.

— Gyerekek!!

Messze úszkáltak, nyakukban a lányokkal.

— Mi van — kiabált vissza Sajnai.

— Szamos egyedül rakja a követ.

— Csak rakja. Majd megkapja a piros csizmát.

Nem tudom, honnan származott a piros csizma. Egy szorgalmasabb fiúra süthették rá valamikor heccnek, és azóta kitörölhetetlen kelléke ezeknek a táboroknak. Akár leltárba is lehetne venni. Biztosan nem veszik el. Örízetlenül sem. Fel-felbukkant, és akire célozták, azon röhögött mindenki.

Arra gondoltam, hogy azért kimegyek. De mégse mentem. A lányt kerestem, akinek azt hiszem Erika volt a neve. Ha azelőtt nem kapaszkodik a nyakamba, ha nem olyan hideg, sikos a teste, kimentem volna. Biztosan.

Sajnai meg Vorcsa már külön úsztak befelé. Mindegyik egy-egy lánnyal. A negyedik kimászott a partra és újra kínálta a testét a napnak. Amelyik meg a hátamra kapaszkodott, ott himbálódzott mellettem a vizen.

Elindultunk befelé. De hallottam a kövek zuhogását, lassan, egyenletes ütemben. Egyre dühösebb lettem. És egyre gyorsabban úsztam befelé. El akartam kerülni a hangokat, azok meg csak jöttek utánam. A lányt se néztem, csak a túlsó partot, amely reménytelenül messze kékllett és a vitorlák kis, fehér háromszögeket szabdaltak ki belőle. Odáig talán nem hallatszik. És úsztam egyenletesen befelé.

Később leálltam és megvártam a lányt. Alig kellett a kezemet mozgatnom, hogy fenntartsom a vizet. Megint éreztem a zöldes, hideg áramlásokat...

— Nagyon jól úszol — ért mellém kicsit kifulladásra. Most vettem észre, hogy barna szeme van. Nagy, meleg barna szeme, ismeretlen mélységű fekete hullámzásokkal, amelyeket jó lenne megérteni.

Magamhoz húztam. Fél kézzel öleltük egymást, fél kézzel lebegtünk a vizen. Lassan eltűntek a partok. A túlsó is, amelyikből apró, fehér háromszögeket szabdaltak ki a vitorlák, és ez is, ahol zuhogtak a kövek a dömperre.

A víz alatt összegabalyodtak a lábaink.

Egyszer csak hirtelen, mint ahogy kezdődött, megszűnt az egyhangú, tompa pufogás. Most meg ez volt bántó. A nyomában elkezdett ordító csend.

Otthagytam a lányt. Hanyatt a vízre feküdtem. Láttam, ő is utánam csinálja. Hallgattunk és sokáig lebegtünk a vizen a két part között. Míg újra meghallottam a part felől az egyhangú, tompa zuhogást. Már nem is kiabált a Szamos. Ez nem szép tőle. Mégis, mit gondol ez a Szamos? Dühös lettem. Szamosra, a kövekre, meg erre a lányra. Akit azt hiszem Erikának hívtak.

— Ki kell mennem dolgozni — mondtam a lánynak anélkül, hogy mozdultam volna.

— Jó, menjél — mondta. — Én még maradok.

Még néztem egy kicsit, ahogy a fölöttem keringő madár elhúz Tihany irányába, aztán elindultam kifelé. Már jó messze jártam, mikor utánam kiáltott: — Furcsa fiú vagy.

A partról láttam, hogy Vorcsa is jön utánam és mögötte Sajnai. Nem vártam meg őket.

Szamos izzadva, egyenletes ütemben emelgette a nagy, idomtalan, kékes-szürke köveket. A gyötört képű dömperes is segített neki. Talán mégis van négy gyereke.

Gyorsan fölhúztam az utálatos csizmákat, amikben az én lábam is izzad, mint a dömperesé, és beálltam. Nem szóltak. Mikor Sajnaiék beálltak, akkor sem. Újra közénk ülték a kövek. Meg még valami. Éreztem, még valami. Biztosan ők is érezték.

Míg fordult a dömper, Sajnaiék visszamentek a lányokhoz. Nekem nem volt kedvem visszamenni.

Estig négy dömper raktunk meg. A kövek most is lucskosak lettek a verítékunktól és most is könyörtelenül nyelte őket a dömper. Még sokat elnyelt volna. De nem bírtunk többet...

Este a dömperes elvitt bennünket egészen a táborig, mert nagyon messze volt.

Az úton lehetőleg finom üvegkristállyá dermedt köztünk a délutáni vaskos csend. Moccanni is alig mertünk. Talán mindegyikünk attól félt, hogy összetörik. A lányok után se néztünk vissza, akik megint szembejöttek velünk shortban, hosszú barna combokkal. Pedig néhányan megismertek és intettek.

Végül Sajnai szólalt meg.

— Mi újság, Szamos? Meg vagy velünk elégedve? Vagy egy kis túlórát is óhajtasz?

— Nem kell. Semmi nem kell — mondta maga elé Szamos.

Azt hittem, dühös lesz ránk. De nem volt. Csak émelyítően közömbös, hogy felfordult tőle az ember gyomra. Mi lettünk dühösek. Sajnai egyre morgott. Vorcsa szól rá végül.

— Ne ízélj már.

Mikor a tábor bejárata elé értünk, már szürkült. Sajnai szállt le elsőnek. A bejárat alól visszaszólt:

— Holnap délután kijönnek a lányok. A tied is.

Eddig nem is gondoltam rájuk. Most mégis örültem, hogy holnap délután kijönnek a lányok.

Vacsora után Vorcsával lefeküdtünk a sátorban. A délelőttiök fociztak, dumáltak, kártyáztak, lányokkal ismerkedtek a parton és cigarettáikkal apró, magyarázkodó fényszögeket tűzdeltek a szürkülő estébe. A fákra szerelt hangszórók hülye slágereket bömböltek.

Próbáltam elaludni, de nem sikerült. A fáradtság úgy ömlött végig rajtam, mintha ólmot öntöttek volna a bőröm alá az izmok és a csontok helyett.

Később bejött Sajnai. Nem néztem föl, de megismertem, mert a sarokban lévő ágyra telepedett. Sokáig ült ott, anélkül, hogy tudhattam volna, mit csinál. Nagyon csendesen ült.

— Ti tudtátok? — szólalt meg egyszer.

Nem válaszoltam. Vártam, hogy majd a Vorcsa. De az sem szólt. Biztosan alszik már. Így még is csak megkérdeztem.

— Mit?

— A Szamosnak eltörött az ujja.

— A Szamos ujja? Mikor?

Most nem túlságosan érdekelt a Szamos ujja.

— Este, mikor hazajöttünk, bement az orvoshoz. Az mondta, hogy valószínűleg eltörött.

Mintha Vorcsa is mozgolódott volna. Lehet, hogy mégsem alszik.

— Azt mondta, valami kő odanyomta a dömpér oldalához.

— Mikor? Én nem emlékszem rá.

— Biztosan, mikor egyedül rakta a követ.

Jó ideig hallgattunk. Azt hiszem bamba képet vághattam, de ez nem látszott a sötétben.

— Bevitték Tapolcára röntgenezni — mondta később Sajnai, majd felállt és elindult kifelé. Ahogy a sátor oldalát felhajtotta, még szűrődött be egy kis világosság.

Ahogy kiment Sajnai, fullasztó, kibírhatatlan meleget hagyott maga után.

— Te — szólalt meg Vorcsa.

— Mi van?

— Azért ki kellett volna mennünk akkor.

— Igen. Azt hiszem...

— Mit gondolsz, tényleg eltörött?

— Biztosan.

— Hátha mégse. Ha már egyszer röntgenezni vitték...

— Lehet, hogy nem.

Később Vorcsa is kiment.

... az úton piros, sárga, kék, zöld csíkokat húztak a botemberek a guminőkkel... ezüsttál-Balaton... kis fehér háromszögek... halhideg bőrű lányok...

Nem bírtam tovább a sátorban én sem.

De miért nem szólt?

Sajnai meg Vorcsa már ott ültek a parton egymás mellett.

A túlsó partról apró, sűrű, sárga fények nyargalásztak át a víz fölött. Innen, a kikötő neonjából is nekifutott egy kék és piros fény a víznek, de a sötét hamar feloldotta őket.

Nem tudom, meddig állhattam a hátuk mögött, míg Sajnai megszólalt:

— Elvállalhatnánk holnap is a dömpert.

Közben kicsit felemelkedett és egy követ dobott be a vízbe. Hallottuk, ahogy csobbant.

— Mi már belejöttünk — tette hozzá később.

— Elvállalhatnánk — szólalt meg Vorcsa kicsit bizonytalan hangon.
Eszembe jutott, mi lesz akkor a lányokkal. Holnap délután kijönnek ide.
Az apró, sárga fények szorgalmasan nyargalásztak át ide.

— Megraknánk egy nyolcast.

— Ha jól megnyomnánk, talán tizet is.

— Lehet. De egy nyolcast biztosan.

Tulajdonképpen mindegy mi lesz a lányokkal. Teljesen mindegy mi lesz holnap vagy két hét múlva a lányokkal.

T a n d o r i D e z s ő

A L L S Z E L Ő T T E M . . .

*Allsz előttem és gyönyörű vagy,
és nézel hosszan a szemembe,
mintha kialvó tüzed fűjnád
kormos odvához térdepelve.*

*Mért akarsz látni lángokat?
Ne akard, hogy pompázzak néked,
meleget ontsak: ne akard —
ha már magad erre ítélted,
fűjj, hogy megpattanj legbelül,
s mint egy mészköfennsik, fehéren,
csontig beroppanjon az arcod:*

fűjd ki belőlem a szégyent.

*Mert akkor én is szólhatok,
ha így látom felémtátongani
összezúzódot áhítatot,
szólhatok én, aki
forró rongyokként elaggattam
magam, bosszúból vagy kíváncsian,
mindig olyan aprókat égve,
hogy éppen érezzem gyönyörűségem,
eleven billentyűzetten
futkosván: idegen sebeken.*

*És akkor majd elküldelek
égett rétek kórós utcáin,
hogy a pernyéket összeszedd:
fekete zálogcéduláim,
hogy majd részenként visszaválts,
élőt-holtat kérelve értem,
lehess teremő koldusom;
s étkem, mit érted kell felélnem.*

MINT A LASSÍTOTT ROBBANÁSOK...

A háborúban robbant gránát,
most szúrt a szívedbe szilánkot.
Tűhegyes, gyilkos idegesség,
mint a lassított robbanások,

tűhegyes gyilkos idegesség...
Dől a háborúk nemzedéke.
Összecsap roncsolt szerveinkben,
minden napért megküzd a béke.

Összecsap roncsolt szerveinkben,
és nem akarunk megpihenni.
Valami finom elkopás ez,
orvos sem tudja észrevenni.

Valami finom elkopás ez,
a háborúban szerzett járvány...
Szívéhez kap és dől az ember. —
Kitől maradunk holnap árván?!

MILYEN
CÉLTALANSÁGBÓL

Vakutak sokasága-
zsákutcáimból élek.
Magas úristen! — Miből is
lesznek a költemények?!
Milyen céltalanságból
emelkedik az oltár,
semmittevések rendje,
ugyan mire is szolgál?
Mindig az utcán látni, —
szétrobban mint a bomba

már négy falam magánya,
s fedetlen otthonomba
szédülök ki a házból —
Nem gondom merre menjek.
A séták végtelenjéig
válallak és szeretlek,
szülőházam te város,
sírom is vagy te drága:
Céltalanságom értelme, fénye,
vakutak sokasága...

A vonat ormánsági dombok
hullámain futott veled,
kattogtak a vaskerekek,
s a mozdony aprókat síkongott.

Előtted villogott, az ablak
négyszögében a téli táj
hűvös ragyogása, akár
folyton változó kirakatban.

Mint szívhez szoktatott alázat,
kis falucskák jöttek. S feléd
integettek kéken szelíd
füstjeikkel a bakterházak.

Hóval borított répaföldek,
tar ágú árokparti fák
fogadtak, s az ablakon át
jóismerősként üdvözöltek.

Messziről ezer antennáját
fölvillantotta a Mecsek:
dérrel fényesítette meg
tülelvelű fagykoronáját.

S te akkor megláttad az Ember
arcát a táj arcában, a
gazdát, a legnagyobb csoda
örökösét; ki értelemmel,

létezésének melegével
teljesítheti ki e szép
táj változatlan keretét
immáron számlálatlan éve,

aki nem halhat meg, mert rávall
ez a föld: őrzik tetteit
a táj konok törvényei...
Szárnyas öröm ragadt magával,

s már egy megszállott, ünnepélyes
vasmarkolású pillanat
karjaiban tudtad magad,
melyet az ember egyszer érez

létén eszmélő állapotban:
mikor az élet végtelen
csodáját a sejtjeiben
megérzi, s tudatába dobban

a boldogság, hogy léte csendes
perceit élet tölti meg...
S mint pontos óraszerkezet,
igazodhat a Végtelenhez.

ÍRÓK, SZÁRAZON ÉS VIZEN

Igazság szerint azt kellett volna írnom, hogy földön és a levegőben, miután nem hajóval utaztunk a tengeren túlra. De ez valahogy nem jól hangzik, márpedig mi sem fontosabb a jóhangzású címnél. Különösen ha az ember olyasmiről akar írni, amiről úgyszólván sok cikk jelenik meg. Mostanában így van ez Kubával, nagyon helyesen, mert sok küldöttség járt ott hazánkból. Legutóbb egy öttagú magyar íródelegációt is rászabadítottak erre a nagyszerű országra. Azért ezúttal elhatároztam, hogy nem is kubai élményeimről írok, melyhez különben már az elején sokkal nemesebb hangon fogtam volna hozzá; hanem csak az odáig tartó utazásunkról.

Az utazás előkészületeiről nincs mit írnom, mert aki ilyen küldöttségbe megy, mint jómagam, annak kutyabaja, a Kultúrkapcsolatok Intézete mindent elintéz annak rendje szerint. És ma már rég nem történnek olyan viszontagságos esetek, mint mikor egyszer régen Bukarestbe utaztam két író társammal. Akkor az intézet tisztviselője kihozta a pályaudvarra a fapados jegyet. Előadta, hogy kicsi a keret, sok embernek kell utazni, azt a 25—26 órácskát ki lehet bírni fapadon, aztán búcsúzott: a viszontlátásra, mert a véletlen folytán ő is Bukarestbe készül, még ott ér bennünket, mert ő repülővel utazik.

No persze, akkor éppen úgy volt, hogy nem volt tekintélye az íróknak. Most megint van valamelyes, mert másképp nem is küldenének bennünket Kubába.

Eszerint minden remekül is ment. Csak az időjárás volt az oka, hogy Prágáig vonattal utaztunk. Heten egyszerre magyarok. Heten, mert véletlenül velünk jött egy tudós és egy kiváló pedagógusunk is. Hetünk részére sikerült három hálókocsi ágyat szerezni. Kettőt elfoglaltunk korunk adta elsőbbségünk folytán, a tudós professzor és én, a harmadik üresen maradt, mert Pándi és pedagógus útitársunk összeveszték rajta. Már úgy értem, ahogy régi magyar urakhoz illik: „Kérem, öné az elsőség.” Végül is nem tudtak megegyezni ebben, hogy kié legyen az elsőség és maradt az ágy üresen. Sőt, mint később megtudtam ugyanabban a fülkében a másik ágy is üresen maradt, mert két bolgár agronómus hasonlóképpen járt el, jelölve annak, hogy a népi demokráciákban az udvariasság és jómodor mindenkinek megér egy álmatlan éjszakát. Megjegyzem, magam sem tudtam nyugodni és éjszaka egyszer átmentem barátaimhoz, hogy felajánljam valakinek a helyemet. Mindenki tudta, hogy csak udvariasságból teszem, azért természetesen nem fogadta el senki, mert udvariasságra udvariassággal válaszol az ember, különösen mikor háromhetes együttlét léghőjét kell megteremtteni.

Nyugodtan állíthatom, hogy mikor a prágai állomás huzatos csarnokában összeverődtünk, nem volt tüske a szívekben azért, mert egyikünk aludt, a másikunk nem. Egymással versengve igyekeztünk nyelvi segítséget nyújtani egy cigányasszonynak, akinek az apja Budapesten románul beszélt, ő maga Prágában magyarul, a gyerekei nyilván Berlinben a cseh nyelv segítségével demonstrálják a gyors fejlődés zűrzavarától való előkelő különállásukat. És lehet, hogy az unokái Párizsban Goethe nyelvén szólnak egymáshoz.

Az állomáson egyébként nagykövetségünk és az írószövetség küldöttei fogadtak bennünket és a maximális segítséget nyújtották, mert mivel az autók elromlottak, taxit pedig nem lehetett elcsípni, saját kezükkel segítették átcipelni csomagjainkat a Csehszlovák Légitársaság városi irodájába.

Innen autóbussz vitt bennünket a repülőtérre, ahol első, ami feltűnt, egy magából kikelt külföldi úr volt. Egyfolytában több nyelven dühöngött, azért a nemzetiséget nem is tudtuk pontosan megállapítani. Lényegében azt sem, hogy mért dühöngött ezen a repülőtéren, ahol csupa kedves emberrel volt dolgunk és minden olyan lajózottan ment. Igaz az is, hogy a dühöngése teljesen hiábavaló volt, mert nem akadt senki a tágas nagy teremben, aki megijedt volna, sem egy vámtisztviselő, sem egy stewardess, de még egy árva lohdienner sem. Hosszú időbe telt, míg erre rájött és akkor elcsendesedvén olyan ütődötten, szédülten tekintett körül, mint aki idegen csillagzatra került és sem szavai, sem gesztusai nem jelentenek semmit.

— Ez már a nagyvilág! — mondta egyik útitársam.

Kacsaringós úton beértünk innen arra a helyre, amelyet már transitnak neveznek. (Később megfigyeltem, hogy minden repülőtéren sokat kellett kanyarognunk.) Itt sok papot láttunk, mert ekkortájt volt vége Rómában a zsinatnak és sokan Prá-

gán keresztül utaztak haza. Keleti emberek voltak ezek, mert az Indiába tartó repülőgépre vártak. Sem öltözetre, sem megjelenésre nem hasonlítottak a mi papjainkhoz. Szűrös tekintetű kemény emberek voltak. Az a zsinat pedig nem lehetett akármilyen, mert ezekben az emberekben még itt a repülőtéren is csak úgy feszült a felszított indulat. Úgy éreztem, most szagolhatok valamit a valóságban abból, amit régi zsinatokról olyan élvezettel olvastam.

Aztán volt itt többek között egy maharadzsa. Legalább is mi annak véltük. Nem az öltözetéről, hiszen aszerint lehetett volna akár angol úr. A megjelenése keltette bennünk ezt az érzést. Rendkívül szép ember volt és gyönyörű feleséget hozott magával. Ennek az asszonynak a fején láttam először olyan nagy szőrös sapkát, amilyenekkel hazatértünkkor meglepetésemre tele volt a főváros. Ez a keleti uraság nagyon sokat foglalkozott velünk. Például azt magyarázta a gyönyörű feleségének, hogy mi az illemhelyen mennyire megörültünk a kézzsárítónak. Gyerekesen játszadoztunk vele. Már rég megszáradt a kezünk, de azért csak nyomtuk a pedált és dörzsöltük tenyerünket a kiáradó forró levegőben. Angolul beszéltek egymással, de ezt dravida nyelven mondta a feleségének és mikor észrevette, hogy erre is felfigyelünk, szingalézra fordította a szót, és a legnagyobb megdöbbenéssel kellett tapasztalnia, hogy így is tudjuk, miről beszél. Szerettem volna a képébe vágni, hogy nálunk minden falusi árnyékszékban van elektromos kézzsárító, de nem tettem, mert, mondom, nagyon szimpatikus emberek voltak és szépek. Különösen az asszony.

A repülőgéptől félni egyikünknek sem jutott eszébe, mert számtalan statisztika bizonyítja, hogy ez a legveszélytelenebb közlekedési eszköz. Az volt csak a remek pillanat, amikor már beállva a kifutóba a motorokat feltúráztatták. Fel bizony, hogy olyan hangot adott már, mint az üvöltő orkán és akkor, mint a feszülő íjról a nyíl, egyszerre elpattant... Mi narancsszínű alkonyatba siklottunk bele. Mikor messze a felhők felett elértük a szükséges magasságot, akkor láttuk, hogy az ég csak nyugat felé narancsszínű, keletről már feketén, de egész feketén közeledik az éj. Azt hiszem, ha nyugatnak vágunk volna teljes sebességgel, még sikerül megszöknünk az éjszaka elől, de érthetetlenül északnak repültünk Németország felett jó két óra hosszat és ez alatt behozhatatlan előnyt adtunk az éjszakának, nem is szabadultunk meg azután tőle vagy húsz órán keresztül.

Igen vágytam rá, hogy lássam, amint Európa partjairól leröpülünk, de ez nem sikerült a sötétség és a felhők miatt. Elindulás előtt sokat néztem a földgömböt és az volt az érzésem, hogy a térkép, amelyen megteendő utamat kísértem, a valóságban kirajzolódik majd előttem, hegyekkel, völgyekkel, a partok csipkéivel. Ez sajnos nem így történt. A repülőgépben is csak egy térképet kapirgáltam a körmőmmel, ha pedig kinéztem az ablakon, akkor sötétkéket láttam csillagokkal és néha a holdat.

Mondom, hogy nem féltam és nem félt egyikünk sem, tudom, biztosan, de egy-szer csak, szinte egy időben rendkívüli elhagyatottság érzete vett rajtunk erőt.

Akkor megszólalt egy kis gyerek néhány üléssel arrább magyarul.

— Édesanyám, nyisd ki az ablakot!

Ettől fogva nem éreztük magunkat elhagyatottaknak.

Szerencsére a fiatal anya nagy határozottságot tanúsított. Ellenállt a kis fia kérésének.

— Ugyan, hagyjál, Péterke, erről szó sem lehet — mondta és az olvasólámpa kerek fényénél szaporán mozgó ajakkal tanulta a spanyol nyelvtant.

Anglia földje volt az első, amely a felhők hézagjai közt kitárult előttünk, vagyis inkább csak városok-falvak villanylámpáinak a gyöngyhuzalai cikkcakkos furcsa rajzokban. Átrepültünk a sziget felett, aztán a szerencsés véletlen folytán úgy esett, hogy az írországi Shannon nem fogadott bennünket és visszarepültünk Londonba. Fordult ég milliomm csillaggal. Itt mindenkinek van keresnivalója. Regents-park. Szent Pál katedrális. Hyde-park. Waterloo-híd, hangzik számtalan akcentusban a gép minden részéből, pedig senki nem lát semmit, csak apró fények millióit, ameddig a világ. Londonnak nincs határa. Ereszkedünk és néhány másodpercig látjuk csak a gépkocsik mozgó fényeit, aztán már rajt vagyunk a repülőtéren nagy sötét foltján. Hirtelen két éles fénytor nyúl elibénk s könnyed zökkenéssel talajt érünk.

A fénycsóvák ember, mely éjszakai repülőtereken kijelöli az érkezett gép titokzatos módon megállapított parkoló helyét, ölesre megnyújtott tüzes karjaival olyan, mintha idegen csillagzat félelmes alakja állna előttünk, akik azért mégiscsak ember. Óriási ez a repülőtér és mi valószínűleg valamelyik távoli csücskén értünk földet, mert autóbuszon szállítanak bennünket földől alá. A repülőtér területén, vagy azon kívül halad velünk az elektromos busz, nem tudhatjuk, de úgy érezzük utcai forgalomban vagyunk és idegessé tesz a baloldali közlekedés szokatlansága... Aztán me-

gint folyosók, a kanyarokban egyenruhás emberek, leginkább nők. Az egyik hihetetlen magas és fekete köpenye még jobban megnyújtja. Árvaházak és egyéb neveldek rémalakjai merülnek fel előttem régi angol regényekből, melyek szegény kisgyermeket gyötörtek még álmaikban is... Egy kisebb helyiségben gyülekezünk, melynek üvegfalán át embereket látok. Sötét ruhában vannak, magas székeken ülnek és némán étkeznek. Szavuk sincs egymáshoz, nem is fordulnak egymás felé. Innen meg tágas csarnokba jutunk. Középen kicsi, de áruval csordulásig zsúfolt bazár. Szikár ősz asszony benn az árus. Németül szólitom, ő értetlenül néz rám, úgy érzem, még méltatlankodva is. Visszavonulok hát és megpróbálok magamban angolul fogalmazni. Sosem beszéltem én még angolul, de néhány regényen azért átverekedtem magam ezen a nyelven. Vízre bocsátom végre megformált mondatom ingatag hajóját. Szeme összehúzódik, majd megvillan, és látom, meg van győződve, hogy valamely az angolhoz hasonló idegen beszédnek vette ki leleményesen az értelmét. Kedvesen, kiadósan válaszol és kiszolgál. Hogy kiszolgál, az jó, de szavaiból nem értek semmit. Furcsa nyelv, könnyebb angolul beszélni, mint érteni. — Bocsánat — morolomol megint németül, úgyis mindegy, hogy mit mondok, mert úgysem érti — nálunk az ilyen finom arcú, ősz úrihölgyek mind tudnak németül. Nálunk igen, de kontinensünk szűkebb határain túl már semmire sem megyek ezzel a nyelvvel.

Volt ebben a teremben egy bárpult is, mögötte égő vörös ruhában a pincér. Felszolgáltak ott nekünk két szelet fehér kenyér között valami barna kenőcsöt. Törünk és nyakunkat nyújtogatva nyeltünk belőle valamit, de legnagyobbreszt ott hagytuk. Mintha csak összebeszéltünk volna, hogy demonstráljuk Londonban az igényességünket, pedig erről szó sem volt és én szívemből tudom szánni az olyan szakácsot, akinek az asztalon hagyják a főztjét. Mi otthagytuk és lődörögtünk a nagy csendes teremben, és itt ismerkedtünk meg az első két kubaival, egy néger lánnyal és külön a hangjával. Egy koprodukciós filmben szerepeltek Prágában. — Ő szép, de én beszélek helyette, mert azt én szebben tudok — mondta a hang, de én nem tudtam különbséget tenni köztük sem hangban, sem szépségben. Közlékenységük és kedveségük, amely ekkor még újság volt számomra, hatalmába ejtett. Megkérdeztem tőlük választékos spanyolsággal, hogy Havannában élnek-e. Ekkor még csak a Györe Imre tudta, mit kell ezen nevetni. Azt ugyanis, hogy ezt a mondatot az első spanyol lelkéből ragadtam ki. Később egész kubai tartózkodásom alatt szüntelen ezért nevetek engem útítársaim, pedig ennek megvolt a célja akkor is, ha Havanna legközepebb kerétem meg, mert míg megértették és feleltek rá, időm volt kispekulálni a következő mondatot. Londonban nyugodtam meg abban, hogy Pándi minden szerénysége ellenére egész jól beszél angolul. Szalmaszál az idegen népek tengerén.

Voltunk is Londonban, nem is. Gépünk kilencven utasa — arcról már mind ismertük egymást — kivonult a hangszóró utasítására a szép stewardess vezetésével. Szépen libasorba fejlődöttünk, ahogy az például szocialista államokban magától értetődik, csak a gyönyörű szép indiai nő tört előre mellettünk a szűk folyosón, aki a kézszárító miatt kinevetett bennünket.

— Megállj, Wanawallari! — kiáltott rá a maharadzsa és meg is ragadta finom bundáját. — Hova sietsz!

— Nem is tudom — torpant meg Wanavallari. — Valami úz, hajt a reepülőgép felé. Imádom a repülőgépet, kedves, majd megőrülök, hogy mielőbb felszálljon velünk. Úgy érzem én akkor, valamelyik isten tart a tenyerén és máris a hetedik mennyországban vagyok.

— Furcsa — szólt a maharadzsa —, én akkor érzem magam az isten tenyerén és akkor vagyok a hetedik mennyországban, ha te ölelsz, szép Wanavallari.

— Óh, persze, az is mennyország, bocsáss meg jó uram és ne légy féltékeny, mert hisz ezt a mindennél nagyobb gyönyört is neked köszönhetem, aki ilyen csodás nászútra viszel. Nagyszerű dolog a szerelem és erre te tanítottál meg, de a felhők és a csillagok között utazni, az sem kutya. Figyelted London fényeit a felhőfoszlányok között? Gyönyörű dolog a páva ernyőként szétárt farkának a tükörképe a hajnali, csendes, biborszín vizen, de ez még tán annál is szebb volt.

A maharadzsa maga elé húzta szerelmesét a libasorba.

— Jó, jó, lótuuszvirágom, de azért maradj csak te itt velem, én vagyok hivatott rá, hogy elvezesselek a hetedik mennyországba. — És továbbra is szorosan kapaszkodott a fiatalasszony bundájába, aki pedig máris repülni vágyott az isten tenyerén, a csillagok és felhők között.

Persze ők könnyen beszéltek ilyen intim dolgokról, mert a dravida nyelvet senki nem értette. Természetesen én sem.

Én a szocialista blokkba tartozom, nem visz isten a tenyerén, de azért igazat adok a lótuszvirágnak, mondtam Pándi Pálnak, aki előttem haladt a sorban, de nem tudtam olyan fenkölt lenni, mint Wanawallari, hanem jellemző földhözragadtságommal egy parasztról kezdtem mesélni, akit Tbiliszipben láttam az ottani repülőtéren, vagy két évvel előbb, mikor a Szovjetunióba utaztam. Ezen a repülőtéren kis keki színű, nyilván kimustrált és átalakított hadigépek hozták vidékről az utasokat úgy, hogy csatlakozásuk legyen a TU—104-esre. Többek között az én emberemet is, aki maga mellé helyezve a zsákból és gurttriból rögtönzött hátizsákját, leült az állomás-épület széles márványlépcsőjére és jókora bicskájával zavartalanul falatozott. Megkérdeztük tőle, hova utazik, azt mondta, Irkutzkba. Ördög és pokol! Annyit repül Moszkván keresztül, mint Pest és London, oda és vissza. Aztán miért? A fia katonaszkodás közben odavalósi lánnyal ismerkedett meg és hát oda nősült... Két óra Moszkva, három óra Irkutzk. Annyi, mintha Kelenföldről Badacsonyra bumlizok. Mit neked Wanawallari hetedik mennyországa, kövesd csak útján a grúz parasztot, aki megy unokáját látni Irkutzkba, máris oda a békahorizont; boldog író a vasfüggöny mögött!

Egy elegáns cseh pilóta és egy piszeorru légi kísérlány úgy álltak a repülőgép kis előszobájában, mint nagykövetek egy előkelő fogadáson, régi ismerősként üdvözlöttek egyenként bennünket. Valamennyien igyekeztünk kellő gráciával fogadni ezt a barátságos magatartást és elhelyezkedtünk a Britania típusú gép utasterében, aholis a mennyezetre fel volt festve kék alapon ragyogó aranyozással a csillagos ég; Göncöl-szekerestül, Fiastyúkostul annak rendje szerint. De azt már nem az angol gyártócég csinálta, hogy az elülső falon ott volt külön megvilágításban Kuba dombormívú térképe.

Londontól az írországi Shannon csak egy ugrás. Hogy mért kellett itt is leszállnunk, mikor már Londonban időztünk, nem tudom. A gépnek természetesen időnkint bizonyos kezelése van szüksége, de az utas ebből csak annyit vesz észre, hogy egy ormótlan tartálykocsi odajárul és tömlőn keresztül kiszippantja a szennyvizet... A méltóságteljes London után meglepő volt, hogy az írek Shannonban valóságos kis áruházat rendeztek be az átrepülő utasok számára. Amint az írókhoz illik, mi főképpen a Parker töltőtollak iránt mutattunk érdeklődést, a kis pultnál azonban meglepő szemtelenséggel elénk tolazkodott egy olasz újságíró, aki egyébként egész úton igyekezett fitogtatni, hogy nem tartozik a népi demokratikus tömeghez. Valószínűleg ez is tüntetés volt, mert csak annyi történt, hogy átkozott rossz angolsággal, de nagy hangon előkövetelt a vitrinből egy marékra való töltőtollat, azt valamennyit tintába mártotta, összefirkált két ív papírt, aztán köszönet és vásárlás nélkül távozott. Ebből valóban megállapíthatta bárki, akinek egy kis érzéke van hozzá, hogy nem tartozik közeink. Mi csekély dollárainkhoz mérten vásároltunk töltőtollakat magunknak és ajándékba, és Csoóri még bókot is mondott. Nem ugyan bóknak szánta, de én úgy fordítottam, hogy az legyen és az elárúsítónő hálásan nyugtázta. Később ezért rámtámadtak utitársaim, hogy helytelenül cselekedtem, mert a nő nem volt szép és még azt gondolhatja, hogy nekünk magyaroknak alacsonyok etekintetben az igényeink. Váltig nyugtattam őket, hogy bármilyen racionálisan, bármilyen vaslogikával gondolkodik is az a hirtelen szőke megtermett nő, semmi esetre sem jut ilyen messzemenő következtetésre, ha éppen neki szól a bók. Hiába volt, nem nyugodtak meg. Nemzeti önérzet tekintetében nem ismertek tréfát író társaim imperialista területen.

Egyébként itt nagyszerű sonkát kaptunk vacsorára, és jó erős teát tejszínnel, de hiába időztünk a sajt-nagyhatalom területén, nem ettünk iri sajtot. Míg a vacsoránál ültem, hátam mögött szüntelen legebett egy nehéz bársonyfüggöny, mögötte lányok csivitelését hallottam, időnkint férfihangokat is. Apránként megállapítottam, hogy zálogosdit játszanak. „Mit érdemel, akinek a zálogja a kezemben van?” A függönyön keresztül tarkóimhoz verte valaki a fejét. Később gépzene szólt és tánc lépések csoszogását hallottam. Kik játszottak ott zálogosdit és kik táncoltak, fogalmam sincs! Mikor felszálltunk, kerestem valamilyen várost, de semmi fényt nem láttam. Azt sem tudom, hol lehet ez a nagy repülőtér. Shannon város nincs a térképeimen, valószínűleg a hasonló nevű nagy folyó partján szálltunk le valahol, melyről tudom, hogy két partján a legszebb zöld színe van a fűnek s jámbor tehenek ezrei legelnek ott... Zálogosdi és buja kacagás. „Ketherine menjen csillagot vizsgálni Petrikkel!” Bár kint enyhén havazik és fagyos szél füttyöl. — Jó kis emlék a szigetországról, melynek lakói nem mentek világrészeket hódítani, de míg mulatták hosszú telüket az Ossian éne-

kekkel, sok-sok utódot nemzettek és újra meg újra kirajzoltak a szomszéd hódítók nyomán.

Egy éjszaka az óceán felett! Közel 12 óra kell hozzá, míg az újfundlandi Ganderben amerikai partot értünk. Körülbelül addig tart még az éjszaka, pedig a sötétség már Prágától kísér bennünket, velünk utazik. A gépen mindenki igyekszik berendezkedni egy hosszú éjszakára. Ez úgy kezdődik, hogy nagy mozgalom keletkezik a toltette körül. Mi ülünk a legközelebb ehhez a helyiséghez. Szomszédom, a professzor már utunk első részében is bizonyos szerepet töltött be, amely ebből a helyzetünkből és az ő gyakorlati érzékéből adódott. Az egyik ajtó ugyanis rosszul zárult és az utasokat egyenkint meg kellett tanítania a kezelésére. Györe, a költő egyébként emiatt elég sokat nyugtalankodott, mert szerinte, ha a WC-ajtó nem hibátlan egy repülőgépben, akkor hogyan bízunk a létfontosságú alkatrészekben?

A legtöbben még megittak egy pohár kristályvizet, aztán elcsitult a gép belseje. Az utasok hátradöntötték székük támláját, sokan plédre takaróztak, a néhány gyermeket lefektették, az egyetlen csecsemőt megszoportatták. Akik megszoporták, hogy könyvvel alusznak el, azok maguk elé irányították az olvasólámpa éles, kerek fényfoltját. Hátrafordulva néhány helyről még cigarettafüstöt láttam felszállni, de pár perc múlva már az utolsó cigaretta füstje is elúszott a fejek felett. Csak a gép szüntelen erőteljes morgása miatt nem lehetett a szuszogást, horkolást hallani. A gép zaja néha pokolian felerősödött, szinte hihetetlen, hogy ilyen zajban aludni tudjon az ember. Aludtunk mégis, mert nagy volt bár a zaj, de még nagyobb volt az éjszaka.

Én csak rendkívül kurtákat tudtam aludni. Újra és újra felébredtem, kitekin tettem a kis ablakon. Sötétkéék ég, csillagok, alattunk a tenger feketesége. A hold már lenyugodott vagy legalábbis eltűnt a látószögünkből, és fénye a semmibevész. Kinn egy arasz annyi, mint milliomm kilométer. A gép szárnyán lévő lámpát egynek látjuk a csillagok közül.

Egyszer úgy volt, hogy rajtam kívül senki sem volt ébren. Felkeltem, rágyújtottam egy cigarettára. Elnéztem alvó író társaimat, akikkel a különös véletlen, vagy furcsa szándékosság folytán együtt küldtek világot járni. Egyikkel sem voltam szoros barátságban, még érintkezésben is csak alig-alig. Valamennyien fiatalabbak nálam. Bizony úgy van már, hogy az emberek nagy többsége fiatalabb nálam. Ennyit tudok róluk, de vajon mit még többet? Pándiról, hogy nagyon fiatalon kezdetett hozzászólni lényeges problémáinkhoz, mert jó régen olvasom a nevét és többnyire ilyen cikkek alatt. Valamit mindig mond, amire érdemes figyelni, ezt megjegyeztem magamnak és azt is, hogy világos elme. Ezt meg onnan tudom, hogy gyűléseken a felszólalásai jól áttekinthetők, az ember nem ejti el beszéde fonálát, ő nem kuszálja, nem szaporítja a szót. Ez nem éppen mindennapi erény. Nem lesz tán rossz utitárs... Csoórit figyelemmel kísértem megjelenésének hőskorszakában, híressé vált válságában, amelyet azért szívesebben neveznék elmélyülés korszakának. Ismerem szülőfaluját, Zámolyt, ahova hazatért az eligazodásért. Ezt okosan tette. A szülőfalum engem is és még jó néhányunkat mindig eligazít. Itt legkönnyebben leli meg az ember a külső jelenségek között a lényegét. Itt mindenkinek és mindennek könnyen mögéje lát. Csak egy rejtély számomra, a zámolyi rengeteg sár, Zámoly a rideg parasztjaival hogyan termette Csoóri mostani költészetét?... Galgóczi Erzsit sokkal könnyebb megmagyarázni Ménfőcsanak talaján. Egyszer elmentem őt ott megkeresni, nem talál tam meg, de egy egész regényciklusra valót tudtam meg a családjáról. Erzsit azonban nem úszik el a sok nő íróra jellemző szüntelen önvallomásokon. Keményen és határozottan figyel a falu alakuló életére és idegen, de határozott céllal kiválasztott lelkekben bányászik mélyre nagy céltudattal. Ez tiszteletreméltó dolog, nehezebb út, de messzebb vezethet. Az elzántság kifejezése most is ott az arcán. Olyan, mintha ébren volna, csak épp lecsukta a szemét. Nem így Csoóri, az ő arca elmosódik az álom vize tükreben... Györe pedig mosolyog. Különben is meglepett a finom humora. Egyszer voltam csak hosszabb ideig együtt vele, mikor meglátogatott többekkel együtt Badacsonyan. Akkor is meglepett. Akkor azzal, hogy kis természetéhez képest milyen derekasan ivott. De erről már meg is feledkeztem. Szokásom képekben gondolkodni és Györét akaratom ellenére, emlékezve a sokat emlegetett kötetre, mindig úgy képelem magam elé, hogy pántlikás kalapban, sarkantyús csizmában táncol a lángok felett. Jó lesz, ha ezen az úton elmúlik tőlem ez a kép. Azért is mormolom néhány versorát, amely a múltkoriban igen megragadt bennem. Mert ilyen az ember: attól fogva, hogy megtudtam közös utazásunkat, mindent elolvastam, ami a kezem ügyébe került tőle is, a többitől is, és egy csomó váratlan élményben volt részem. A mindenit! Ilyen ötös csoportokban el kellene küldeni egyik-másik óceánra az íróinkat, aztán megke-

verni a csoportokat. Lehet, hogy némi valutaáldozattal megoldódna az írói egység. És milyen sokszínűvé válna egyszeriben.

Amire éppen nem számítottam, a kis Péter mozdult meg elsőnek az utasok között. Magyarországon már jócskán reggel lehetett ekkor és a kis Péter felkelt a megszokott időben. Kibogozta magát a gyapjútakaróból és lekászálódott az ülésről. Egy mozdulatot tett, hogy felébreszti anyját, de aztán meggondolta magát. A fiatalasszony ölébe ejtve a spanyol nyelvtant, hátra vetett fejjel aludt. Az olvasólámpa vakító fénykarikája éppen a mellére esett, mely ütemesen hullámozott vastag fehér pulóverjében. Péterke ajkára tette a kezét, engem figyelmeztetve, hogy ne szóljak semmit. Odament a kis polchoz, melyen egy üvegben kristályvíz volt, másokban limonádé. Öntöttem neki a limonádéból és meg is ivott egy jó pohárral. Aztán megfogta a kezemet. „Gyere, játszunk”, mondta és sétáltatott végig az ülések közötti keskeny úton, amely most üres volt, csak néhol kellett egy-egy kinyújtott lábat átlépni.

„Itt is egy kis kút!

Bele ne essél!”

Ezt kellett mondani és a végén leguggolni. Meg is csináltuk néhányszor, de a játék nem volt túlzottan szellemes, mindketten beleuntunk. „Gyere, mondtam, figyeljünk az alvókat!”

Péter figyelmét legelőször a csecsemő vonta magára, akinek a cucli kicsúszott a szájából és ajkával álmában kétségbeesetten kapkodott utána. Péter visszahelyezte a cuclit a kis ajkak közé és a csöppség elégedetten cuppogott.

Sosem láttam még ennyi embert ilyen tömött sorokban és viszonylag jó megvilágításban egyszerre aludni. Csak itt fedeztem fel, hogy az alvás módszereiben is milyen különbözők az emberek. Egyik hátra dől, elterül szélesen, másik összehúzódik a fotel egyik sarkában, a harmadik búsuló juhászként dől a kezefejére. Van, aki két tenyerébe rejtja az arcát. Van aki megszépül az alvástól, másik átkozottul csúnya lesz. Némelyik nyitva felejtja a száját, másik nagy erőfeszítéssel igyekszik lefűjni alsó ajkát, melyet óvatlan a felsőre helyezett s így szüntelen levegőhiányban szenved...

A maharadza és a lótuszvirág összeborultak és békésen szuszognak. „Szeretik egymást” — mondja a kis Péter. „Bizonyára nagyon szeretik.”

— Nicsak — mutat most két férfit egymás mellett, akikről már tudom, hogy lengyelek —, az egyiknek emeletes feje van, a másiknak pedig most nőtt meg az orra...

Jókora orra volt annak az idős lengyelnek addig is, míg nem aludt, de ez is egy jelenség, hogy némelyek az orrukat keskenyre szívják össze álmukban, annyira, hogy végül is a szájukon keli lélegezniök, mert összezárul mindkét cimpájuk. Így lett a lengyelnek valószínűtlenül hosszú, keskeny orra. A másiknak viszont emeletes volt a feje míg ébren volt is, csak a kis Péter akkor nem figyelte meg. A néger lánynak nyitva volt a szeme, pedig aludt, arról fondorlatos módon meggyőződünk. — Szép szeme van — mondtam Péterkének —, ilyen szemet kár is becsukni. Előtte ült az olasz újságíró és annyira hátra döntötte ülését, hogy valósággal belefeküdt ennek a szegény lánynak az ölébe, tán azért is maradt nyitva a szeme, mert annyira elámult ezen a szemtelenségen.

A kubai diákok, akik valamelyik európai államból hazatérőben voltak, térdükre könyököltek, úgy aludtak. Az egyik hirtelen felriadt, mintha attól kellett volna félnie, elkésik valahonnan. Megnézte a szomszédja karóráját, de úgy, hogy a csuklóját megragadta és maga felé rántotta, mivel pedig annak a feje ezen a kezén támaszkodott, előrenyeklett a fiú, neki az előtte lévő támlának. Erre felébredt az előtte ülő asszony, megigazgatta a mellette ülő kisgyermeken a takarót, a kicsi felsírt és így történt láncszerűen az ébredés. Valaki rágyújtott, cigarettájának füstjétől köhintett a szomszédja, a köhögés másokat ébresztett.

Ezt az ébredést egyébként nem indokolta semmi. Az éjszakából még sok volt hátra. Valahol persze reggel volt, de nem is Prágában, ahonnan a gép elindult, ott már régen munkában voltak az emberek. Az is teljesen indokolatlan volt, hogy a kövérebbik kísérőnk megjelent egy tálcával, teát szolgáltat fel és ugyanazt a szendvicset a barna kulimással, amit Londonban kaptunk. Máig sem tudom, miért vásároltunk be olyan bőségesen Londonban ezekből a szendvicsekből, hogy még egy későbbi étkezésnél is kísértett bennünket. Odaadtuk volna egy darab száraz knédléért. De hát aki Londonban járt, az egyék szendvicset. A hegyesorrú lengyel ki is fejtette szomszédainak, hogy ez az igazi szendvics, ez a két kenyér közé kent valami, az amit mi látunk a mackóboltjainkban és egyebütt, az a vajjal, sonkával, hallal megrakott, tej-

szinnel, paradicsomszelettel, sajttal és vajjal díszített giccses látványosság, az merő hamisítvány és dekadenciára vall.

Nyugtalanság kezdődött, ami főképp abban nyilvánult, hogy az utasok megint sűrűn jártak kristályvizet inni. Hiába, ekkor már valóban sok volt az éjszakából. Hogy múlték az idő, mi vitát kezdtünk a kertmagyarországról, de ez sem bizonyult elégnek, később még filmgyártásunkat is szóba kellett hoznunk. Végre egy afrikai diák francia nyelven kiáltotta be a hajnalt, ami nagyszerű volt, mert így mindenki megértette és a fejek összezsúfolódtak a tényérnyi ablakoknál. Ha jobbra visszafelé néztünk, valóban észre lehetett venni, hogy valahol az ég és a tenger határán zöldes-kék fény dereng.

A derengés rém lassú volt, mert hiszen mi menekültünk a hajnal elől sokszáz kilométeres sebességgel. Később felhők fölé kerültünk ismét és a felhők hegyvölgyei között most már narancssárga sugarakat láttunk. Némi költőiséggel úgy is mondhatnám, rózsaszín lett a keleti ég, de még soká tartott, mire végre a felhők egy hullám-csapása felszínre dobta a nap vörös gömbjét. A sugarak kerek csóvákra szaggatva törtek be a kis ablakainkon és mintha annyi tüzet gyújtottak volna a fotelok támláján, a polcon a csomagok között és az asszonyok hajában.

Jó lett volna, először életünkben innen felülről meglátni Amerika partjait, jó széles területen, ahogy csipkézi a tengert. Jó lett volna bizony meglátni és felkiáltani. De mi a felhőkben úszva értünk szárazföld fölé és mire áttörtünk a felhőkön, csak hófedte dombokat láttam mindenütt és a hóból kinyújtózó kopasz ágakat. És hóvihart láttam végigsziporkázni a dombháton. Sosem gondoltam volna, hogy egyszer így találkozom Amerikával.

Előtűnt végre a repülőtér nagy fehér kockája. Havat fűtt ott is a szél, havat lövelltek vastag sugárban a kotrógépek. Havat kavart fel a léghuzat körülöttünk, mikor földet értünk.

Sziporkázó hófúvásban vergődünk be az állomásépületbe. Lenyűgözően tágas, kínosan rendezett, tiszta és méltóságteljes helyiség volt ez megint. A hajnali órákban itt is síri csend honolt. És síri hangulat uralkodott volna el rajtunk, akik a hosszú éjszakától már mind dideregtünk, ha nem történik az a mókás jelenet, hogy a lengyeleket, a hegyes orrút és az emeletes fejűt katrocba zárták. Ezen mulattunk, míg keresztül mentünk egy üres fehér helyiségen, melyen fekete, széles gumiszalagok futottak, kanyarodtak. Valószínűleg csomagokat szállítottak és vámoztak itt futószalagon napközben, de most néma volt ez a hely. Valaki azt suttogetta: krematórium. Ez megint olyan szó volt, mint az aurore, amit mindenki megértett és kuncogott mindenki, aki ezt nem tartotta méltóságán alulinak. Az olasz újságíró például nem kuncogott. De a kubai kormány egyik velünk utazó tagja jóízűen nevetett. Valami cinkosság alakult ki az utasok között a megtett sokezer kilométer után, ezt persze segítette az is, hogy egyik szocialista államból a másikba repülünk idegen területek felett. Aki pedig ebbe a cinkosságba nem tartozott bele, az kellemetlenül érezhette magát.

A lengyeleket egyébként azért ültették félre egy erre a célra szolgáló kalitkába, mert valahol elhagyták az oltási bizonyítványukat. Később természetesen felkeltették és odavezették az inspekciós orvosnőt, aki miután a lengyelek lemeztelenítették vállait, kénytelen volt észlelni forintnyi nagyságú sebükből, hogy az újraoltást megkapták, így végre utánunk jöhettek az ebédlőbe, ahol mi ekkor már jól bereggeliztünk, valóban válogatott, finom falatokból.

Itt is akadt egy kisebbfajta bazár, mely éjjel-nappal nyitva tartott az átutazók kedvéért. Én ebben nem vásároltam semmit, de itt jöttem rá, mennyivel könnyebben költ el valaki 500 dollárt, mint huszonnyolcat, ha abból a fel- és lemenő rokonainak, barátainak és ellenségeinek ajándékot akar vásárolni... Úgy tűnne fel, hogy minden talmi gyönyörűség előtt hasra esem a kapitalista országokban, ha most elkezdeném dicsérni az automata villanyborotvát, amelybe be kell dobni egy negyed dollárost és öt percre rendelkezésedre áll. Inkább megjegyzem, hogy ezért a pénzért itthon kétszer megborotválunk, kölnivizet beleértve. Igaz, hogy mi a Csofíval ketten megborotválkoztunk ezalatt az idő alatt, de az is igaz, hogy csak hellyel-közzel.

Nem láttunk mi Észak-Amerikából mást, csak Újfundland alacsony dombjait hitvány erdőkkel és a hajlatokban néhol patakok élesen elváló fehér csikját. Aztán megint a tenger. Különös volt, ha baloldalt néztünk ki az ablakon, vastag felhőréteg gomolygott alattunk, ha jobbra, akkor acélkéken a tenger, lent a mélységben néhány fehér gomolyfelhő, és ez a helyzet tartott órákig. Mintha csak játékból a pilóták a felhőréteg határához akarnának igazodni, semmi más nem lenne fontos. Ahol

a tenger látszott, ott néha, nagyon, nagyon ritkán előtűnt egy-egy fehér hajó. Több-ezer kilométeren keresztül talán kettő-három. Mindig azt hittem, sokkal több hajó van a tengeren.

Ahogy haladtunk délre, egyszer csak feltűnő változást vettem észre. Eddig a tengert és mindent, ami alattunk volt, mintha valami acélszínű fátyolon át láttam volna. Ez a fátyol most egyszeribe eltűnt. A víz színe hol világosabb, hol sötétebb, de most már mindig határozottan kék lett, és ugyanígy meleg kék az ég. Mikor ebben a kékségben való hosszú, hosszú fürdőzés után a Bahama szigetek felé értünk, a tenger ugyanilyen határozottsággal zöld színű lett. A szigetek partjainál közvetlen aztán megint kék, sárga, narancs, még rózsaszínű is. Lenyűgözően szép látvány volt ez. Azt hiszen, ha megkérdeznék tőlem, mi volt a legszebb, amit életemben láttam, bizonyosan a tenger vizének színjátzását mondanám, amilyennek azt láttam ezeknek a szigeteknek a partjain. Lehet, hogy ez csak véletlen volt, lehet, hogy a légköri viszonyoknak ritka összejátszása okozta, de az is lehet, hogy mindig így van. Nem tudom.

Csodálkoztam, hogy ennyi szépség közepette ezeken a szigeteken alig van élet. Épületek is alig-alig akadtak rajtuk. A legnagyobbikat, amelyik felett elrepültünk, egy széles, egyenes út szelte át, de emellett az út mellett is csak egyetlen helyen, egy benyúló öböl mellett láttam épületeket.

Azt hittük, már Kuba partjait látjuk, de nem, csak egy sűrű, lila páráréteg felé közeledtünk, s rövidesen bele is merültünk. Attól féltem, Kuba partjait is köd, vagy felhő takarja majd előlünk. De nem úgy lett. Amilyen éles kontúrokkal érkezett, úgy hagyott el bennünket a lila köd és rövidesen égbenyúló pálmáival, a cukornád ültetvények nagy zöld kockáival, felhőtlen tiszta ragyogásban előtűnt Kuba.

Valahol a sziget közepe táján érhattük el partjait és a part mentén szálltunk nyugatnak mígnem a hónál csillogóbb fehér foltként tűnt fel Havanna.

December van és üde zöld mező fölött ereszkedünk.

Én nem mertem hinni a melegben, felöltöttem minden ruhámat. Így csapott meg a gép ajtajában egy kellemes nyári délután melege. Mire a lépcső aljára értem, karomon volt a nagykabátom is, a kicsi is.

Mondom, én itt csak az utazásról akartam írni. Kubai élményeimről már sokmindent elmondtam író társaimmal együtt és még mondunk is. De még egy vallomással tartozom. nemcsak az olvasónak, hanem utitársaimnak is, mert ezt a vallomást, nem is tudom mért, mindeztideig nem tettem meg. Én ott mindjárt a repülőtérén a leghatározottabban megbizonyosodtam róla, hogy a maharadzsza nem volt maharadzsza, nem is volt indus, szép asszonyát nem hívták Wanawallarinak, mely hatalmas fákat átkaroló kuszónövényt jelent és nem is volt igazi lótuszvirág. Albánok voltak ők ketten és nem a dravidák, hanem a skipetárok nyelvét beszélték. De hát ilyen az utazó ember, hogy ábrándjai szerint népesíti be a világot. Különösen, ha az utazás olyan ritka élmény az életben, hogy hetekig tartó szüntelen álmodozás előzi meg.

K o n c z I s t v á n

K I S D E D E K N E K

Bombát raktak bölcsőitek alá
Amikor még semmit sem tudtatok
Amikor még félni sem tudtatok
Amikor éppen mosolyogtatok
Amikor még csak tejet szívtatok
Amikor kibújt első fogatok
Amikor tiszták és ártatlanok
S amikor még büntelen voltatok
És amikor még nem is voltatok
Bombát loptak bölcsőitek alá
És bombák fölött ringatóztatok
És mi hagytuk hogy ringatózzatok

Ha majd rólunk mindent megtudtatok
Egyikönnknek se irgalmazzatok
Ámen.

Mikor Körösbe, Berettyóba
lefutottak a vadvizek,
a rétszélen ügyes kezével
nagyapám tanyát épített.

Nyársat nyesett egy kert alól,
szalonnát piritott vele,
s hogy jóllakott, a vályoggödör
nedves partjára szúrta le.

Gyökeret vert, felnőtt a fűz,
— mint egy legenda, egy mese —
nem ártott annak a vihar,
villámütés, fagy, — semmi se.

Rezgette arany fürtjeit
— napban fészülködő leány —
Porosállás szikes, ezüst,
délibáb-rengető porán.

Összedőlt már a kis tanya,
betemették a kutat is,
gyom verte fel körötte a
mezsgyét, a dűlőutat is,

ő itt maradt magamagára,
akár egy jelkép, egyedül
tücsökszó őrzi alkonyát,
s fölötte a hold hegedül.

Mintha próbálná elfeledni
a vadvizet, a réteket,
körötte elzúgott kemény,
rideg paraszti életet...

de nem lehet. Fogja a part,
ősz tépi csimbókos haját,
kapaszkodik a szikbe mélyen:
múltba néz. De jövőbe lát,

várja a fürge gépeket,
nyomukban csírázó magot,
zivatarok után a békés.
ember-növesztő századot.

S Z O M J Ű S Á G

Mint akit útra szólogatnak
hű társak, s végül is marad, —
nézem, hogy húznak el fölöttem
délnek a vándormadarak.

Úsznak. Szavuk megáll mögöttük
a légben — gyöngysor hangtaraj
s lehull, mint lélekről a test,
szakad — kilőtt rakéta-raj.

Utánuk nézek, s azt hiszem
elmennék velük innen én,
hisz ilyenkor jöttem, születtem,
madárvonulás idején.

Örökre rámmaradt e kép,
az ősztön hű, emlékezem:
anyámnak emléjén a szám,
de röptükön a két szemem.

Tündéri kép, amin a fül,
a szem most is megáll, mulat,
ám az ember-szív nyugtalan,
lefogott szárny, ős-indulat.

Fáj: látni közülük magam,
hogy puha szellőcskék élein
hasítanak lankadatlanul
madaraim, testvéreim,

s hogy nem lehet zord tél elől
velük keresni szebb hazát,
feledni hírem, hangomat,
hagyni az örök éjszakát,

s nem lehet fészken a világ,
ahol mindegy, ha fent, ha lent,
nem leli test a csillagát,
a szomjú vágy a végtelent.

B ú z á s H u b a
O R S Z Á G Ú T O N

Lebeg a briliáns homok
a szélörvénykölykök illó nyomában
amerre áttetszön topog
a fény s megráz surrogva mint az áram

így megalázva ám konok
pofával nézem léptem hova kókad
csüggedt bokámra gondolok
szelíden káromlom a rohanókat

ó stop-kocsik megálljatok
előttem hogyha üdvözlégyet intek
mint pont előtt a mondatok
s a csont előtt az útszéli szelindek

megállanak lehhentve és
született gögjük hirtelen elolvad
megálljatok! — de ez kevés —
vigyetek el hol gögicsél a holnap

a távolok ajnározó
reménnyel bélelt süppedő ölében
s ihat az elpilledt hobó
egy korsó habzó felleget az égen

lebeg a briliáns homok
keringőző falevelek s az álom
intek — hohó! megálljatok
ó stop-kocsik az izzó topekákon!

B r ó d y L á s z l ó

M E G H Í V Ó

Gyere velem pincémbe, itt a lámpás,
elől lopó és hordó, kád, veder, prés,
mélyén borok, fajtája, íze más-más,
édes, fanyar, savanykás és kesernyés.

Jer, hogyha kedved van a muskotályra
s mert lelkem benne, lelkesülsz a lelkén.
Szűk pátriám volt Újhely, Liszka, Tállya,
tüzét, zamatját rámtestálta Zemplén.

Jer kóstolóra, benne van a lelkem,
sok gazdag ősz szüretjén szüreteltem,
pincém pókhálós palackkal tele.

Különböző évjárat. Nagy elődök,
bölcs vincellérek gondján érlelődött
és az idő aszúvá szűrte le.

DŰLŐUTAK

A plébános nem hitte el, hogy nem ettek a kolbászból.

A kisiú ott állt előtte, hátra kellett szegnie a nyakát, hogy a pap szemébe tudjon nézni — magas, keménytartású férfi volt a plébános, a szeme világos, szűrös, beledöfött vele az emberbe.

A kisiú háta mögött állt Tömör meg Lakner, közöttük a véka, amiben a kolbászt vitték.

Nevetségesnek tűnt, hogy éppen a kisiú áll a pap elé, hiszen a másik kettő nagyobb volt, hatodikos, ő meg csak másodikos.

A kisiú azonban tudta, hogy mégis neki kell odaállni és azt mondani, hogy „elvittük” — bár az üres vékából nyilvánvalóan látszik, hogy elvitték. Sokat gondolt rá útközben, hogyan áll majd a pap elé s már akkor érezte, hogy nem tud végig a szemébe nézni. Azért is ment ilyen közel hozzá, mert későbbben akarta kezdeni a szembenézést s most hátraszegett nyakkal állt előtte.

Rövid csend után mondta:

— Elvittük — de akkor már a lába ujját bámulta és tudta, a plébános nem hitte el, hogy nem ettek a kolbászból.

Tegnap reggel jött ki a pusztára a plébános biciklivel. Meglepődtek, mert aznap nem volt hittan óra, hittan órát csak minden csütörtökön tartott a pap mind a hat osztálynak egyszerre — hetedikes meg nyolcadikos nem volt, hatodikos is csak Tömör meg Lakner.

A kisiú is látta a papot, ahogy leereszkedett a szeszgyár felől — a reverendáját felkapcsolta az oldalához, a kisiút ez zavarta, úgy érezte a papnak nem szabadna biciklire ülnie és a reverendáját sem szabad felhajtania.

A pap az udvaron leszállt a bicikliről és leengedte a reverendáját.

— Dicsértessék a Jézus Krisztus! — álltak fel a gyerekek.

— Jó napot — mondta a tanító.

— Mindörökké — felelt a pap.

Valamit halkán beszélgettek, a gyerekek nem értették, aztán a tanító feljük fordult.

— Pestet szétbombázták, tudjátok ti is. A pesti gyerekek éheznek. Mondjátok meg a szüleiteknek, hogy gyűjtést rendezünk az éhező pesti gyerekek számára. Lisztet, zsírt, sonkát, ki mit tud, hozzon.

Kis csend támadt, a két férfi a gyerekeket nézte, aztán megszólalt a pap.

— Mondjátok meg, hogy én kérem.

Egy vékára való élelem gyűlt össze másnap, a kisiú is hozzátett egy tasak lisztet meg egy darab szalonnát. Volt, aki semmit sem hozott, sokan nem vágtak azon a télen disznót. A plébános nem nézte, ki mit hoz, a véka kint állt a bejárat mellett, rögtön bele kellett tenni az adományokat. Tömör ott legyezett mellette egy vesszővel a kutyák miatt.

Amikor már mindenki együtt volt, behozták a vékát. A pap felállt és rámutatott:

— Szemre nem sok — mondta —, de mégis nagyon sok, mert szegény emberek adománya. Aki pedig a kevésből ad, azt kétszeresen megsegíti a Jóisten.

A kisiú lehajtotta a fejét. Az apja miatt, mert az apja káromkodott tegnap este, amikor elmondta otthon a gyűjtést. Az anyja reggel mégis a kezébe nyomta a tasak lisztet meg a szalonnát.

A kisiú nagyon szerette az édesapját.

Nem kellett megvárni az óra kezdetét, azonnal elindultak. Először csak Tömörnek meg Lakner Gyúvinak szólt a pap. „Ti vagytok a legerősebbek” —

mondta. Aztán amikor éppen mentek volna ki az ajtón, megállította őket és a kisleány nézett.

— Ferkó, te is menj!

Ezt az utat nagyon szerette a kisleány. A faluba csak dűlőutakon lehetett eljutni — köves nem volt — négy vagy öt dűlő volt, körülbelül egyforma hosszúak, kettő közülük erdőn keresztül vezetett, és egyébként is egyformák voltak, egyformán jártak, gazosak, a két keréknyom széles homoksávot hasított ki belőlük, de ahol már nagy volt a bakhát, vagy esős időben a sár, ott egy vékonyabb keréknyom kikanyarodott a fásor mellé, gazdaságos ívben megkerülte a veszélyes helyet.

Már maga az is örömet jelentett: megválasztani az utat. Melyiken az öt közül? Ez nagyon fontos és komoly feladat volt — legalább a kisleány mindig fontosnak, komolynak és izgalmasnak érezte — mert sohasem mindegy, hogy melyik úton megy, minden évszakban, minden időszakban más-más út vált a legelőnyösebbé s függött a választás attól is, hogy az ember könnyű kocsival, ökrösszekérrel, biciklivel, vagy gyalog ment-e.

Egyébként az utak mind a faluba vezettek.

Mégis az erdőn keresztül szeretett legjobban menni. Most mondani is akarta Tömörnek meg Gyuvinak, hogy az erdőn keresztül menjenek, de aztán ránézett a hátukra, és nem szólt semmit. A menésükön látta, hogy neheztelnek rá. Ezt ő is érezte, észébe sem jutott, hogy az egész a plébánosra kenje: „Hiszen a plébános küldte őt, ő nem tehet róla, küldhetett volna mást is”. Persze, hogy tehet. És elszégyellte magát.

Szerencsére a fiúk egyenesen az erdő felé mentek. Ferkó megnyugodott, nemcsak az erdő miatt — a lövészárkok miatt is — kíváncsi lett, vajon betemetették-e már a lövészárkokat. Emlékezett rá, még közvetlenül a háború után, az apja akkor vette a vak lovat, a Madárt, erre jöttek egyszer haza. Éjjel volt, korom sötét, az utat csak abból lehetett sejteni, hogy fölötté nem értek össze a fakoronák. „Nehéz ezzel a vak lóval — mondta az apja — de jó ló.” Aztán egyszer csak a ló megállt. Az apja egy darabig biztatta, de a vak Madár meg sem mozdult, a végén még horkantott is egyet. Az apja mérges lett és az ostorért nyúlt. Rá vágott a lóra. A hasa alá, mert a lovaknak a hasuk alja a legérzékenyebb. Madár erre ugrott egyet, és visszafelé tolta a kocsit. „Fogd meg” — mondta az apja és kezébe nyomta a gyeplőt. Leszállt. Megkerülte a lovat, eléje kanyarodott, aztán gyufa lobbant. A kisleány csak az apja arcát látta felvillanni a fényben. Ezt a képet sohasem felejtí el, ma is élénken él az emlékezetében, az akkori hangokkal és szagokkal együtt.

Az éjszakában a hangok tompábbak, mint nappal.

— Lövészárkok — mondta az apja, — vissza kell fordulnunk.

Úgy hallotta, mintha közvetlenül mellette beszélt volna az apja, pedig akkor még a vak ló előtt állt. Az izzó gyufaszálát eldobta, a vörös pont felizzott, csíkot rajzolt, aztán hirtelen eltűnt.

A lövészárkokat már betemették.

A kosárban öt szál kolbász is volt. Illetve csak négy és fél, mert az egyikből letört valaki egy darabot. Jó ízű kolbász lehetett. A bőre kicsit megráncosodott, megszívta a meleg.

Náluk otthon sohasem maradt meg a kolbász nyárig.

Ott pihentek először, ahol a fenyves kezdődik. A kosarat a gyalogútra tették, az út szélére leültek a fűbe. Gyuvi fának támasztotta a hátát, Tömör a kosár mellett ült és egy vesszővel piszkálgatta a kolbászt. Ferkó nem ült le, a gyalogúton állt, lába ujjával egyenes vonalakat húzott a keményretaposott földre. Csend nehezedett közéjük, Tömör a fejét ingatta, megpróbálta a kolbászt a bot végén egyensúlyozni, de sehogy sem ment, a kolbász túlságosan hosszú volt.

A kisleány a papra gondolt, látta a szemét, ahogy azt mondja neki: „Te is menj, Ferkó” és megint szégyellte magát.

Simon Béla rajza

Ez a tekintet elválasztotta őt a másik két fiútól — ezt a fiúk is tudták, azért is volt csend.

Egy madár szállt le melléjük a bokorra. Oldalt fordított fejjel nézte őket.

— Szarkagábor — mondta Tömör.

A madár elröppent a hangra.

— Kik hozták? — kérdezte Gyúvi és Tömör kezében egy pillanatra megállt a vessző. A kolbász végét a levegőben tartotta vele.

— Cink Rozi kettőt, a Bébic... a Kisgyura... a töröttet meg a Bütös.

— Biztos evett belőle az úton.

— Nem evett, az anyja kezdte meg. Egész szálát nem akart adni.

— Fél szál, mi?

— Több mint fél, alig hiányzik belőle.

Ferkóra néztek. Ferkó a bokrot bámulta, ahonnan a szarkagábor elszállt, az ág még akkor is rezgett.

— Igaz, több mint fél? — mondta neki Tömör és feltérdelt. Kivette a kolbászt. — Fogd csak meg! Több mint fél!

A kisfiú esetlenül fogta a kezében a kolbászt. Gyúvi akkor már nem nézett rá, mégis olyan volt, mintha ugrásra készülne. Tömör mereven bámult, az állkapcsát előretolta.

— Tényleg több — mondta aztán Ferkó és visszatette a kolbászt a vékába, összeszorította a fogát, megint látta a pap tekintetét, elképzelte, ott áll előtte és megmondja: elvitték a kosarat. Egyenesen a pap szemébe néz majd és örülni fog. Örülni, örülni, örülni — a véka érintetlenül jutott el a parókiáig — örülni, mert a pap szeméből meleg árad és az ő szeméből is meleg árad majd.

Amazok ketten felálltak. Tömör megfogta a kosár fülét, kicsit várt, de látta, hogy Gyúvi még mindig a fának támaszkodik, s így szólt a kisfiúnak:

— Te is hozd egy kicsit!

Ferkó engedelmesen megfogta a kosár fülét.

Nehéz volt. Tömör sietett is, legalábbis a kisfiúnak úgy tűnt, hogy gyorsabban megy, mint addig. A bal keze erősen húzódott, a vesszőfonat belevágott a tenyerébe. Most már jobb kézzel kellene vinni, gondolta, de nem szólt. „Addig a fáig elviszem.” Magányos juharfa volt, itt kezdődtek a falu földjei.

— Fáj a kezem — mondta a fánál.

Letették a kosarat. Gyúvi távolabb poroszkált utánuk, jó pár percbe telt, míg odaért.

— Tudok itt egy vadgalambfészket — mondta —, már biztos kikelték a kicsikék.

— Azt mondja, fáj a keze — intett a kisfiú felé Tömör.

— Abban a bokorban van a fészek — a kisfiú önkéntelenül arra nézett, amerre Gyúvi mutatott. — Ha ki mered szedni, szétverem a pofádat.

— Azt mondja fáj a keze — mondta még egyszer Tömör.

— Egy másik fészek is volt erre, de azt leverte valaki.

Gyúvi bal kézzel fogta meg a kosár fülét, egy darabig meggörnyedve állt. Ferkó azt hitte, most már neki nem kell vinni, de Tömör rászólt:

— Na, mi lesz!

Jobb kézzel tovább bírta, a jobb keze erősebb volt. Megpróbált Gyúvival egyszerre lépni. Gyúvi erre hosszabbakat lépett.

Hosszúnak, nagyon hosszúnak tűnt az út. Néha úgy érezte, kibuggyannak a könnyei. Gyúvi gyorsított.

Úgy ejtette el a kosarat.

A keze elgémberedett, a hóna alá szorította.

— Marha! A lábomra dobja — mondta Gyúvi.

Leültek. Most a kisfiú is leült, kicsit távolabb, az árokpartra, Gyúvi meg Tömör a hónaljukkal a véka szélére támaszkodtak. Tömör a kolbászt piszkálta.

— Ezt is előbb eszi meg a plébános, mint a pesti gyerekek — mondta.

— Dehogyis, dehogyis! A plébános úr nem lop — szólt közbe erőltlenül a kisfiú.

— A gyurgyókafészkét is te szedted ki a Fördőssel. A Fördös megmondta — szólalt meg újra Gyuvi és lustán Ferkóra nézett. Egy fűszalat rágesált.

— Nem igaz! Nem én szedtem ki! Ezt nem is mondta Fördös.

— Félröpösök voltak benne — folytatta Gyuvi —, az állatorvos két forintot adott volna egyért.

A kisfiú még sohasem mert gyurgyókafészekbe nyúlni. A gyurgyókák horthosok meg szurdékok partjába fészkelnek, karvastagságú lyukakba, mint a partifecsék. Ilyenekben kígyó is tanyázik néha. Ferkó nagyon félt a kígyóktól.

— Nem én szedtem ki — mondta.

— Mit jár a szád? — kiabált dühösen Tömör és felállt. — Kiszedted és kész! Nekem is szedtél már ki fészkeket. A kisház mögött.

Azt akarta mondani: „megmondalak, ha megütsz”, aztán mégsem szólt, nem tudta miért jutott eszébe Tömörről a néger.

A néger ejtőernyővel ugrott ki a repülőgépből, libegő fekete pont a fehér gomba alatt. Vasvillákkal és kaszákkal vették körül —, mindenki kiabált, asszonyok is voltak, városiak, a kisfiú nem ismerte őket — a dühös sírás szaggatottan tört elő a torkukból. Különös fekete izgalom telepedett rájuk, a kisfiú érezte, hogy valami szorítja a csontjait, a bőre alatt görcsök tekergőztek.

A néger egy árokparton ült, mereven hátrafeszített karjára támaszkodott. Meg sem moccant, de a szeme ide-oda járt, furcsán villogott a szeme fehéreje — egyébként fekete volt, koromfekete.

Egyre szűkült körülötte a kör — itt valami megmásíthatatlan történik — a férfiak arca vöröslött, nyakukon, mint a fehér, áttetsző gyöngy, kiütött a verejték, itt valami megmásíthatatlan történik — és a kaszák meg a vasvillák hegye egyre közelebb és közelebb villogott, aztán csend lett, mélységes moccanás nélküli csend.

Akkor kezdett beszélni a néger.

Gyorsan és egyfolytában beszélt, valami idegen nyelven, különös, gurgulázó nyelven, sem kiabálva, sem halkan, még sem volt megszokott emberi a hangja, a kisfiú így még senkit sem hallott beszélni.

Nem emlékszik rá, ki szúrta meg először. Csak a villanás látszott és egyetlen rövid szűkölő hang hallatszott, aztán megint szörnyű zsivaj, vonagló kiáltások, egy teljes percig, vagy talán tovább is, s aztán megint csend lett — akkor már senki sem állt közvetlenül a néger mellett. Már nem támaszkodott megfeszített karral az árokpartnak. A hátán feküdt, mereven nézett az ég felé, ahonnan ejtőernyőjével lelibeggett és mozdulatlan volt, mint a csend, amely köréje zuhant. A kisfiú úgy érezte, most mindenki tudja, hogy itt valami megmásíthatatlan történt — de aztán az emberek újra elkezdtek beszélgetni.

Akkor rögtön nem érezte úgy, hogy értette, amit a néger mondott. Csak kicsivel később, hazafelé menet. De egészen mégis csak akkor, amikor a plébános biciklivel utólérte őket, tavasszal az elsőáldozás után.

Tömör akkor már ott állt előtte, a lábát szétterpesztette.

— Nem mozogsz! — sziszegte, pedig a kisfiú meg sem moccant.

Először bal kézzel ütötte pofon. Gyuvi megint elfordította a fejét, az erdő felé nézett.

A plébános leszállt a bicikliről, leeresztette a reverendáját. Akkor már mindannyian álltak, lehajtott fejjel, még Tömör is lehajtotta a fejét, pedig Tömör mindig egyenesen a szemébe néz mindenkinek — s az állát előretolja.

De akkor lehajtotta a fejét.

Csak a kisfiú nem, a kisfiú a papot nézte. Egyenesen, mereven a szemébe nézett és maga sem vette észre, előretolta az állát.

Egy darabig csend volt, a pap szeméből jószág áradt és fény.

— Így sokkal jobb, tisztelendő úr — mondta Tömör tiszta, nagyon tiszta hangon.

A kisfiú akkor hajtotta le a fejét.

Vidámság áradt középük, felszabadultan nevettek, csengő hangjukban egy csepp áhitattal. Olyanok lettek, mint a fák meg a felhők.

Csak a kisfiú nem.

A kisfiú mindezt távolról, nagyon távolról látta és félelem szorította össze a szívét.

— Így szedd ki a más fészket! Hülyefejű! — mondta Tömör és keményen az arcába vágott, az orra tövénél nyílalt bele a fájdalom, a homlokán át, végig a tarkójáig.

Újra az orrában érezte a gyóntatószék furcsa szagát, a rácson keresztül megváltozott a pap arca, mintha nem is az ő papjuk lett volna, hanem valaki más, szigorú, keményarcú idegen. A szíve a torkában dobogott, nagyon halkán beszélt.

— Kicsit hangosabban — suttogta a pap. — Csak bátran, meglátod, könnyű és tiszta lesz.

Tömör most már rúgta is, megdühödött, elkékült az arca. — Hülye, hülyefejű! — ordított.

Furcsa remegés fogta el. A bűneit egy papírra írta. Gyorsan, hadarva olvasott — és félt, nagyon félt. Idegen bűnök voltak, némelyik szó is idegenül hangzott, mintha akkor hallotta volna először. Pedig ő beszélt, az ő hangján csengtek fel ezek a nehéz, idegen szavak.

Egyik ütéstől eleredt az orra vére. Tömör keze is véres lett. s a kisfiú arca is. A vére gyorsan száradt, összehúzta az arcán a bőrt.

Azt hitte, majd mégis ráhull az a könnyű és lenge érzés, amelyet akkor szokott érezni, amikor az apja kint a földéken mesél neki. Régi dolgokról, arról, amikor még ő is kisfiú volt. Otthon sohasem mesélt, csak kint a földéken.

Néhány történetet többször is elmondott, a kisfiú ezeket szóról szóra tudta, s néha már nem is figyelt rá, mit mond az apja, csak nézte az arcát, a mozdulatait, a hangját beitta a füle — akkor is értette volna az apját, ha valamilyen idegen nyelven beszél — és úgy érezte, könnyedén ring a rétek fölött felhők fehér taraja és erdők zöld tengere, meg szántóföldek barna foltjai között.

— Fogd be az orrod! Vérzik — mondta Gyúvi.

Befogta. Azok ketten ott álltak a kosár mellett. Hátrahajtotta a fejét. Így szokta, ha az orra vérzett.

Rémülten nézett a papra, hányingere támadt. Keserű nyál szaladt a szájába.

Az ostya a szájpadrására ragadt, sokáig piszkálgatta a nyelvével, míg végre le tudta nyelni. Hosszú ideig állt egy helyben, a hideg kő a cipője talpán is át-sütött. Imádkozni próbált — később letérdelt, hogy fájjon a térde, de nem tudott imádkozni. Elviselhetetlenül nehéz lett minden. Aztán már nagyon sajgott a térde. Nem érzett semmi mást, csak azt, hogy fáj, fáj, fáj. Ez nagyon jólesett.

Az orra vére elállt.

— Menjünk — mondta Gyúvi.

Azontúl neki nem kellett vinni a kosarat, Gyúvi és Tömör vitték. Nem egyenesen a falu felé mentek. Nem értette miért, aztán Gyúvi megmondta:

— A Sió felé megyünk. Megmosódsz.

A pap maga mellett tolva a biciklijét, ott ment közöttük. Ő kicsit lemaradt a többiektől. Vidám szeretett volna lenni, mint a többiek. Minden izmát megfeszítette, a füle zúgott tőle — de a nehéz súlyos nem oldódtak le róla. Félt, Vacogva nézett a gyerekekre.

Olyanok lettek, mint a fák meg a felhők.

— Így sokkal jobb, tisztelendő úr — mondta Tömör tiszta, nagyon tiszta hangon.

A kisiúnak akkor már nem fájt a térde. A földet nézte és sirni szeretett volna. Hallotta a néger hangját. Értette mit mond.

— És te, Ferkó? — kérdezte a plébános.

— Tiszta lettem . . . — és könnyű — mondta.

Nem mert mást mondani. Nem jöttek a könnyei. Újra keserű nyál szaladt a szájába.

Jólesett a hűvös víz érintése. Sokáig mosta az arcát, a rászáradt vér elég nehezen jött le.

A parókia udvarán egy ponyvás teherautó állt, a hátulját lehajtották, sonkák, zacskók és különféle batyuk látszottak benne. Az autó mellett a favágótuskón egy atlétadresszes, sovány férfi ült, lovogó vörös haja volt és vidám szeme. Egyenként szedegették a vékából amit hoztak és a vöröshajú kezébe adták.

— Látom, ettetek is — mondta, amikor észrevette a megkezdett kolbászt.

— Nem ettünk — mondta gyorsan a kisiú. — Így adták.

Aztán már megbánta, hogy szólt.

Az atlétatrikós nevetett.

— Éhesek vagytok?

Tömör és Gyuvi a kisiúra néztek.

— Na! Azt kérdeztem, éhesek vagytok-e?

— Nem — mondta Ferkó —, nem vagyunk éhesek.

Kimentek az udvarból, a vöröshajú megrántotta a vállát és egy darabig összehúzott szemmel nézett utánuk.

Az ártézikútnál Ferkó újra megmosta az arcát a meleg, záptojásszagú vízben. Sokáig mosdott, mert azt hitte, Tömörék azalatt elmennek. De nem mentek el. Megvárták. A betonvályú szélén ültek, Gyuvi a vízbe lógatta a kezét.

Nem siettek. „Nem ettünk belőle, nem ettünk belőle” — mondogatta a kisiú és elképzelte, ahogyan ott áll a pap előtt. De a szavak üresen kopogtak a fejében „nem ettünk belőle, nem ettünk belőle”, mintha nem is ő gondolta volna őket, a végén már a monoton ismételtetésben a szavak elvesztették jelentőségüket, furcsa érthetetlen zagyvalékká váltak.

A kisiú nagyon szomorú lett. Pedig tényleg nem ettek a kolbászból.

A pap az álla alá nyúlt, felemelte a fejét.

— A szemembe nézz!

— Elvittük — mondta még egyszer és lehúnyta a szemét.

A pap elengedte az állát. Csend volt.

Aztán pofonütötte.

— Elmehettek.

— Szerencséd, hogy nem járt a pofád — súgta neki Tömör az ajtóban.

A pap is kijött utánuk, a biciklijéhez ment. A fiúk még egyszer köszöntek neki.

— Mindörökké — válaszolta és Ferkót nézte.

— Tudod, miért kaptad!

— Igen — válaszolta lassan a kisiú és mereven a pap szemébe nézett.

Dienes Ottó

MADÁR SUHAN

*Mikor madár suhan a szürkületben,
(a névtelenség tollas nyílvesszeje)
s pályája ívéről egy pillanatra kibillen,
majd hangtalan manőverrel vág egyenesbe,
s csak a szárnyak mozgása a hang:
akkor panorámává tágu az értelem,
s valahol, messze, érzem a fészket.*

Orbán Ottó

A Z U T A Z Ó

Az fogad, az a pusztaság,
kövek legelnek ott, akár a kecskék.

Onnan, hol látni már a parttalan táj utolsó lobbanásait
és hallani vadember-zokogást, Robinzon horkolását,
a süllyedő sziget mohó lélegzetvételét,

nincs messze már a föld, ahol a rothasztó magányból
még rothasztóbb, még égetőbb, még olthatatlanabb,
még örökebb magányba nyúlnak csikorgó ágaikkal a fák.

Elülhetsz alattuk gyerekeid körében,
teával kínálhatod meg a délutánt
és mesélheted csontos kezekkel, tele szájjal,
hogyan ezt meg azt hogy vitted ágyba, hogy fogtad meg a mellét,
milyen részeg szemekkel nézett fel rád, hogy sikoltozott,
(s hogy kaparta a hátad!) és hogy szöktél előle, mint a vasúti tolvaj.

Innen nem jön, nem megy hajó. Hosszú vallatások
izzása csap meg a fák közül,
fogcsikorgató éveké.

Kovács Ferenc

A FELISMERÉS ALÁZATA

Nincs mentség az alázat elől
bármilyen
magasra nőtt lúcfenyő-üstököd
Ha szélesebb tudsz lenni magadnál
és csontjaid hosszabbra nyúlnak árnyékodnál
akkor is rajtad az üvegtörés könnyűsége
gyümölcsrohadás puhasága
cérnaszakadás egyszerűsége

Ijesztő vagyok önmagamnak
Nem őrzött meg
sem kegyetlenség sem gőg sem szerelem
Nagyot léptem
mint a hétmérföldet-járó óriások
és keresztül léptem a ballábamat

Így keskenyednek a dimenziók
Az ablaküvegen
nézem a bokrétafa rozsdásszélű érdes leveleit
árnyéka arcomon táncol ága már örökre
elérhetetlen
féllábú tenyeremnek

R Á G Y Ű J T Á S K O R

Akármi és benne a minden —
ezt kell úgy féltetni:
a teljes kozmoszi
valót egy gyufasercenésben.

Szájszélen, hűvös hamutartón
a megféleztetett
világegyetemet —
hogyan a tűz emberi maradjon.

Tűzét csillag-reaktoroknak,
a gyújtatlan gyúlást,
a magmát, naprobbanást
s a dohánylevél-arcu holdat.

Akármi és benne a minden —
ezt kell úgy védeni:
a teljes emberi
valót egy gyufasercenésben.

M E D V E É N E K

Kemencén, régi téglatűzhelyen
huholt a szél, ahogy mostan dudál,
házkutató égi veszedelem,
végigmotoz az ember otthonán.

Vén medve a világ, és bírni kell,
tudni: szél és tél egy nap megszakad,
pörögni kell a fény küllőivel
tejutak ostor-lámpái alatt.

A bolygókat is megállítaná:
állja-e hát a kis embervilág?
Mintha az űrből küldené alá
a végítélet jeges rohamát.

Bírni zord meteorológiát,
spirálos égi kandeláberek
káprázatával loholni tovább,
mint színes forgóján csüggő gyerek.

T É L V É G I
A R A N Y K A K A S O K

Kakas-csőr el nem hozza a tavaszt,
csupán az égöv elrendeltetése,
de az sem utolsó, aki riaszt,
rátrombitál a végső tespedésre.

Palánk, gyümölcs, rúd, fészertető
csupa jóshang oldódó messzeségnek,
adó-vevő kakas-felelgető —
hars kukori-láncszemek összeérnek.

Ki a termékenységgel jegybe jár,
megmaradást kukorít át a jégen,
tűz-tarajú, sugallatos madár,
lármázó a mindenség ihletében.

Nem ti hozzátok a napot, igaz,
jön az kozmoszi elrendeltetésre,
de ti lehettek az aranykakas
a mesében, győztes fanfárok érce.

PEDER HUZANGÁJ VERSEI

Peder Huzangáj, a rokon csuvas nép költője, a Csuvas Autonóm Köztársaság Írószövetségének titkára 1907-ben született szegényparaszt családból. Tanulmányainak befejeztével újságírással, majd költészettel és műfordítással foglalkozik. 1924-ben megjelent első verseskötényvét számos kötete követi. Műfordítói munkássága is jelentős; csuvas nyelvre fordította többek között Puskin, Majakovszkij, Shakespeare s más klasszikusok műveit. Számos verse orosz fordításban is megjelent. Kiváló munkásságáért a Vörös Csillag- és a Munka Vörös Zászlaja érdemrendekkel tüntették ki. Úgy hírlík, hogy ez év tavaszán Magyarországra látogat.

A V E R S . . .

*A vers — vigasság, — hűsítő vízcseppje
szomjú napoknak s csermely, mely cseveg.
Úgy töltsön el hát minden sor pezsegve,
miképp ha várnád titkon kedvesed.*

*A vers — ifjúság, fölpezsdíti tested:
megenyhülön száll szélbe sóhajod.
S a szíved újra szárnyalón repeshet,
ha rejtekében új derű ragyog.*

*A vers — erősség, bűverő hatalma.
Hozzásimulsz és arról álmodol,
hogy bűvös szőnyeg visz, sodor suhanva,
és lelked újjong s boldogan dalol.*

*A vers — az érzés végtelenje, — nem más,
nem szűk hasábok, — parttalan meder.
Tenyéren tartja szent tüzét a nyomdász,
s a vers először néki énekel.*

*A vers — orvosság, ritka, drága párlat;
csupán csöppenként ízlelgetheted.
Csettint az ingyenc: „Költészet borának
varázsa vonzó mindenekfelett!”*

*A vers — az eszme kínzó hajszolása,
gyermek-mosoly s a munka szelleme;
szívek regőse, vészek krónikása:
el nem sodorja századok szele.*

*A vers — a hajnal égő pirkadása,
napfény, dal és felajzott érzelem.
Szívem be szomjas ily poéta-társra...!
S tudom, teremtesz ily költőt, nemzetem!*

LEVELEK AZ ISPOTÁLYBÓL

I

*Ábrándos éj. A négy fal börtönéből
ím egy Chopin-dal árad, fölfelé tör,
s beröppen itt a megtárt ablakon
kórtermeinkbe rezgő szárnyakon.
Bús éji dallam hömpölyög be zengve,
mégis derűsen száll alá szívemre.*

Gyerekkoromban én fészket rakott
 dalos madárnak néztem csillagot,
 emlékezem ... S a sok csillag-madárka,
 véltem, csicsergőn most kap íme szárnya ...
 Chopin szívének éppily hangja kélt
 megcsendülön, mint csillagos nyakék.
 E bűvölő, halk zümmögésű zengzet
 elringatója búnak, gyötrelmeknek.
 Úgy tetszik, mintha, hallgatván zenét,
 e vallomás csak rám özönlenék.

De a képzeletben, zengő zongorán túl
 egy más erő űz zaklatón: kitárul
 elem, az alkony csöndes tükreképp
 Volgánk, s a tágas, viz-belepte rét;
 látom: lebarnult lány ladikba libben,
 kacagni hallom szűziés-szelíden ...
 Ó, hon szerelme, ó, szent érzület,
 a szív be pusztá lenne nélküled!
 Örök kútfő vagy, mely szünetlen árad,
 mint egy Chopin-dal tengerén a bánat.

II

Ó hallgatásod mily beszédes,
 mily ékesszóló most, midőn
 sötétédésig véled, édes
 mélán merengék estidőn!

Tavaszdal hangja, mely falunkban
 csendült fel, régen elfeledt
 álmom ... Borongón ülsz a zugban,
 hallgatva ezt a zengzetet.

S felszítod éji mécssem. Árnyad
 a falra kúszva imbolyog,
 s te csöndben, el nem földve vágyad
 vonod lábamhoz zsámolyod.

III

Véremben izzó harci láng;
 sok évig el nem oltod.
 Kövülj meg keblem, ó, hogy
 ne zúzzon össze száz szilánk!

De adnám érte ihletem,
 szerelmem s verseim, lásd,
 csakhogy ne halljam szüntelen
 a szörnyű férfisirást.

KÁRPÁTY CSILLA fordítása

JEGYZETEK A „HULIGÁN”-ARCKÉPHEZ

(Befejező rész)

A galeri

Mindent megtagadva és mindenünnen kitagadva hol vessék meg lábukat e dacosan saját életformájukat kereső fiatalok. Természetesen egymás társaságában, a *galeriban*, amely szövetekezés az unalom ellen, emigráció a felnőtt-társadalom által rájuk kényszerített rendből, szabad óráik természetes kerete és közege. Jobbára minden környéknek megvan a maga galerija, színhelye váltakozik az időjárás és a rájuk terelődő figyelem szerint, általában helyszűkében szenvednek, ezért a marakodások és fúziók napirenden vannak történelmükben. A tagság általában kevert: nem, kor, származás, foglalkozás, érdeklődés, világnézet, egyszerűen mindaz, ami elkülöníthetne, ritkán zavarja meg a csoport békéjét, nagyobbára elegendő közösség, hogy egy utcában laknak.

E csoportok jellege a legváltozatosabb. Egyik-másik a Pál utcai fiúkban is rokon-szenvet kelthetne, vannak azonban cinkosságra épülő, veszélyes és garázda társaságok is. Ez utóbbiakat a huligán-eszmények tartják össze, kemény struktúrájuk van, vezérüknek parancsotzó joga, esetleg jussa a lány-tagokra és olyanfajta idegborzongató neve, „Alvarez”, „Buda királya”, „Kicsi Arab”. A tagok egymást csak ragadványnevükön szólítják, s gyakran csak így is ismerik, a lányok természetesen csak keresztnevükön mutatkoznak be és olykor többhónapos viszony után sem tudják kedvesük valódi nevét. Az elmúlt években némelyik galeri egész kis állammá épült ki, megfélemlítette a környéket, tanácsossá tette a helybeli fiatalok számára legalábbis a belépés kérelmezését, pénzzel, összeköttetésekkel, járművel, esetleg fegyverekkel is rendelkezett, végigjátszotta a teljes huligánműsort, amelyben sikeres vagy sikertelen disszidálási kísérletek is helyet kaptak, míg végül a belső viszály vagy a rendőrség szét nem robbantotta a társaságot.

Fénykorában a galeri többféle előnyt biztosít tagjainak. Amolyan kölyökszakszervezetként a fiatalok pénzzel segítik, etetik, ruházzák, jobb munkahelyre hozzák be, tanácsokkal látják el egymást, ismerkedésnek, szórakozásnak kivételes lehetőségeihez jutnak. Természetesen némelyik galeri harci testület is, a huligán általában fázik egyedül, meghittebb úgy verekedni, ha mellette is lendül egy ököl. Legfontosabb azonban a közösség — jelen esetben kétségkívül eltorzult és menekülő — igénye. A huligán nem tud egyedül maradni, egész léte kibúvó, a felelősség és a kérdések alól, egyénisége vékony kéreg, filozófiája önző és pesszimista, célszerű hát a többiek közé olvadni, az egyetértő pillantások melegében személye látszat-virágzását tapasztalhatja. E búvó ösztönön túl a mikro-társadalom szervezésének hajlama a másik fenntartó erő. Számukra lebilincselő élmények kínálóznak itt: szövetekezni és elkülönülni, tagfelvételt játszani törzstagok ajánlásával és próba szertartásokkal, emelkedni a csoport-létrán, tisztogatni, frakciózni, a többi galerivel kiegyezni vagy háborúskodni, a felnőttek gépies társadalmában kicsiny, szenvedélyes kamasztársadalmat létre hívni — ha mindez kissé komikus is, de megérteti miért nem könnyű hatósági feladat a galerik végleges szétugrasztása: tagjaikat nehéz kárpótolni az autonóm csoportélet tényész-melegeért.

Minden közösségen — így a galerikon belül is, kialakul valamilyen szubjektív, de a tagok számára otthonos világkép és értékrend. A galeri becslése épp arra irányul, ami az emberben az intellektuális személyiséget közrefogja: az ösztönre és a szerepre. A szellem, a karakter, a kulturális vagy munka-teljesítmény meglehetősen hűvös elismerésben részesül. Komoly fiúnak lenni kopár dicsőség, néha inkább szégyen a galeriban, zavarja a többieket. Ime az ösztönös érdemek kívánság-listája: a galeritag legyen jómegjelenésű, hangos, eredeti, tréfásmodorú és gátlástalan, tudjon jól táncolni, szakavatottan verekedni és vágat kelteni a lányokban. Majdnem ilyen fontosak a külsőséges látszatértékek, mindaz, ami fétisnek tűnhet fel: modern öltözék, pénz, nagyvonalú költekezés, esetleg jármű, nem baj, ha a papáé, mutató lakás, ahova meg lehet hívni a többieket, magnó, esetleg valami különleges holmi: töltőtollba

beépített rádió, picurka fényképezőgép, revolver-öngyújtó, aktfotóalbum, rugósbieska, szóval valami, ami a többieknek nincs. Valamivel személyesebb, de még mindig elég fétisszerű a készségek és kapcsolatok tisztelete. Jól kártyázni, a legkorszerűbb vagány nyelven beszélni, autót vezetni, érteni az italokhoz, autómárkákhoz, sok viccet tudni, pletykákat híres emberekről, ezek közül egyet-kettőt személyesen ismerni, keresztneven szólítani pincért, bárzenészt, szex-exportnőt, színésznőt, sportolótól ingyenjegyet kapni, és főleg mindezekkel tapintatosan hancegni — ezeknek töredéke is oly lenyűgözően hat a galeriben, hogy e fényes érdemek tulajdonosa valósággal glóriában lépked. A huligán hibrid lény, anarchista sznob, kamaszlázadás és felnőtt-imitáló keveréke. Előbb-utóbb választania kell: ha sznobériája erősebb, betagozódik a felnőttek rendjébe, s néhány év múlva mint nagyképű karrieristát látjuk viszont; ha anarchizmusa túlnyomó, úgy meglehet: közönséges bűnözővé lesz, s lassanként elhullajtja tiatalkora mentségeit. A huligánságból azonban húsz-huszonkét éves kora után kinő. Ha részese akar lenni, nem veheti semmibe a felnőttek társadalmát.

Huligánok a társadalomban

Kiből lesz a huligán? Milyen tényezők serkentik ilyenre válását a családban, a társadalomban, a közszellemben? Beteg lény-e, kivételes traumák, környezeti ártalmak áldozata, vagy átmeneti korunknak egyik tipikus szereplője?

A hatóságok által nyilvántartott huligánok száma aránylag szerény, a megfelelő korú fővárosi fiataloknak mindössze két százalékát teszi. Köztük és a többi fiatalok között azonban nincsen szögesdrót kerítés, a jelzett százalékszámunk bizonyára többszörösét adná a nyilvántartott, vagy esetleg nyilván sem tartott de különösen problematikus viselkedésű fiatalok hatása alatt lévő passzívabb szimpatizánsok rétege. Aligha túlozunk, ha feltételezzük, hogy a huligán-szemléletet a fővári ifjúság legalább egy tizedének gondolkodását mélyrehatóan átvjárta. Ez a szám nem elcsüggesztő, főleg az északamerikai és nyugateurópai statisztikákhoz képest, de mindenképpen figyelemre — szennációt kerülő, tárgyilagos, aktív figyelemre — méltó. A közvélemény mellesleg amúgy sem veszi le napirendről a huligán-témát, amíg a téma címszereplőinek botránykrónikája ki nem apad, s a jelek ma még nem erre mutatnak, jóllehet a huligánokra ma szigorúbb adminisztratív nyomás súlyosul, s ennek következtében a bíróság előtt tárgyalt bűnesetek száma is csökkent az előző évekhez viszonyítva. Adminisztratív nyomás és szigorú ítélet — noha a maga helyén kétségkívül szükséges és hatásos eszköze a huligán-garázdaság visszaszorításának — csak ideiglenesen lokalizálhatja és lappangásra kényszerítheti magát a jelenséget, tartós és mélyreható megoldást azonban nem hozhat. A tíz százalékos, semmiképpen sem peszsimista arányszám tanúsága szerint egyéni mozzanatoktól súlyosbított társadalmi problémával állunk szemben, amely az átmeneti kornak részben elháríthatatlan velejárója, s amelynek lényeges enyhítését, illetve megelőzését csak nagyobb távlatú intézkedésektől, a pedagógiai közvéleménynek a jelenleginél sokkal nagyobb fokú tisztánlátásától és felkészültségétől várhatjuk.

A huligánná válás egyéni indítékait viszonylag könnyebb áttekinteni. Alaptény, hogy bizonyos öröklött alkatok jobban kihívják a sérelmeket, s a huligánok között meglehetősen nagy a gyöngedegetű fiatalok száma. Pedagógusok a megmondhatóit, hogy a háborús csecsemőkor mennyire rajtahagyta nyomát két-három, ma már kamaszkorú évfjárt lelki szervezete. Mindenféle öröklött, vagy beidegzett, asszociális magatartásban megnyilvánuló pszichés rendellenesség mindenféle alkalmazkodni-nemtudás kedvez a huligán-példa elsajátításának. Utalnunk kell a biológiai acceleráció tényére is, a kiskorúak nemi érése a modern nagyvárosokban előbb következik be, mint az elmúlt évtizedekben, vagy mint a falvakban. A mindkét nembeli huligánok között sok a hormonálisan túlfejlett, intellektuálisan azonban átlagos, vagy azon alul maradó fiatal. A balsors mindenféle cselvetése előbb talál rá ezekre a fejlődési rendellenességekkel küszködő, nyugtalan idegzetű fiatalokra. Ők találják legkevésbé helyüket az életben, s nyilván bennük érlelődik legindulatosabban a társadalomellenes bosszú.

Kevésbé, de még mindig elég egyedi magyarázat a családi környezetre való hivatkozás. Általános tény, hogy a család összetartóereje gyengülőben van. Tagjainak anyagi egymásrautaltsága csökkent, a nagyvárosi életmód elidegenítőbb, a kis-közösségek ítélőereje elernyed, kevesebb a férfi, mint a nő, szabadabb a szexus, alászállt a házasságkötések korhatára, könnyebbé lett a válás, s ahogy a szülők összetartása mállataggá lett, úgy lazult gyermekeik ragaszkodása is. A családtagok magányosabbak és önzőbbek, oldódik a fegyelem és hatalmaskodik az érzelmetlen „hic et nunc”

örömkeresés. Soroljuk a nyomasztó élmények lehetséges változatait? Olyannyira köz-helyesek első pillantásra s vég nélkül leltározhatók mégis. Halál, betegség, válás, iszákosság, börtön, marakodások, házasságtörés, brutalitás, zilált háztartás, felügyelet és szeretet-hiány, zsarnokság, kényeztetés, nevelési kontárság vagy hazugság stb. így kezdődik a lista, s a tételek között mennyi furcsa és leverő árnyalat. A gyermekvédelem munkásai a családi dezorganizációnak micsoda kiterjedt és aprólékos rendszer-tanát írhatnák meg. A bomlás elemei közül némelyik az emberi gyaroltság örök következménye, mások feltűnően hirdetik a kort. Tárgyukat csak annyiban érinti a kérdés: minden családi ártalom, minden ami fájdalmat okoz, bosszúra ingerel és arra a felismerésre készíttet, hogy az emberi kapcsolatokban bízni nem lehet — természetszerűen a galeri felé sodorja a fiatalokat, amelynek organikus összetartozása megbizhatóbbnak látszik zavaros családi kötelékeiknél.

A szülők persze szónokiasan sojánkodnak ez utóbbi tényen, s többnyire képtelenek belátni, hogy gyermekük elkanászkodásáról jórészt maguk tehetnek. A huligán-fiatalok szüleikkel szemben többnyire valóban nyeglés, támadóan viselkednek. Útlegre nem egyszer ötleget felel, pofon-vágott apák, hasbarúgott anyák sírkoznak a rendőrhivatalokban. Erélyük hasztalan, szellemük értetlen, tekintélyük kicsorbult, sértés sértésen szikrázik, s végül már megtorlásért lihegnek, a tanácsra oda sem hallgatnak, ők a gyengébbek, tessék nekik igazságot szolgáltatni, tessék megtörni sarjukat. A hivatalban is megcsúsznak, s a melodráma után beáll a rezgnáció, vagy a hideg ellenségeség korszaka. Milyen képtelen ez a kölcsönös értetlenség. Hiszen a legtöbb huligán éppen hogy kevesli az otthonkapott szeretetet. Miféle rejtelmes fal nőtt középük, hogy idegennek kelljen közvetítenie a megbékélés vágyát szülő és gyermek között?

Szövevényesebb a tágas közösség — a társadalom — és a huligánok viszonya. A szobanforgó fiatalok kisgyermekkoruk óta népi-demokratikus társadalomban élnek, ennek intézményeit és fogalmait természetes adottságnak tartják. Akár otthonuk berendezését, ezt a társadalmat sem ünnepelni, sem tönkretenni nem óhajtják. A közérzetük azonban általában nyomott.

A huligán-galerikben minden társadalmi réteg képviselteti magát, szociális keresztmetszetüket két szinten kell rögzíteni: a szülők és a fiatalok szintjén. A kettő kiegészíti egymást. A fiatalok maguk túlnyomórészt munkások, tetemes arányban segédmunkások. Látszólag tehát a képzettség növekedésével fordított arányban áll a huliganizmus. Elvileg e megállapításban nincsen különösebb kivetni való, hiszen magától értetődik, hogy egy művészettörténészt, vagy biológus-hallgatót jobban leköt a szakmája, mint mondjuk valamelyik vegyigyárban egy anyagmozgatót. A valóság azonban bonyolultabb ennél az aránynál. Igaz ugyan, hogy a helyzet nagymértékben determinálja a magatartást, de gyakran a magatartás választja ki a neki megfelelő helyzetet. Ha ugyanis a szülők szintjén felvett keresztmetszetre pillantunk, szembeötlik, hogy a munkásfoglalkozású fiatalok jelentős részének nem munkások a szüleik. (S csak zárójelben, az egyetemi huligánok többnyire nem munkás-származásúak.) Meglepően nagy számban szerepelnek itt a deklasszált szülők gyermekei. Képmutatás lenne eltagadni, az elmúlt években a középiskolai, illetőleg egyetemi fel-nem-vételek eleltségessé hangolták e fiatalok nem csekély részét az őket érvényesülni úgy látszik nem engedő társadalommal szemben. Vannak azonban közöttük szép számmal olyanok is, akik maguk „deklasszáltak”, kimaradtak az iskolából, vagy rosszul tanultak s emiatt nem juthattak tovább; ezeknek üldözöttségi szólamai csakugyan alaptalanok. Említésre-méltó továbbá, hogy a súlyosabb büntények (erőszakos betörés) elkövetői között különösképpen jelentős a deklasszált szülők gyermekeinek számánya. Végül az is meggondolkoztató, hogy mind a munkás, mind az értelmiség foglalkozású huligán fiatalok között jelentős arányban szerepelnek vezető értelmiségi és funkcionárius szülők gyermekei. Összegezve megállapíthatjuk: a huligánválasztás mértéke fordított arányban áll maguknak a fiataloknak az iskolázottságával, de nem csökken lényegesen a szülők iskolázottságának arányában. Amiből kivülálglik a jelenség egyik alapvető oka: a tartalmas élethivatás hiánya, amelyet a szobanforgó fiatalok egyik része, osztályhelyzetéből adódóan még, a másik része már nem tud eléggé keresni és megbecsülni.

Nem szoroul magyarázatra, hogy a garelik „szociális összetétele” s ennél fogva magatartása is kerületként, de esetleg lakótömböknékként módosul. Az általánosító megállapításokon túl — a belvárosiak kifinomultabban, a külvárosiak ösztönösebben, a deklasszált övezetek lakói elszántabban garázdálkodnak — csak alapos szociográfiai helytörténeti vizsgálat deríthetne fényt rá, miért rögződnek környékenként eltérő arányban a szokványos kilengés-típusok. Noha e különbségek erős helyi színekkel tarkítják a fővárosi huligán-problémák összképét, s mellőzésükkel egyfajta fenome-

nológikus „huligán-lényeg” föltevését kockáztatjuk, éppoly szilárd tényként öltik fel a budapesti fiatalok társadalmi helyzetének nagymérvű egységesülése. A huligán-kérdés, mint fiatalok és felnőttek absztrakt — nem osztálytartalmú — konfliktusa mondhatnók épp e nivellálódás következtében jelenhetett meg, mint a huszadik század második felének — paradox módon épp előrehaladásunkat jelző — urbánus gondja.

Az edigiekben megpedezett gondolat sor — a huligán ürességét feledni akaró látzat-lény, pozitív élettartalma nincs, negatív tartalma a gyanakvás — valamelyest talpára fordul az iménti társadalom-statisztikai következtetések jóvoltából. A fiatalok általában kiszabadultak az inségből a kultúrával megtelő élet küszöbére, itt azonban nem csekély részük megtorpan, részint a kor újszerűen általános anyagiassága, részint szellemi hatásainak szegényes, vagy inautentikus volta miatt. Azok, akik e küszöbön személyes tervvel, erős akarattal nem tudják átküzdeni magukat, akik már úgy ahogy szabadok, de elrugaszkodott igényeikhez mérten esélyüket sivárnak, fáradságra méltatlannak tartják, akiknek épp ezért unalom az árnyéka és minden órája lyukas óra — azok, ha ifjúságuk parancsa szerint fellázadnak ez üresnek vélt rend ellen, és csupa nyers örömmel töltönek ki az időt; azokból lesznek belső szükségsszerűséggel a huligánok. Röviden, aki undorodik a holnaptól és beássa magát a pillanatba: huligán. (Tegyük hozzá felnőtt is van ilyen elég, de ezek gyávák, fonnyadtak, nehézkesek ahhoz, hogy megtegyék ami a kamaszoknak esetleg még „jól áll”. Az utóhuligán maga a selejt, ráfigyelni sem érdemes.)

Az indítékok között említettük korunk újszerű általános anyagiasságát. Anyagias? Furcsa volna zokon venni az éhezőtől, hogy életét a jóllakás vágya uralja. De akit egy csuklyás sportkabát, Revlon ruzs, vagy Tünde robogó hiánya szögez bele a világfájdalomba? A jóvedelmek viszonylagos egységesülése a biztosított megélhetés szintjén általában már nem az elemi szükségleteket hanem a jólét akarását hozta előtérbe. Az inségtől a tűrhető egzisztálásig hosszú volt az út, innen a jólétig még akkora vezet. Az adottságok megugrottak, a követelmények méginkább. Matriális igényeink pátozsfoka sülyed, kevésbé ösztönznek a szolidaritásra, gyarapodásunk mindinkább tollasodás, egy praktikus kor inkább természetes-humoros, mint fel-emelő mozzanata. Aki még emlékszik a szüksége, hasonlítgat, és talán hálás a történelemnek, ám a fiataloktól felnőttek együgyűség lenne elvárni, hogy helyzetüket szülei múltjához és ne az előttük álló lehetőségekhez mérjék. S mert a kézzelfogható javakból, büszkélkedésük trófeáiból többet — mindenkit elsápasztóan többet — akarnak, kénytelenek indulatosan keveselni azt, amit szüleiktől kapnak, vagy maguk megkeresnek. S ha felréved előttük egyik-másik legendás nyugati ellenpélda, már disszidálni készülődnek, vagy átmenetileg hajlamosak sommásan lesújtó konzekvenciákat kialakítani rendszerünkről.

Szűkebb körű, de nem elhanyagolható, s az előbbiekkal összefüggő jelenség a fiatalok önkéntes deklasszációja. Nem tetszik az iskola? A szerény zsebpénz? Az eltartottak függősége? Kiváltják a könyvüket s mennek segédmunkásnak. A kereset nem sokkal alacsonyabb, mint amennyire kezdő szaktudás, vagy diploma jogosít. A padban lapító többiekhez képest császárok lettek 5–6 forintos órabérükkel, keményedő izmaikkal, nagykorúaknak fenntartott élményeikkel. A padban lapítóknak azonban előbb-utóbb mégiscsak nagyobb lesz a tudása, becsülete, jövedelme, ők pedig alul maradnak. Elismerni a vereséget és pótolni az elmulasztottakat nehéz, talán késő is. Ami pedig kínos azt ellensúlyozni kell, azzal amihez ők jobban értenek: keményebb izmaik, féktelenebb modoruk fitogtatásával — a „nincs mit veszteni” érzésen felbuzdulva. Említsük itt újra azokat, akik bármiféle okból nem juthattak magasabb tanintézetbe. Egy részük kétségkívül sértett rezignációval felel helyzetére, melyet csak elsötétít a tehetség leszorult becsvágya, s ha odasodrónak, külön kasztot alkotnak a huligánok rendjében. Úgy érzik, ha eddig tartoztak is a társadalomnak, most e kényszer-hátzaarral letudták adósságukat, s tragikus mélabúval ereszkednek alá az infernális huligán-pszichológiába.

Ha igaz, hogy a jelenkori deklasszáció — mert a *tervtől* fosztja meg osztályosait — táptalaja a huligán-reakcióknak, az is szembetűnő, hogy e reakciókat csak élesbíti a közszellemben elharapódzó oklevél-sznobizmus — kivált a diploma-kultusz zsarnoksága. Az egyetemi végzettség hova-tovább az emberi felsőbbrendűségnek mágikus szavatossága lesz, — egykori „úriember”, eszményünk nagyobb dicsőségére — s ehhez képest sülyedő lépcsősorban pontosan merendő a többi képesítések erkölcsi értéktartalma. Praktikus korunk mind gyöngédebb vonzalmat érez a stallum és a reputáció iránt, s e két eszmény, az anarchikus és a nyárspolgári találkozása szüli a diplomás-huligánok, önnön csodálatába révedt, ám a papírost teljesítménnyel fedezni nem óhajtó „elit” rétegét. Ha garázdaságuk mértéktartóbb is, cinizmusuk fölnye-

sebb, karrierösztönük pedig imponálóan kifinomult, — nem biztos, hogy *értelmisé-
giek* lesznek, de valószínűleg vezetőállást könnyökölnek ki maguknak.

A pillanatba zárkózásról, világi javak szenvedélyéről, fétis-bolondériákról szol-
tunk inkább ítélezőn, mint megértőn. Szigorunkat fenntartva a huligán-magatar-
tásnak, — mint lázadást színlelő alkúnak, gyöngeségnek, kibúvónak, sőt, mint a fe-
lelősség, a szolidaritás és a legfőbb értékek tagadásának — igyekezzünk egy kissé
közelőbb férközni feszengésükhöz. Miért rossz — mert valóban rossz — a közérze-
tük?

Nemde, sokan közülük utálnak dolgozni? Csak lustaságból? Merő szocialista kö-
telességtudatból senki sem dolgozik élethossziglan sugárzó képpel. Akik az ellenkező-
jében reménykedtek, teológusok, nem marxisták. A mostanában mind gyakrabban
emlegetett anyagi érdekeltésen túl, — közhely, ismételjük mégis — tartalmi érde-
keltség is kell a munkához. A szocialista humanizmus alapkövetelménye, hogy min-
denkit érdekeljen a munkája. Ennek vannak szubjektív feltételei is, elsődlegesek
azonban az objektív előfeltételek. Azok pedig még túlnyomóan hiányoznak. A tech-
nicizálódásnak elég szerény, épphogy közbülső fokán tartunk. Az értelmiségi pályá-
kat leszámítva a munka már nem autonóm műveskedés, de még csak igen kis mérték-
ben intellektuális feladat. Az egy emberre jutó munka-mozzanatok száma még egyre
csökken, a termelők kisérsze okosabb, nagyrésze butább gépek kiszolgálója, s még
semmiképp sem irányítója. Ne is említsük a teljesen kvalifikálatlan, vagy igénytel-
lenül bürokratikus jellegű feladatokat. Valóban az automatizáció küszöbén a munka
a dolgozók többségének legfeljebb „erkölcsi méltóságot” ad, szellemi-alkotói önértet-
ből keveset. Főként természetesen, s nemcsak anyagi oka van, hogy az iskolát vég-
zett fiatalok közül annyian akarnak, a magas műszaki színvonalú pályákon kívül.
olyan szakmát tanulni, ahol elsősorban nem gépekkel, hanem emberekkel van dol-
guk, (pincér, fodrász, sofőr, kávéfőzőnő, óvónő, ápolónő, stewardess stb.) Ezekben nem
a munka maga, hanem körülményei vonzóak számukra. Természetesen a felnőttek
sem szeretnek jobban dolgozni, mint a fiatalok, csak éppen muszáj. s ezen felül meg-
szokták. A mai fiatalok helyzete, következésképp munkaerkölcsé három lényeges vo-
natkozásban szubjektíve is kedvezően változott. Nem szorulnak rá annyira a kere-
setre, munkaalkalom van elég, iskolai képzettségük átlagosan magasabb, mint az előző
nemzedéké. A javulásnak fonákja is van: kötelességérzetük lanyhább, munkahelyü-
ket büntetlenül cserélgethetik, kulturális színvonaluk és igényeik a nyolcosztályos
általános iskola, még inkább a középiskola elvégzése után általában magasabbak,
mint az elvégzendő munka intellektuális követelményei. Ez utóbbi eltolódás sokakat
elégületlenné, némely negativisztikus magatartásuakat pedig egyenesen munkaelle-
nesség hangol. Ezen felül a munka erkölcsi eszménye és valóságos élmény-tartalma
között a távolság annál is inkább megnövekedett, mivel az előbbi, munkatisztelő
társadalmunkban, a nevelési rendszer és a propaganda nemcsak hangsúlyozza, de
néha már — indokolatlanul — szakrumként kezeli. Valóban egy második ipari forra-
dalomnak kell bekövetkeznie, hogy ez a distancia megközelítően eltűniék. Addig pe-
dig természetszerűen lesznek olyan fiatalok, akik a nyolcórás munkaidő végeztével
úgy érzik: a nap még csak most kezdődik számukra, s ami maradt belőle, minél ala-
posabban ki kell használni.

Sívársági érzésüknek kiegészítője viszolygásuk életük csúf színhelyeitől. Az étel-
szagú, két nagyágyas szoba-konyha, a giccsel és kombináltszerekrény-bálványokkal tele-
szűfolt kispolgárlakás, a deklaszszált-otthon romladozó ódon lim-loma, elöregedett is-
koláink hivatalos kedélytelensége, a munkahelyek többségének tisztátalan zűrzavara
hogvisne űzné a fiatalokat érzékeiknek üdítőbb környezetbe. Ehhez képest a mozi
gyönyörűsége, vagy szokatlan látomást, a korszerű berendezésű szórakozóhelyek em-
berhez méltóbb környezetet, az utca pedig legalább változatos terepet kínál.

S nemcsak a rütség kergeti őket, életünk nyomasztó zsúfoltsága is. Sehol sem
viselkedhetünk nagyjából kötetlenül, otthon a legkevésbé. A galeri törzshelye való-
ban a szabadság búvóhelyének tűnhetik fel, ahol egy hangosabb szó, szertelenebb
mozdulat még nem okvetlenül bőszi fel az ingerlékeny felnőtt-világot. A kamaszok
helyzete a legrosszabb Budapesten: mindenünne kiszorítja őket. A család hazul-
ról, a házmaster az udvarból, a forgalom az utcáról, a nyugdíjasok a padokról, a kis-
gyerekek a sétaterekről, a „tilos a fűre lépni” tábla a megnyílt zöld foltokról, a
rendelet, a razzia és nem utolsó sorban a pénzsűke a szórakozóhelyekről. A város
ma sem tágasabb, mint a telekspekuláció fénykorában volt s a háború ajándékozta
grundok foghíjaként beépülnek. Kétségkívül szépül és korszerűsödik Budapest, de
kissé idegesítő lakni benne.

A huligán-fiatalok negativizmusának forrását e futólagos utalások jobbra anyagi

életviszonyaiban keresték. Ha az öröndetes társadalmi nyomáskülönbség a fiatalok többségét valóban felszabadította a puszta létfenntartás, illetve a merev életkezetek gépies kitöltésének nyüge alól, és elébük állította sorsuk szabadabb megválasztásának és alakításának, egzisztenciájuk tartalmassá tételének lehetőségét, s ha egyszersmind valamennyiük számára történelmileg időszerűvé lett az a humanisztikus követelmény, hogy ez a tartalom a munkát és szabadidőt egyaránt átszellemítő kultúra legyen — a szó legtágabb értelmében, mint az emberi örömök legteljesebb foglalata, a tudatos munkától a tudományos felfedezésig, az etikettől az etikáig, a szex-kultúrától az alkotó művészetig, — ha igaz, hogy a humanizmus új, társadalmilag megalapozott, s minden egyes ember életét jobbá tevő korszaka előtt állunk, akkor éppoly nyomatékosan újólag is hangsúlyoznunk kell a fiatalokat jelenleg erő kulturális hatások szegényes, vagy felemás voltát.

A fiatalok körül megtágult, s ehhez képest egyszersmind üresebbé vált az élet. Minden területen adósaik vagyunk ennek az úrnek a kitöltésével. E helyen éppen csak felsorolni van mód főbb elmaradásainkat: oktatási rendszerünk reformja még kidolgozatlan, a természettudományos és humanisztikus képzésmód deslektikus összehangolása még nem történt meg, a nevelői közszellem avultan szólamyszerű, az ifjúsággal foglalkozók többnyire tájékozatlanok a pszichológiában, gyermekvédelmi apparátusunk korszerűtlen, konkrét etikai szemléletnek még híjával vagyunk, a művészet és általában az esztétikai élmények iránti fogékonyság érlelése még igen kezdetleges, az ifjúsági mozgalom anyagilag nincs kellően felszerelve, lehetőségei csekélyek, szemlélete szűkös, hatósugara az ifjúságnak mindössze egyötödére terjeszkedik ki, a fiatalok sportolási, utazási lehetőségei szervezetlenek és kihasználatlanok, szabadidejük élményszerű eltöltésére az intézményes keretek hiányoznak, s ezzel kapcsolatban: a felnőttársadalom általában túlzottan komolykodó, fantáziátlanul közönyös, vagy ridegen követelőző velük szemben — hogy a rájuk még közvetve ható, de évek múltán őket is befogadó tágabb szellemi környezet problémáiról ne is szóljunk. Az eddigi eredmények elég nyilvánvalóak, — elegendő szó is esett róluk — ahhoz, hogy a megszilárdult szocialista társadalom közgondolkodása most már radikálisan messzebb hatoljon ezen a téren is s a mostanában beköszöntő új korszak új feladataira tekintsen. Ehhez pedig minden téren valóságos és tüzetes helyzetfelmérésre, a társadalomnak eddigénél sokkal élesebb önismeretere van szükség.

Ismerjük el: a fiataloknak sem könnyű. Általában könnyebb mint a szüleiknek volt, de a követelmények új síkján, — hogy megnyíltak lehetőségeikkel önállóan élni tudjanak — nehezebb. Kevesebb a terhük, de nagyobb a felelősségük — elsősorban önmagukkal szemben. Világra eszmélésük éveiben kevesebbet szenvednek, de valamivel tétozabbak, mint az előző nemzedékek. Fogékonyan érzik a változást, amelyet a történelem napirendre tűzött: már nem csupán a létfeltételekért, de a legtágabban értelmezett örömért munkálkodnak. A játék lassan kiszorítja a pátoszt, s helyzeti előnyüknél fogva a fiatalok nyomulnak a színpad előterébe. Az ifjúság, először a történelemben, szemérmetlenül követelőző lett, s az idősebbek nem tudják biztonsággal megróni érte. Az elmúlt rendben a fiatalok nem lehettek fiatalok, többségüket a szegénység és a félelem fegyelmezte kora-felnőttekké. Ma már saját — gyermekkorukból megőrzött — törvényük: az öröm parancsa szerint akarnak élni. Nem szabad ezért gáncsolnunk őket. Elsősorban magunkat kell megítélnünk azért, mert nem segítettünk nekik elég okosan: kiválasztani és megtalálni a hozzájuk leginkább illő, s őket helyzetükkel leginkább kielégítő örömet.

Legyünk méltányosabbak ellenkezésükkel is. Vitathatatlan: erőszakért, törvénytértésért nekik is felelniük kell. Az ítélet megtiszteltetés is lehet, ha valóban a vétkes felelősségérzetére hivatkozik. De a szigornak is mindig — a legsúlyosabb esetekben is — a pozitív pedagógiai, s nem a puszta példa-statuálás legyen az irányító eszméje. De onarchizmusukra ne csupán a megbotránkozás, vagy az erkölcsi lecke válaszoljon: az ő szemük tükre még elfogulatlanabb, sok mindenben igazuk lehet. Önmagát alakító társadalomnak nagyonis izgató problémája a serdülők általános közérzete. S hogy méltányolható, vagy legalábbis átérzhető elégtelenségük száma néha igazságtalanul felerősödik egyik-másikukban, a csakazértis tagadás e korban oly heves indulatától: éppenséggel ezt is elvisszadjuk. Nehéz, de legalábbis szomorú volna elképzelni egy olyan emberiséget, amelyben a kamaszok jámbor mosollyal figyelmeznak az okos felnőtt-szóra, és ne kötekednének, szerelmeskednének, bolondoznának féktelenül — tehát az idősebbek gondot okozón. Minden aggodalmas és korszerű megfontoláson túl legyen egy vigaszunk is: húsz év múlva nekik is meggyűlik a bajuk — a még születendő „huligánokkal”.

KONRÁD GYÖRGY

Riadtan álltam meg a kapuban.

Valami babonás, ördögűző, keresztet hintő mozdulat jutott eszembe, ami egyszerűen egyedüli támaszom lehetne, nem mindennapi látogatásom idejére. Mibe fogtam én?! Akárhányszori — korábbi — érkezésem alkalmával biztonságot adott a zsebemben vagy agyamban nyugvó „konkrét-tipp”: a riport előregyártott bordázata, amelyre majd felrakom a húst, a rostozatot, hogy a meggyőző „érvek” s a napi-politikai teendők izomszalagjaival általkötvén elvégezzem újságírói munkámat. Mindez soha nem tartott tovább egy-két óránál, s ha mértani rajzban fejezném ki ezeket a riport-utakat, beleférne a porta-igazgató-műhely ismét a porta háromszögébe.

A szerkesztők örök siráma: elmélyedni!

Hogyan?! Egy-két óra alatt?

De most tengernyi időm van. Riasztóan sok. Hetek, hónapok. Elmélyedhetek, ki léphetek a köznapi gépies hajszából és szemem-agyam vizsgálódó fókuszát leszűkíthetem az emberekre, tárgyakra, tényekre, s ebből mozaikszerűen összerakhatom ennek az ezres gyárnak közösségi életét, de... nem is ezt csupán, ... hanem a *kollektíva erejét*.

A kollektíva ereje, amely ugyan lehet hangzatos frázis, ám a valóságban mégis csak megváltoztat jellemeket, nézeteket, sorsokat, az emberek sajátos világképét. Ez a szubjektív folyamat sokkal lassúbb a rohanó technikánál s szerényebb is, bonyolultabb is, következképpen — nehezen fellelhető.

A munkáslélek nehezen tárulkozik eléd. A gépek jelenléte, a műhelyek örökös zsongása, moraja, csörömpölése, a ránkba futó főnöki homlokok, normák, óráberek sürgető közege — érhetően — elvágják a mélyebbre ható társalgások lehetőségét s a riportok felszínesek maradtak. Kettős ez a játék persze, mert bennem a félszesség fojtott el minden barátságos közeledést. Köszöntöm a satura görbülő reszelő lakatost, s válaszképpen mordul egyet. Mordult azért, mert pantallós, jól mosdott, nyakkendősen énemben a „tétlen tekergőt” látja, vagy pedig annyira elmerül munkájában, hogy végül is mindegy, ki köszön neki és ki nem. Ha kezet nyújtok, elnéző mosollyal a könyökét tartja felém, és ez is idegesít, mert látom a szemében bújkáló, fölényesen óvó figyelmességet: nehogy olajos legyen az elvtárs tiszta keze... Esztendőkkal ez előtt, amikor kiemeltek az üzemből és a vidéki kisváros lapszerkesztőségében íróasztalt kaptam, legelső gondolatom az volt, hogy a kezemfejét tarkító hegek, a körmök fekete repedései lassan majd elmosódnak, megsemmisülnek, és a bőrhám hozzá finomul az asztalhoz. Halogattam napokig a látogatást, hogy visszamenjek volt üzembe és onnét írjam meg első riportomat. Megesett az is végül, és nem tudom miért: zavart szégyenkezés fogott el. „Üriember lettél?!” — „Vasalt nadrág? Nyakkendő?!” — ezt kiabálták át a srácok a bakokra fektetett hídógnik alól és kedves gúnnal vigyorogtak. A riport nem sikerült, ma már tudom, azért nem, mert nem *azt* írtam meg. Amit *akkor* éreztem.

És most sikerül-e?

Most is *azt* kell megírnom, amit érzek, még ha a körmök kalapács és fagyokozta hegei be is gyógyultak. Nem volt ez a gyár idegen számomra, mégsem ismertem. Tudom, hogy a kaputól balra van az esztergaműhely, azon túl a szerelde, szemben — valahol — a poros, sötét öntőde, hátul és balra egy irodasor, a konyha, büfé, orvosi rendelő, éppen azon a soron, ahol valamikor, még a negyvenes évek végéig a város nyilvánháza üzemelt. Azóta *azt* az utcát, épületeivel egyetemben a gyárhoz csatolták.

Az udvaron egy alacsony férfi megy át, hátra, az öntőde felé. Ormótlan bakancsaival belegázol a sárba. Csak a hátát látom. Savmarta, rozsdaporos, vegyszer-foltos munkazubbonyt visel. Fején svájcisapka. Nadrágja alja rojtosan lóg sarkára. Egyre távolodik tőlem, s mire az udvar végére ér, termete aránytalanul eltörpül, s csak a gondolat marad utána, amelyet igaz jó barátom mondott egyszer: „Minden ember valahogy... magán hordozza sorsát... gyakran az utolsó lélegzetig...” Ez a savmarta ember mit hordoz zömök vállain? Az öntőde előtt jobbra fordult és eltűnt a szemem elől.

Lélegzetet vettem, mintha a strand startkövén állva fejesugrásra készülnék, aztán beléptem a gyárba. A portás — miképpen a világ valamennyi portása — kereszt-kérdések alá vett. „Neve? Foglalkozása? Személyi igazolvány száma? Lakcíme?” Nem értette, ipszilonnal írják-e, vagy i-vel — magyarázom neki.

— Milyen ügyben?

Mondom.

— Kihez?

— Igazgató.

— Miért?

— Hiszen már mondtam!

Szemüvegét föltolja, hátradől a széken, és merően, szigorúan rámnéz. Aztán szó nélkül ismét előrehajol az indigós blankettára és konokul sürget:

— Mégis, miért, milyen ügyben?

— Felvétele. Magát megfúrtam, én leszek a portás...

Az arca, jóllehet szigorúbb, mint az imént, majd megenyhül s jóságos, öreg nagyapává változik.

— Nagyfranc maga... — mondja, aztán a pléhdarab szélén lehasítja a belépőt.

Kilépek a fürkéből az előtérbe. Balra lépcső vezet fel az emeletre: irodák. Igazgató, főmérnök, párttitkár, személyzetis, Ü. B., könyvelőség, számlázás, pénztár. Itt lent nyílik egy ajtó az öltöző-fürdőbe, egy másik — üvegszárnyú — pedig a gyárudvarra. A falon a bélyegző óra és rekeszekben a kártyák. Név, számok, rubrikák. Egy kártya — egy ember. Nem olyan részletes, mint a kórlap, itt a falon — viszonylag kis helyen — elfér ezer ember. A kártyák mögött sorsok, életek, örömek, bánatok, ujjongások, tervek, álmok, füst és korom, olaj és rozsda, gyerekek, asszonyok, családok, szeretők, öregek, fiatalok, — ahol pedig üres a rekesz, ott nyugdíjba mentek, vagy meghaltak. A rekesz csak ideiglenesen üres. Új kártya kerül bele. Olyan rózsaszínű, mint a többi, oly egyforma, mint a többi, oly semmitmondó és mégis más, mint a többi.

Némi tünődés után mégsem a lépcső felé tartok, hanem az üvegajtón át bemegyek a gyár udvarára.

Keresem a savmarta zömök férfit.

Átvágok az udvaron. A portás mögöttem kiált.

— Az igazgató engedélye nélkül...?!

Visszafordulok és kajánul vigyorgok messziről. Az öreg áll az üveg-ajtó küszöbén, várakozóan pislog, aztán az állát vakarja és visszamegy a fürkébe.

Később megbarátkoztam vele. Amikor már megismertem a többieket is. A „mérges-embereket” a „mérges-műhelyben”, akik igazán remek fickók. (Most már mondhatom, mert közöttük felszabadultam én is.) Aztán W-t, az ezermester újítót, akinek ötletein elámulnak, de sokáig — a megengedettnél sokkal hosszabb ideig — felhánytorgatták ötvenhatos puskás ácsorgásait, amit ő ugyan nagyon korán szégyellt már, de e szégyenből sokáig nem tudták kiszűrni az őszinteséget. L.-nét — egy kedves, bájos asszonykát, — aki fanyar gúnnyal jegyezte meg afölötti álmélgódásom után, hogy ő a főkönyvelő: „Nem maga az első, aki bámul, mint az a bizonyos az újkapura, mivel hogy tíz esztendő óta nő létemre egy gyár gazdasági ügyeit intézem...” K.-t, az öreg villanyszerelőt, aki a ma már kisipari műhelynek berendezett, városzzéli, volt kápolna előtt még mindig keresztet vet, de otthon — sajátosan zavart felfogásban — marxista tanulmányokat gépel és postán adja fel az igazgatónak. A kitűnő szakember párttitkárt, aki már holnap visszamenne a műhelybe, de nem engedik funkciójából és révedező sóvárgással bámulja a ráerőszakolt íróasztalt. M. doktort, az üzemi orvost, aki eleddig éppen ötször ígérte meg, hogy összeülünk néhány órára az üzem egészségügyét megbeszélni, de ígéreteinek beváltására fülét sem mozgatja. A fiatal igazgató és a még fiatalabb főmérnök, kiknek szobáját a titkári szoba köti össze, s hónapokig kutya-macska viszony volt közöttük, ezért nem tudhattam, melyiket sértem meg, ha a másikhoz fordulok információért. (A párt beleszólt, kibékítette őket, most nincs semmi zűr.)

Azon az első, őszi napon — mondom — nem mentem fel vizitálni G. igazgatóhoz, mert a sav-marta ember nyomába szegődtem az udvaron. S ott hátul, az öntődei soron egy néhány négyzetméternyi műhelyben megtaláltam. Megtaláltam? Lehet, hogy nem is ő volt. Az arcát nem láthattam. De nem is volt már fontos. Akkor... akkor kezdett szimbólummá nőni előttem annak a kicsi embernek a léte, aki „sorsát hordja vállain”... s nemcsak az ő sorsát, hanem az enyémet is, és mindenkiét, pedig egyszerű volt és kicsiny, és bal lábására kissé kifele hajlott a terhektől, mint a szoborba merevített „Zsákoló”-nak, csak öregebben és görcsösebb, megkövesedett izmokkal.

Az ónozó műhely.

Ha szépíteném az impressziómat, azt is mondhatnám, hogy a kuckó tulajdonképpen mégis csak üzembrész. De oly kisiparian kezdetleges, hogy a meghatározás inkább kuckó, vagy kóteráj. (A gyárépítési tervekről a későbbiekben szó esett az igazgatóval folytatott beszélgetéseim során, erre még visszatérek alkalomadtán.) Az ajtót

kitárták, és egy fiatal férfi, E. J. már fordult éppen vissza, amikor megpillantott, és beüvöltött a zajos műhelybe:

— Vigyázzatok...! Csak szépet és okosat mondani...!

Arcuk fekete a koromtól és a portól, szemük fehérje és fogsoruk világít fehéren.

— Miért kell szépet mondani?

E. csak nevet:

— Mert úgysem írnék meg az igazat...

— Miért? Olyan rettenetes bajok vannak itt?

S. L., középkorú, jóvágású férfi, inas, izmos termetű, ő a brigádvezető, félrelöki társát és legyint, jelezve, hogy ne hallgassak rá:

— Ez csak marhaskodik mindig. Nincsenek itt bajok. Illetve hát... kicsi ez a kurva műhely. Ez a baj. Nézzen körül.

Körbemutat a legföljebb nagyobb lakószobának beillő műhelyben. Védőszemüveges fiatal srácok gyűlnek körénk.

Főnt ventilátor, lent a sarok félszögében kék lángot sziszegű gázcsövek, üvegalonban sósav, a másikban forrasztóvíz, nagy halom kóc, olajos kanna s egy vizes-vödör, félig szürke porral. Az udvarról begurgatnak egy belül rozsdás, hatalmas öblű, üsterszerű edényt.

— Rúgja már odébb azt a vödört... legyen szíves...! — kér meg a brigádvezető.

Készségesen belerúgok a vödörbe, hogy nekik helyet csináljak, de a fájdalomtól majd felordítok, s az olasz cipőm orráról lejött a máz. A vödör mintha le lenne betonozva, meg sem mozdul. Megemelem, megroppan a karom. E. J. röhög. Hány kiló ez? Ötven. Ha tele van — száz. Eppen egy mázsa. Egy mázsa ön-por belefér egy vizesvödörbe.

Figyelemesen nézem tovább ezt a készülődést. Részben állításuk bizonygatására s részben az én tiszteletemre bemutatják, hogy kicsoda pokoli munkát végeznek itt.

Az ajtót becsukják, mert a léghuzat az üst alól elviszi a gázlángot. Az üst a sütőiparnak készül: dagasztóteknő. Ezt kell belülről ónozni. Havonta nyolcvanat. Amikor átforrósodik, felgomolyog a sósav maró füstje. Színe sárga és ijesztő, és betölti ennek az alchimista konyhának egész légterét. Olvad az ön-por is, s percekben belül oly rettenetes gáz fejlődik, hogy a cigarettát kiköpöm a számból, mert füstje émelygősen édes, a szemem könnybelábad, lélegzetem nehézkes, mellem zihál, arcomon a bőr kezdetben nyirkos, utána száraz lesz és fájdalmasan érzékeny. És ők ketten?

Évek óta ezt csinálják.

— De megszokni sohasem lehet... — köp ki dühösen E. J., és kezefejével az állára csurgó nyálát szétdörzsöli. Ha otthon borotválkozom, vinnyogok, mint egy faron rúgott kutya...

A munka elkészült. Kitárják a rozszant fakapu két szárnyát, és a gáz-füst-gőz kitódul az udvarra.

— Védőruha? — kérdem csendesesen.

— Van. Ruha is, kesztyű is, tejet is kapunk. A gázálarc nem használ. A szalmiák átüt rajta...

— S a kesztyű?

— Nehéz benne dolgozni...

Nézem a kezüket: savmarta ujjak, megkeményedett, repedezett bőr, behasadt körmök, s alóluk a beleégett koszt soha nem lehet kimosni. Kimegyünk a műhelyből, mert a levegő lassan cserélődik, bár a ventilátorok működnek. S. J. körülnéz, aztán térdig leereszti felső és alsó nadrágját.

— Idenézzen.

Ágyékban kivörösödött a bőr, a szőrzet alatti bőrhám gyulladásos.

— Mindig ilyen. Ahogy az üst fölé hajolunk, a forróság, meg a gőz áthatol a ruhán. Azért ilyen...

— Miért nem megy táppénzre?

— Hova? — kérdi csodálkozva S. L., s közben rendbeszedi magát. — Megy az isten! Nincs idő rá, meg a pénz is kell.

E. J., aki eddig csak nevetgélt, gúnyolódott, s még a sósav-gőzben is legénykedve üvöltött, most hirtelen elkomorodik:

— Ennek tényleg kell a pénz. Mi nem járunk táppénzre... A múltkor is, képzelje, a kézi polirozógéppel dolgoztam. Több ezer fordulattal megy. Egyszer csak egy nagy ütés a fejemem, de úgy ám, hogy beleszédültem. Káromkodom. „Melyiktek dobott fejbe!” A többiek meg csak néznek rám. Igaz, Sándor? Aztán látom ám, hogy a ten-

gelyvég szakadt le, és ahogy elrepült, a fejemet súrolta. Még az volt a szerencse, hogy csak súrolta. Szememre csurgott a vér...

— Pedig ezt a ronda fejet levihette volna...

Valamelyik ifjanc szól közbe, de E. J. elengedi a füle mellett, és folytatja:

— Sándor bevitt a rendelőbe, bekötözték, és újra rávertünk a melóra. Mit gondol, mi lett volna ezzel — Sándorra bök —, ha én táppénzre megyek?

Nem értettem, miért hivatkoznak egymásra. Miért csak Sándornak kell a pénz, s miért ez az összefogás éppen a brigádvezető anyagi helyzetére gondolva.

Aztán megtudtam.

S. felesége tizennégy esztendeje beteg. Tizennégy év alatt negyvenegyszer fektették be a kórházba, klinikára, s hússzor műtötték. Megdőbbenve hallgatom. A brigádvezető meg csak bólogat, és furcsán, fájón mosolyog. Ez a mosoly már megszőkásból ül ki az arcán, hogy eltakarja a megkövesedett gondokat. Tizennégy esztendő óta gyógyszerekre keres, s ha ő megbetegszik, vagy valaki a brigádból, akkor már megsínyli a boríték.

— Mi baja?

— Nem tudok latinul... Mondták az orvosok, de annyi betegséget nem tudok a fejemben tartani.

— Fekszik is az asszony?

— Nem mindig. Ha jobban van, néha hetekig fönt jár, tesz-vesz otthon. Elhiheti, nekem a heti egy-két fröccsnél többre nem jut. Pedig szeretem a bort. De az asszonyt jobban. Mindennél jobban...

Lehajol, s egy vasdarabbal fura ábrákat rajzol a földre.

— Figyeljen ide! — mondja aztán. — Itt a konyha, ez a szoba... onnét egy ajtó a fürdőszobába. Én már berendeztem. Melegítő, kád, minden. Csak egy csövet kellene a szomszéd asszony vízvezetékéből áthozni a falon, hogy bekössem a fürdőszobába. Érti? Az asszonynak sokat kell melegben fürödni. Ezt mondta az orvos. És a szűzmárjának sem tudom bekötni a vizet...

— Miért nem?

E. J. dühösen szól közbe:

— Az a vén spiné nem engedi! Pedig állami ház, de azt mondják, hogy az asszonynak bele kell egyeznie, hogy a szobája falát ott kibontsák... Törvényesség! — s kezével belecsap a levegőbe.

Azt mondják, az Ingatlankezelő, meg a tanács is támogatja az ügyet — de a magányos asszonyt védi a törvény.

Két világ csap össze. Ennek a kicsiny műhelynek a közössége, valami megkapóan furcsa áttétellel egy beteg asszony ütéserén tartja a kezét. Azzal, hogy nyelik a sósav és szalmiák füstjét, azzal, hogy E. letöröli szeméről a vért, azzal, hogy aki lóg közöttük, azt kiebrudalják a brigádból, mert „itt hajtani kell”, azzal, hogy S.-sel járják a hivatalokat a vízvezetékcső ügyében. A falon túl meg magányában remeg egy öreg hölgy, aki korán elvesztette az urát, és almaillatú bútorain, poros kalendáriumain, fényképalbumán, macskáján kívül semmije nincs, ami még ehhez a világhoz kötné. S vagyunkáját az a négy fal határolja, amelynek egyikén valaki lyukat akar fúrni. És úgy érzi, valamiben meglopják őt, nyugalmában, álmaiban vagy reményeiben. A kőműveskalapácsok zajt ütnek, a régi vakolat porzik és belepi lelkét, éjszakáit. És ettől védi a törvény.

S én nem tudom, hova álljak. A falon innen is, túl is igazság van. Ki érti ezt? A leckét a lakáshelyzet viszontagságos állapota adta fel, s ezt csak kőműves-fandlival és milliókkal lehet majd egyszer véglegesen megoldani...

Beszélgetésünk közben többször is elhangzik: „Itten hajtani kell...” — és elgondolkozva bólintanak rá. Ezt a hajtást nem felülről diktálják, a munka ütemét a kis kollektíva határozza meg. Tudják miből mennyit és milyen időnorma alatt kell legyártaniok. Az üzem nem állíthat be részükre egy adminisztrátort, így az „irodai” teendőket is S. brigádvezető végzi el munka után. Hó végén pedig otthon, sokszor kétféle három estét is azzal tölt, hogy felbontja a végzett munkát személyekre, a norma-időt pénzre, és százalékokra. Jókora köteg papírt terít szét a satupadon s magyarázza a számomra érthetetlen rubrikákat, számokat, adatokat, majd végül — mintegy sumázva — ő is kijelenti: „Itt bizony hajtani kell...”

— Ha új ember jön közénk, vagy megszokja, vagy megszökik...

Banális, de szigorú megfogalmazás ez, s gondolom azért mégsem került arra sor, hogy innét valaki „megszökjék”...

— De igen — mondogatják többen is. — Legutóbb egy parasztyereket küldtek ide, tanításuk be s maradjon itt. Rendben van. Elmagyaráztuk neki a melót, csinálja.

Délben fogja magát, leül a fal tövébe, azt mondja, elfáradt. Hát ilyen nincs. Itt ne üljön le!

— Mit vársz egy paraszttól...?! — szól közbe egy harmadik, korosabb, szikár arcú munkás.

— Hogy érti ezt? — kérdezem tőle.

— Elegendő van belőlük.

— Miért?

— Nézze kérem. Negyvenötben egy pesti gyárban dolgoztam. Már akkor lakatos voltam, de abban az időben akár szakmunkás volt valaki, akár nem, romeltakarításra dobtak bennünket. Érthető, nem igaz?

Bólintok.

— ...Sírva fakadtam, amikor megláttam az elpusztult épületeket. Elhordtuk a törmeléket, betonagyba állítottuk fel az új tartó-oszlopokat, rá az összekötő szelemeket. Pokoli munka volt. Ebédidő alatt a földre ültünk, és stanecliből ettem a nyers savanyúkáposztát. A parasztyerek, akik reggelente vonattal jártak be vidékről, csatos üvegből itták a tejet és kenyeret törtek hozzá. Nekem vérzett a foginam. Ők szidták a rendszert, mert fél kiló káposztáért dolgoztunk hétről hétre. Vasárnap felültünk a teherautóra, és mint a köszörűscigányok, jártuk a falvakat, ekét javítottunk meg lábosokat foltoztunk. Érti maga ezt?

Értem. Csak más előjellel. Sz. M. nem egyedül állt hajdani sérelmével az üzemben. De ezeknek a nézeteknek nem volt már súlyuk. Ezek a negyvenötös emlékek kuriozum-szerűen villantak fel, amelyekből a „paraszt hálátlanságát” szűrték le néhányan, de ha a témába jobban belebonyolódunk, hamar belátták, hogy a városi emberek, de még a munkások sem voltak angyalok a rendszer dicséretében. Az egyedi esetek fordítva is álltak, de badarság ebből általános következtetést levonni.

— No persze. Én sem azért mondom... — helyesbít Sz. M., s hogy a vita okozta feszültség feloldódjék. E. J. barátságos gesztussal meginvitál otthonába.

Megállapodunk, hogy a portán megvárom, míg megfürdik. Közben benézek G. igazgatóhoz E. J.-vel kapcsolatos információra.

— Börtönben ült néhány évet. Ha ő nem szól erről, ne is említsd neki. Nagyon megváltozott azóta. Rendes fiú. Régóta ismerem, még a „bunyós” időkben. Hírhedt verekedő volt...

A „hírhedt” verekedő, a hajdani nőcsábász és a belváros legjobb szamba-táncosa éthordóval kullog mellettem az utcán. Mosolyognom kell, és ha paradox is ez a hirtelen támadt benyomás, az éthordó mintha jelképesen bizonyítaná az igazgató megnevugtató szavait.

— Kiröhög, mi?

— Miért röhögném ki?

— ...Hát emiatt, ni! — megemeli a skutellát, amelynek oldalán kis csikokban csurog a leves. — Hiába, muszáj hazavinnem a kaját, így jobban jövünk ki. Két ebédet viszek az üzemi konyháról, de este, vacsorára esszük meg az asszonnyal. Napközben hideget eszünk.

— Kereset kettejüknek?

— Háromezer...

— Kettőre nem kevés.

— ...De nem is ugrálhatunk nagyon. Igaz hogy... Majd otthon meglátja... Én nem tudok a pénzzel bánni, odaadom az asszonynak az egész keresetemet. Szépen összeszedték magunkat...

— Az asszony?

— Gépíronő a belvárosban...

A J. utca és az M. út derékszögében nagyon szép kertes családi házak épültek, azok egyikében lakik E. J. Ősz vége felé járunk, nem csoda, hogy a kert elhanyagolt. A virágokat kihuzogatták, helyébe csenevész gaz nőtt.

— Feleségem túlórázik, csak este jön haza...

E. J. gyorsan végigvezet a lakás helyiségein. A konyha tiszta, rendes, semmi látnivaló rajta. Megmutatja a kamrát, ahol felrakta az egész évi tűzifát apróra vágva és gyújtósna hasogatva, majd egy szoba következik, amely üres, de a parketta ragyog a német padló-lakktól, a másik szoba barátságosabb: kék huzatú csőbútor, kék a fal is. Nagyon szép, hatalmas rádiójuk van, amelyet mindjárt bekapcsol és sikerül valami vadritmusú dzseszt fognia. A zene ütemére komikusan riszálja magát, s közben pcharakat szed elő és két üveget. A laposban pálinka, a sörösüvegben bor.

Lehuppan a fotelbe és karjával körbe mutat:

— Hát ez van, látod... Nem haragszol, szervusz — koccintunk. Méregerős a pálinka.

— Miért ültél?

Az igazgató kérése ellenére kérdeztem meg, de vendéglátóm nem vette zokon, csupán meglepődött, hogy mindjárt ezzel a kínos üggyel kezdem.

— Vagánykodtam. Bevallom őszintén, csibész voltam. Akkor este a Pannóniában megismerkedtünk egy pesti palival. Tetszett neki, hogy csörögtünk a lányokkal, és meghívott bennünket az asztalához. Nagyon leittuk magunkat és hazafelé összeverekedtünk. Leütöttem. Többen voltunk... garázdaság... bűnszövetkezet... egyebek. A tárgyalóterem tömve volt. Négy évet kaptam. Példát statuáltak... A feleségem akkor már a menyasszonyom volt. Amíg a börtönben voltam, ezt a szövetkezeti házat vette. Fizetjük a részleteket... Ennyi az egész.

Elhallgat, magába mélyed.

— Négy év... Sok idő...

— Hármát ültet, egyet elengedtek, de az is elég volt. Gazdaságban dolgoztunk... Néhány börtönőr rendes volt hozzánk, de akadt köztük vadállat is. Összerúgdosták a bokámat. Pedig tiltva volt. De ki mert panaszkodni?

— Nagy verekedő voltál...

— Jól kerestem s azt hittem, miénk a világ. Haverok, lányok, ivászat, tánc: ebből állt az életem.

Családi fényképalbumot vesz elő, rengeteg képpel. Haverok félkaréjban — ő elől guggol. Boxolni jártak egyik sportkörbe. E. J.-től féltek a ringben az ellenfelei. Nyughatatlan, hevesvérű legény volt, és már többször megjósolták, hogy előbb-utóbb a törvény elé kerül a galéri.

— Hülye voltam. Képzeld el, ilyeneket ordítottam részegen, hogy „kaptok az amerikaiaktól, ha bejönnek... Nálam föl vagytok írva, egy szálíg, bejöttök még a csőbe...”

— Kikre gondoltál?

Fanyar mosoly ül ki szögletes arcára és legyint:

— A kommunistákra. Mindenért őket okoltam akkoriban...

— Mi bajod volt velük?

— Tulajdonképpen semmi. De akkoriban minden dühített, amit nem szabadott tennem, és ezt a kommunisták számlájára írtam.

— Például mit?

— Például azt, hogy ha engem megláttak táncolni a rendőrök, mindig elzavartak. Rámmásztak a pincérek is, persze csak úgy tessék-lássék. A szamba volt akkor olyan divatos tánc, mint most a twist. Szerettem táncolni, meg tudtam is. Mindig leintettek. Ha keskeny szárú nadrágot viseltem, görbén néztek rám. S látod, ma senki sem hord bő nadrágot. Gumitalpú cipőt húztam, a rendőr azt mondta: akkorát vág a jampec fejemre, hogy beledöglök. Egyébként éppen ez a rendőr ötvenhatban átállt a csürhéhez, és ki is rúgták később, ahogy hallottam. Engem meg kiengedtek a börtönből, hazajöttem és ki sem mozdultam. Én voltam az első, aki az ellenforradalom után jelentkeztem az oberhén. Nem szóktam el, nem ordítottam, nem lövöldöztem, pedig... sokszor a szemembe vágták, hogy nyugati majom vagyok, akit ketrecbe kell zárni. Az öltözködésem miatt...

Nagy hévvel mesél, néha fölugrik, föl-alá sétál a szobában, karjaival gesztikulál, úgy magyaráz:

— Féltettem a szabadságomat. Nekem a sírás fojtogatta sokszor a torkomat, amikor meló után haza akartam menni, és bezárták a kaput előttem, s azt mondják, pártnap van, meg szakszervezeti gyűlés, meg az isten tudja mi. Érted? Nem ez volt a baj, hanem mert lezárták a kaput. Ha én nem akarok politikai dumát végighallgatni, akkor ne kényszerítsenek rá. S ha nem kényszerítenek... akkor... talán meghallgatom.

Nincs okom, hogy kételkedjem E. J. őszinteségében. Az a szűk körben élő hiedelem, hogy az akkori munkásfiatal kivétel nélkül a plakátról lépett le, kalapáccsal a kezében és előreszegezett forradalmi nyakkal, — később megcáfolta magát. A hovatartozást akkor is a munka döntötte el — szubjektíve persze —, mert a gyakorlatban mégsem a munka volt egy ember értékének a mércéje, hanem világnézeti összefüggést kellett felfedezni a szűk nadrág és a dacos ellenzékiesség között. E. J. szorgalmas ember volt az üzemben, pontosan beletartozott a „munkásosztály” fogalmába, este viszont jampec volt, akinek „akkorát kell ütni a fejére, hogy beledöglőjék”... E. J. nem volt jampec, de vagány volt. Ez sem jobb az előbbinél, de míg a nyálás és piperkőc jampec nem dolgozott, az E. J.-hez hasonló vagánykodó, a romantikát és a

vaskos tréfákat kedvelő, indulatukból kitörni kívánczó fiatalok azért zömében olyan munkásai voltak az üzemnek, akikre még a nehéz időkben is számítani lehetett. Dolgoztak, terveik, álmaik voltak, cétudatosan éltek, még ha életformájuk sok buktatót is rejtgetett számukra. E. J. — akkor — elbukott, elsüllyedt az éjszakában, ezért meg is bűnhődött.

Utána pedig...

— ... En már felejtettem volna. Megnősültem, felégettem mögöttem a hidat. Engem senki nem látott többet szórakozóhelyen. Szeretem a feleségemet, isten bizony mondom, nagyon klassz lány, szépen megvagyunk kettesben.

— Hogy-hogy „felejtettél volna”...?

— Úgy hogy, az akkori párttitkárunk gyakran a szememre vetette a múltamat. Olyan balos, szektáns ember volt, hogy még a balt is két ellet írta. Nem vett ember-számba, talán ez a legjobb meghatározás. Fülembre jutott az is, hogy „stricinek” nevezett, de mit tudtam volna csinálni? Ha fölpofozom, leültetnek, s abból elég volt. Azelőtt nagyon hamar eljárt a kezem. Képzelheted, milyen nehéz volt féken tartani magam.

— És most?

Vállat von.

— A mostani titkárunk azt mondta, ha valaki jártatja a száját, hogy én börtönben ültem, akkor csak szóljak neki, ad nekik olyant, hogy csikó korukban is megemlegetik. Pedig látod, nem is vagyok kommunista, mégis kiáll mellém. Azt mondta: „Prímául dolgoztok, b...tásnak nincs helye!”

Megérkezik E. J. felesége. Bájos, törékeny, szép kis asszonyka. Szabadkozik, hogy van ám rendes üvegpotharuk is, de J. olyan tehetetlen, hogy nem képes megtalálni, pedig ott van az orra előtt a konyhaszekrényben. E. J. csak nevet, rámkacsint: „Jó nekünk a kávésbögre is, nem igaz?” Az asszonyka kiszalad a konyhába, J. lehaláltja a hangját és gyorsan, hadarva mondja:

— Amíg az asszony kint van, elmondom gyorsan. Nemrég történt, az öltözőből valakinek eltűnt a fizetése, borítékostul együtt. Mi már mondtuk a srácokkal, hogy ha megkerül a pasas, elevenen megnyúzzuk. És képzeld, néhány nap múlva idéznek a rendőrségre. Faggattak, aztán elengedtek. Hát azt hittem, összerogyok a dühtől. En vagyok cinkes, hát persze hogy a hésségen rám gyanakszanak. Később megkerült a tettes, de mondd, meddig hordom én a bélyeget magamon?

Hazafelé azon tűnődtem, valóban, meddig is kell hordania a bélyeget? A brigád, amelyben J. megtisztult és visszanyerte jogait, önbizalmát, megnyugvását, — múltjára rég fátyolt borított, s úgy veszik, mintha semmi sem történt volna...

RAB FERENC

GIMNAZISTÁK A MAJORBAN

Három éves gyermekotthoni munka után gimnáziumban kaptam állást. A paraszt „tanár úr” lett, megyeszékhelyre költöztünk. Míg a falut sajnáltam otthagyni, s a Zichi-kastély hatalmas parkjába visszavágytam — a nevelőotthoni munkától szívesen szakadtam el. Végül is az békítette össze a kettős érzést, hogy ezután magasabb szintű neveléssel és oktatással lesz dolgom.

A Soponyán megúnt pallérkodástól mégsem szabadultam, gyakorlati foglalkozásra kísértem két lányosztályt. S mivel egyik osztálynál év közben csere történt, három osztály gyakorlati foglalkozását ismertem meg. Tapasztalataim, ha nem is országosan, egy megyeszékhely viszonylatában tipikusak.

E. majorba elsőökökkel jártam ki, és úgy tudtam követeléseimhez szoktatni a lányokat, hogy nem kellett tradíciókat szétroncsolnom, vagy ezeket kipuhatolnom, megismernem. Első nap a silókukorica betakarítását néztük meg. Silókombájnok legelték a hagymazöld táblát nagy sávokban, s fölaprítva szórták a gusztusos, finom takarmányt a vontatók tenyerébe. A gödörben körmöstraktor taposott, és a lányok többsége érdeklődéssel nézegette a nagyüzemi „szarvasmarha-befőt” „eltevését”. Némelyik a pihenő munkások villáját vette kezébe, s félve, hogy az egyenetlen családmádé-talajon fölbukfencezik a nehéz traktor, a szecsát egyengette. Érdekes, ha ugyan nem csak természetes, a falusiak pittyegettek jobban e „tananyagra”, hiszen ők a gimnáziumba járással éppen ettől akartak elszakadni.

Persze, nemcsak nézegetésből állt a nap. Az egyik kombájn szórója a tejes kukoricacsöveket, mivel ezek súlyosabbak voltak a szárnál és levélnél, túldobálta, le a tarlóra, és ezt kellett összeszedetni a lányokkal kupacokba. Bizony legtöbb cső — vagy a gépben, vagy a kerekek alatt — szétzúzódott, és kicsurgó teje a porral sárrá ragadt. A lányok a csövek nagy részét ugyanazzal a lábmozdulattal tüntették volna el a földben, ahogy negyvennégyben, egy dunántúli uradalomban munkaszorgálatos barátaim a krumplit eltüntették, hogy ne kelljen lehajolniuk érte. Sem a falusiak, sem a városiak nem értékelték azt a fejrétartalmat, ami ezekben a sáros csövekben a tábla termésének lényegét, cukrát jelentette. Kezüket a bepiszkolódástól féltették, és bennem a finnyasság láttán föltámadt egy kis bosszúérzés: „Így kell nektek, kis-asszonykák, csak dolgozzatok.” Vagy: „Mentetek volna gimnáziumba harmincötben, akkoriban rákérdezhettetek volna a gereblyére: apám, mi ez?”

Szereztem annyi pedagógiai tapasztalatot a gyermekvárosban, hogy ha a tanár valamit nagyon akar, a gyerek kénytelen rá. Nem csak szóval, példával is megindítottam a munkát. Én tudtam — ők sem nem tudták —, hogy tejszínhab, vagy csemegekaraj lehet a csövekből, s az állami gazdasági nagyméretűek hízott disznók értékét kínálták ott a földön elszóródva.

61-ben kánikula volt szeptemberben, erre még mindenki emlékezhet. Dél felé a lányok elhervadtak, nem röstelltek volna a tábla közepén leülni sem. Megfájdult a derekuk, melegük volt. Én pedig a faluról hozott erkölcs miatt nem engedhettem meg a trehánykodást, az ízléstelenséget, nehogy ezzel leégessen a munkások előtt magamat is. Hogy a lányok nem tanulnak ezzel a kukoricaszéddel, én is tudtam, de hogy ott a nyílt színen a lógást demonstráljuk, nem egyezhettem bele. „Amíg dolgozunk — dolgozunk, az egész időt úgysem dolgozzák végig” — mondtam. Belül pedig a méreg evett, mert amikor kollégáimtól érdeklődtem: a kísérő tanárnak mi a dolga? — azt válaszolták: mi lenne? Semmi. Leülsz. Vigy magaddal könyvet és olvass! Lesz ott, aki foglalkozik az osztállyal.

A hozzánk beosztott agronómusnak más dolga is akadt, nemcsak mivelünk foglalkozni. Abban előre megállapodtunk, hogy a napi két elméleti órát az esős és téli napokra vonjuk össze, és pallérnak magam maradtam az osztállyal.

A következő alkalommal az agronómusnak semmi ideje sem volt ránk — éppen egy átszervezésben voltak nyakig —, s azt üzenté, menjünk a kertészetbe. Úgyis valószínű, hogy az első évi áttekintő foglalkozások után a kertészetben állapodik meg ez az osztály. A főkertész az alkertészhez utasított bennünket, ő pedig egy félkezu szakmunkáshoz, akit talán Janinak hívtak vagy Jóskának. A lányokat a buszban hagytam addig, ne legyenek tanúi a huzavonának, míg valami munkát kitalálunk. Jóska a gazda szemével nézett körül a több millió forintos költséggel létesített nagyszerű kertészetben, amely ugyan szeptember második hetében eléggé elhanyagoltnak látszott. Az áru innen már kiment, az őszi munkákat pedig nem kezdték el. Néhány ágyásban, piros és fehér foltosan, dús paprikabokrok zöldelltek még, máshol pedig derékig érő paraj öregedett. A betonblokk szélű ágyások hosszú sorai között a vízvezeték csövei emelkedtek ki sűrűen. Ez csak az anyakertészet volt, és többsoros nyárfaszegéllyel vették körül, hogy a koratavaszi napok melegét így mentsék meg. Kilenc óra tájban, mikor épp e tanakodásban voltunk, kezdett a meleg megszorulni. Jóska egy okos mozdulatot tett félkezével, s azt mondta, a parajt tisztogassuk az ágyásokból. Azt gondolhatta, ezzel nem árthatunk.

Kaptunk szerszámokat, megszámlálva kétszer is alaposan.

S nehogy folyton biztogatnom kelljen a társaságot, úgy beszéltem a lányoknak, mintha Jóskával abban is megállapodtunk volna, mennyit kell elvégezni. Szeretem a hosszú pihenőt inkább, mint a lustálkodással szabdalt munkát, ami már munkának nem is nevezhető, s fárasztóbb vagy legalábbis csüggesztőbb, mint a munka.

Oszd meg és uralkodj alapon a klikkesedést bontakoztattam ki köztük, amit úgy is mondhatnék, hogy munkacapatokat szerveztem, nem hagyva figyelmen kívül a barátnői kapcsolatokat sem. Macerálják maguk a lustákat.

A parajgyökér olyan kemény lesz ősze, akár a fa gyökere. A kapát visszárúgja. Hamarosan lerakták a lányok a szerszámokat, és esküszöm, öröm volt nézni, ahogy mint Erős János megragadtak egy-egy hatalmas gatz, s ha kiszakadt, az is előfordult, hogy seggre ültek. Ment a munka már szépen, Jóska is vigyorogva jött oda hozzám, mikor látta, többet végzünk el, mint amit várt. Nem tudta, hogy olyan „tanár úrral” találkozott, akiben az értelmiség közösségi érzését (?) belülről a paraszt munka-kultusza erősíti, és az az agyafúrtság, hogy több melegágy megtisztítására

adott utasítást, mint amennyiben maga is reménykedett. „Áldott a sok kéz, átkozott a sok száj” — az E. majori „tanár úr” erre is emlékezett.

Persze én is segítettem a lányoknak, és a legnagyobb parajokat magam rángattam ki. A petrencényi gubancot villázni segítettem. Nem türtem, hogy szanaszét legyen egy szál is. A tisztességtelen munka idegesít. Ennyit talán megtudtak rólam, ha nem tanulták is meg a lányok.

Ők egyébként nem is tanárnak hittek eleinte. Afféle gimnáziumi csósznek vélték, akire csak mezei kíséretet bízott az igazgató. Mikor kitűdődött, hogy magyar szakos vagyok, s ugyanakkor paprika és paradicsom vadász is, értetlenül pislogtak föl rám. Vagy le, mert némelyik nálam magasabb volt. S szívderítően vigyorogtak, ha egy-egy pihenőben tartott „kulturált” beszélgetés után utasításaimat hallották.

Szedtünk aztán paradicsomot, valami negyven mázsát, szedtünk maradék paprikát, összekötve azzal a munkával, hogy a megszedett ágyásokat utána ki is tisztogatjuk. Raktunk össze többször is téglát, amit a betonoldal nélküli ágyásoknál raktak az ablakok alá még tavasszal. Az ősz azzal telt el, hogy meleg volt, még októberben is kánikula, és munka mindig akadt.

Mire bejött az esős idő, Csehszlovákiába mentem két hétre, mint „író úr”. Ekkor lepleződtem le véglegesen. Hazajövetelem után, a nyirkos novemberi napon újra csak szakoktató nélkül maradtunk. „Mit dolgozhatunk?” — érdeklődtem. Küldtek bennünket céklát szedni.

(Itt mondom el, nem osztom az olyan tanárok véleményét, akik a gazdaságokat szidják, mivel csak segédmunkási szinten foglalkoztatják a gyerekeket. Gazdasági vezetők helyében én sem bízám tanár vezette lánycsapatra mondjuk a jövő évi termést megalapozó palántavetést vagy magtisztítást.)

A céklaszedésnél nem törekedhettem többre, mint valami minimális munka-erkölcs betartására. Arra, hogy a kupacokat ne nyújsák el három-négy méternyire, a kocsival közbük lehessen járni, a villás a fölrakni valót egy helyen találja meg. Szerszám nélkül, levélnél fogva rángattuk ki a répát, s így a sártól megtisztítani nem tudtuk.

Mint tanárnak, vagy mint közéleti embernek szégyellnem kellett magam az ilyen munkák közben. Meg tudták ítélni a lányok is, hogy ez se nem politechnikai oktatás, se nem szakmai előképzés, társadalmi munka pedig azért nem, mert annak nem mertük elnevezni. Ha eredményekre törekedtem, csak azért tettem, hogy valamiképp a buszköltséget megtérülve lássam a munkában. Ahogy a térképről számolgotam, húsz kilométerre jártunk ki ezért a testi-lelki épülésért a városból. Az ikola abban a tanévben 60 000,— Ft-ot költött buszra. Egy tanár, egy sofőr, néha egy agronómus, de mindig egy 300 000 Ft-ot (vagy többet?) érő autóbusz statisztált ehhez a +1 naphoz.

Ha velünk volt, az agronómus sok mindent elmagyarázott a lányoknak, az elméleti órák is elkezdődtek; először az állami gazdaság klubszobájában, ahol egymás hátán írtak a lányok, vagy hatan egy kisasztalnál, a legzordabb időben pedig a városban szereztünk helyiséget, egy kollégium tanulószobáját, mert az osztály termét a kijárási napokon a vándorosztályok foglalták el. (Ezeket a nehézségeket megérttem, a vándorosztályokat kitevő létszámot én sem tudnám egyszerűen kiebrudalni az iskolából, hogy legyen hely.)

Ha az agronómusunkat az állami gazdaság ügyei foglalták el, télen is ki kellett mennünk E. majorba. Ilyenkor a konyhásokat kértük meg, tegyék ki az ebédlő ablakába a rádiót. Táncoltak a lányok, ha tánczene volt, vagy pedig a Szabó családot hallgatták meg. A művészetnek ezzel a válfajával én is itt ismerkedtem.

Egyszer a lányok rájöttek, hogy a buszban mikrofon s hangszóró van. Attól kezdve szívkiúdivel, halandzsá-rádióval szórakoztattuk egymást jövet, menet. Még nekem is énekelnem kellett néhányszor, egyszer mesét is mondtam, s így lassan összeszoktunk. Az egyik lány Tiszai Magdát utánozta, egy másik (mert brekegni tudott) szolgáltatta a szünetjelet. Mikor — újra szakember nélkül — az állami gazdaság gyümölcsösét mentünk megnézni, egészen jó műsort sikerült összehozni.

Február volt. Éppen feljött a föld fagyra. Az agronómus megmagyarázta, kit keressünk, de bizony az illető, lett legyen bármilyen jó gyümölcsész, arra nem volt alkalmas, külsejénél fogva sem, hogy előadást tartson a lányoknak. Akkor végzett agrármérnökre bízott bennünket. A fiatal fiú keze csurgott az izzadtságtól, arca pirult a lámpaláztól, s legkínosabb perceimet éltem le abban a félórában, míg nem tudtam, hogyan vessek véget az „előadásnak”. A faburkolatú, különben is csinos klubtermet kár volt beszározni, és a véznácska mérnök-fiút megapasztanunk egy liter izzadtsággal.

Az agronómus elgondolása nem volt rossz. (Vele nagyon jó barátságban voltam, és a helyzet képtelenségéért soha nem okoltam.) A metszést és a tavaszi permetezést kellett volna tanulmányoznunk, a gyümölcsösben. A kertész a központi épületből ei is indult velünk a „kis ház”-hoz, ahol a gépek voltak, de addigra a sár miatt lejöttek a földről a munkások is. Nem volt híve a büszk főfőre sem, hogy a lányok a nagy sárba még egyszer kiszálljak. Nem is sár volt az — tészta. De nem kellett volna tíz óra tájban hazaérni, így én ott maradtam a kis ház árnyékában beszélgetni, a lányok pedig szívőküldöztek a kocsiban.

Hány ilyen napot mondjak még el? És a szakmai képzés szempontjából találhatunk-e különbséget jó és rossz napok közt?

A tanárok a politechnikai oktatást, ebben a formájában — legyünk végre őszinték — viccnek veszik. Azt mondják: ez monoteknika vagy dolgoztatás. Vagy még rosszabb: módszeresen tanítjuk az ifjúságot a lógásra. S arra, hogy a szavakat nem kell úgy érteni.

A monoteknika vádja már nem indokolt, mert szakmai előképzésnek nevezik már a plusz egy napok foglalkozásait. Hivatalból is elhangzott: nem akarunk politechnikát, ez félreértés; a gyerekeknek szakmát akarunk adni a plusz egy nappal.

Itt most két kérdés vehető fel.

1. A politechnikát, ezt a nehéz szót a sajtó milyen erőfeszítésekkel tette közzé? Elméletünk is volt hozzá, helyes elméletünk, miszerint az ember sokoldalú képzését biztosítjuk a kapitalista társadalmak deformációs folyamatával szemben. Az elmélet helyességét én most is vallom. A kultúra széthasadása elleni biztosítékot látom benne. És mikorra az elméletet sikerült népszerűsíteni, a gyakorlat tehetetlensége egyszerűen keresztülhúzhatja? Mint elméletet is megtámadhatja azzal, hogy a politechnika fusi-képzés? Vegyük végre komolyan, amit fölépítünk vagy mielőtt fölépítenénk, nézzük meg, komoly-e az!

2. Komoly-e a második elgondolás, a szakmai előképzés? Hisz a gyerek teljesen véletlenül kerül televíziógyárba, vagy tyúktelepre. Hogy lehet ez szakmai előképzés? Nem illene, mielőtt elterjed, megfontolni ezt a terminusz technikuszt is?

Egyik osztályt baromfitelepre kísértem, és közülük egy sem akar baromfitegyezés lenni. Kijáráruk értelmetlenségéről azért nem beszéltem, mert az már nagyon vicces lenne, és nem a visszavonás a célom, hanem a megjavítás. Kísértem egy osztályt textilüzembe. Osztályfőnökük bevallása szerint egy sem készül közülük erre a szakmára. És valami normarendezés óta a gépekhez is nehezebben jutnak most, mint az én időmben. Akkoriban a kordbárszony fölágasánál is dolgozhattak.

De az olvasó meglepődhet: a gyakorlati foglalkozás alap gondolatát jónak tartom. Nemcsak a szakismeret, de bizony a humánus műveltség javát is látom benne. A humanista műveltséghez nemcsak az tartozik, amit az emberi életből leszűrt az irodalom, a filozófia, a történelem, vagy amit a nyelvek tükröznek. Idetartozónak kell tekintenünk magát az emberi életet is, magát a világot is. Egy borjú arkifejezése, egy szerszám nyele épp úgy lehet a humanista műveltség tartozéka, mint Goethe verse. Optimális helyzetben megismerhet a gyerek egy másik életformát, az abból adódó lelkiséget, a valóság rétegeiből eggyel többet, mint amit a szülők élete és az iskola nyújt.

Nem elég a humánus műveltséghez, ha valaki az Iliász Achilles-pajzsáról ismeri csak a szőlészetet, a pásztorkodást, a városépítést; sokat ér, ha ismeri ezek modelljét is. És ezt a célt akkor is elérjük, ha maga a szakmai oktatás megoldatlan, hiszen igazi birkahodályt, modern csibenevelőt, óriás-téesz gépparkját, textilüzemet belülről én is csak így láthattam. És ezeket sohasem felejttem el. Így láthattam ventilátorral felszerelt lucerna-széna kazlat, palántázó gépet működésben, több millió forintos kerétszetet az egykori „úri pusztaságon”, és nagy gyümölcsösöket.

Lám, az író, úgy is mondhatnám: a humán műveltség ebből a megoldatlanságból is hasznot húzott. De az oktatás és nevelés szakemberei is meglepedhetnek ennyivel? Most másztunk ki egy olyan korból, amelyben csúffá tettük gyakran a szavak igazi jelentését. Mért alkuszunk újra lebegő szavakkal? Most hirtelen én sem tudnám a gyakorlati foglalkozásokat pontosan megnevezni, de hogy a két forgalomban lévő kifejezés nem igaz, annyit tudok.

És nemcsak az elnevezéssel van baj, de a négy évi kijárási ökonómiájával is. E. majori tevékenységünkben az olvasó is következtethet. Azzal sem oldok meg semmit, ha azt mondom, a falusiak a téeszben dolgozzák le a plusz egy napot, mert amíg sok téeszben kellene ez a munkaerő, majdnem ugyanannyiban a tagoknak sem tudnak éven át munkát adni. Azonkívül sok falusi kollégiumban lakik. Az lenne talán leg-

helyesebb, ha a gimnazistákat egy évi fizikai munkára köteleznék, amit aztán felelősséggel kellene végezniük. Úgy nem éreznék magukat megalázva, nem fejlődne ki bennük a nézelődés és fölöslegességérzés miatt a bűntudat, vagy annak ellentéte, a cinizmus és a közönyösség.

Mind a kettő eldugaszolt mezőt képez az agyban.

Ismerem a diák bizonytalanságérzését, kiszolgáltatottságát, ahogy áll a géppel dolgozó munkás mellett, és ismerem a géppel dolgozó munkás magabiztosságát az esti iskolában, és ismerem az érettségit nyújtó ipariskolások kiegyensúlyozottságát.

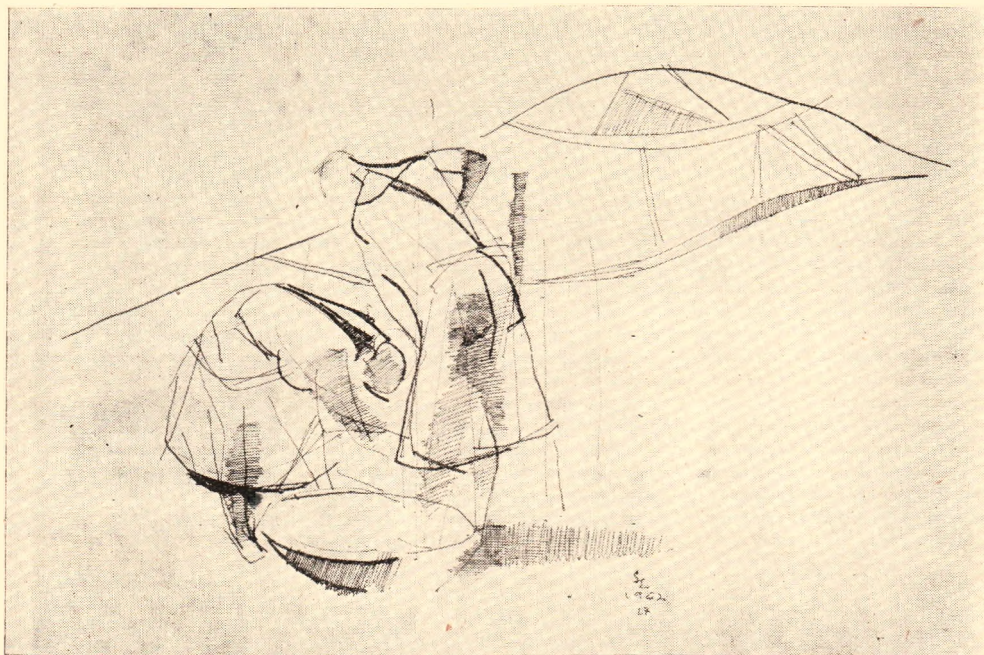
Tevékenységük egyik részén sem kell nevetniük. A gimnazistáknak kell, mert a gyakorlati foglalkozásokon csak vendégek.

Néhány helyen tanműhelyek építésével könnyítettek e problémákon. De igazi munkának tekinthető-e a tanműhelyi? Nem inkább az általános iskolák körébe illik csak? A pedagógia, mint tudomány, az életkori sajátosságok vizsgálatával erre választ adhat. Különben is: nagyon drágák lennének a modern gépekkel felszerelt tanműhelyek.

Mindezt én csak azért írtam le: gondolkozzunk! Takarítsunk meg időt és pénzt! Alakítsunk ki olyan szakmai előképzést, amire a gyerek igényt tart, amit majd föl is használ. Végeztessünk úgy társadalmi munkát, ami elvitathatatlan kötelesség (ágyástisztítás, répaszedés és téglarakás). Nyújtsunk olyan formában életismeretet, amely a nevelés és szakoktatás válságát, megoldatlanságát nem veti föl. Vagy — ahol tanműhely van — próbáljunk politechnikát tanítani.

Magatartásunk az ifjúsággal szemben legyen inkább nyers, csak ne tisztázatlan.

TAKÁCS IMRE

Soltra Elemér rajza

CSONTVÁRY — MAI SZEMMEL

A brüsszeli világsiker után felfedező érdeklődés nyilvánul meg a félévszázad óta félreismerett Csontváry festészete iránt. Életművének válogatott remekei a márciusi *belgrádi* kiállítást követően, rövidesen *Székesfehérvárra* kerülnek.

Nem szokatlan jelenség, hogy egy művészt a nemzedéke nem érti meg. Csontváryt még bolondnak is tartotta. Egy nagyzási hóbotban tetszelgő patikus nevetséges rögeszméjét látta abban, hogy óriásméretű vásznain „életnagyságú” tájképek létrehozására vetemedett. Gúnyolta és konok közönyével rettenetes csalódást okozva, csaknem az éhhalálba kergette a küldetésének igazától megszállott művészt.

Az 1853-ban Kisszebenben született Csontváry (polgári nevén *Kosztka* Mihály Tivadar) látomásos festészetének csodálatos virágzása 41 éves korában kezdődött és 14 évig tartott. Előtte, az élete lassú előkészület a vulkán kitörésére — géniusza tündöklésére. A még hátralévő 11 életéve már csak halódás, a kihamvadt kráter üszkösödő pernyéje. Tragédiája, hogy világraszóló hősi küzdelme, megértés híján, hatástalan maradt a kortársaira. A keserűségtől elborult elméje önistenítő vigasztalásba menekült — ecset helyett tollal csillapítva fékezhetetlen energiáját.

Nyitott kérdés, vajon elmebeteg volt Csontváry? De bizonyos, hogy a mai közvélemény egyre jobban érzi már magasrendű életművének jótékony szépségét és az alkotásaiból kisugárzó hatalmas vitalitást.

Mégis, elvértve, akadnak még ma is, akik festészetének zömét nem csodálni a múzeumba, hanem tudományos okulásra az elmeegógyintézet gyűjteményébe utalnak. Azzal érvelnek ezek, hogy a festészetben a leglángolóbb zsenik rendíthetetlen közziklák, míg az elmebetegek művei rendezetlenek, ernyedten születesek. Csontváry elmebeteg festészete is „elviselhetetlenül nyomasztó világot sugalló ábrázolás”, mert annak az anyagnak, amiből lángoló elképzeléseit kellene alakítania, nincsen gerince. „Az alakítás gerince ugyanis a causalitás törvénye.” — Ez a rideg, szigorú szemlélet, kijegecsedett művészi elveivel, kifinomodott izlésével és esztetikai igényességével, megfontolt, okos és látszólag helytálló megállapításai ellenére se számol az elementáris hatáskeltésnek meglepetésszerű, kiszámíthatatlan lehetőségeivel. Többről is, kevesebbről is van itt szó, mint pusztán festészetről. Csontvárynál az eszköz szerepét betöltő festménynél fontosabb érdek maga a közlés spontánitása. A célja valaminő halaszt-hatatlán hírnek a terjesztése. Belső megvilágosodásának a feltartóztatathatatlán kiáradása.

Csontváry 27 éves korában, 1880-ban ébredt hivatása tudatára. Naplójában írja, hogy fával rakott ökrösszekeret rajzolt egy vénypapírra, a patika ablakából, amikor nesztelenül a háta mögé sompolygott a principálisa. A rajz elkészültével a vállára ütött: „Mit csinál? Hisz, maga festőnek született!” Egymásra néztek. Azután egyedül, kilépett az utcára, gyönyörködve a rajzában. Ekkor, egy háromszögletű magot pillantott meg a bal kezében és a feje fölött hangot hallott: „Te leszel a világ legnagyobb festője. Nagyobb Rafaelnél.” E sugallat hatása alatt lett festő. A magban eljövendő nagyságának jelképét ismerte fel. E végzetes pillanattól kezdve vasakarattal, rendíthetetlen szilárdsággal készült fel gigászi feladatára. Egy évtizednél hosszabb kuporgatás után bérbeadta gyógyszerétárát, és biztosítva függetlenségét, előbb Münchenben tanult *Hollósy* magániskolájában, majd a karlsruhei, düsseldorfi, párizsi *Julian*-akadémián tökéletesítette tudását. Felvértezve magát tévedhetetlen technikai biztonsággal, várt a parancsoló kényszerre, arra a pillanatra, amikor azonnal meg kell valósítania, amíg a belső izzás tart, lángoló elképzeléseit. Bejárta a Földközi tenger vidékét, barangolt Olaszországban, Szerbiában, Görögországban, Szíriában, Egyiptomban, a Szentföldön, az önsanyargatásig túrva nélkülözéseket, fáradhatatlanul felülkerekedve a nehézségeken. A küldetéses alázatával és lemondásával hajszolta a nagy élményt, hogy megtalálja a „napút”-t, a „napszín”-festést, ahogyan a „plain air”-festést értelmezte és a saját használatára alkalmazta. Amikor zenekari hatással vetekedő szín-szimfóniáját, a „*Taorminai görög színház romjai*”-t festette, ezt írja naplójában:

„Athénból Taorminába siettem, ahol rám várt egy olyan naplemente, amellyel biztosra veszem, hogy az a legszínesebb napütfestménye lesz a világnak. Nem kellett sokáig gondolkoznom a kivitelezésen, mindennel tisztában voltam.” De a nagy élmény még váratott magára. Végre ennek is elérkezett az ideje. 1907-ben, Damaszkusz utcáin őgyelgett éber szemmel, amikor elébe állt egy ismeretlen görög és olaszul megszólította: „Siessen Baalbekbe, most van az ideje, hogy megkapja a keresett motívumot főművéhez. Most láthatja a nagy templomot a legszebb megvilágításban.”

— Másnap, hajnalban, — írja naplójában — a nagy templommal szemben lévő Hotel Viktóriában álmomból felriasztott egy fény, amely tűzvörösén húzódott le a magas Libanonról; belángolta aranyleheletével a Helios oszlopait s átkarolta a Bachus Antonius és Vesta templomait, világító színekkel. Megleltem a világ legnagyobb napút-motívumát.

Egy életmű hatásfokának értékelésénél legirányadóbb a közvetlen kapcsolat alkotás és közönség között. Ez a kapcsolat koronként változhatik, szeszélyes hullámmásban a váratlan meglepetés elragadtatása és a semmitmondóan ható hűvös tartózkodás között. Csontváry festészete ma: újraéled, kitarulkozik, megigéz. Kicsendül belőle a titkos szózat, amikor úgy festett, mintha szenvedélyesebb, átfogóbb életszeretetre nevelhetné a nézőt. Ezt a sóvárgást érzékeljük, mint látomást, ha egyik leghíresebb képóriását szemléljük: „Zarándoklás a cédrusfánál”. Minél tovább nézzük, átengedve magunkat zengő káprázatot előidéző hatásának, egyre közelebb férközünk a Teremtés misztériumához, a Kezdet, a Kiindulás lélegzetállító megsejtéséig.

A végtelenséget érezte, számára a *Tér* összefolyt az *Idővel* és az életérzés, mint ábrázolható valóság, öltött testet, mint az egyedüli fontos téma, amit érdemes, sőt kell kifejeznie, amikor tátrai, taorminai, jeruzsálemi vászonkolusszusait festette. Távatot, mértékhez, arányhoz való igazodást, maga alávetését annak az elemi festési szabálynak, hogy a kép a természetnek csupán kicsinyített mása lehet — itt hiába is keresnénk. A festő egyenesen azzal az igénnyel lép fel, mintha folytatni akarná azt, amit a természet elkezdett és magát a természetet tenné át a vászonra. És az a csodálatos, hogy ez a suggesztio sikerül neki. Élő lelket, a maga izzó átélését menti át a művébe. Miközben a felidézett tájakat és hangulatokat élvezzük, voltaképpen önmagunkat érezzük, magának a Létnek jelenvalóságát szemléljük. Olyan élmény ez, amihez festmény nemigen szoktat bennünket. De Csontváry nem elégszik meg azzal, hogy szemléltessen fákat, vizeket, virágokat, eget és földet, felhőket, hegyeket, hanem érzékeltetni akarja és tudja a harmatos üdeséget, a mindenséget magához ölelő testvérszeretetét is.

Lenyűgöző aránytalanságával, a fenség, a roppant nagyság döbbenetével hat egyik legeredetibb és legmerészebb vászonóriása: „Tarpatak völgye a Tátrában.” Utánozhatatlan alkotás, mert a másoló még oly pontos, gondos művelete is menthetetlenül csupán giccset eredményezne. Hiányoznék a *hit* elemezhetetlen ereje, valamilyen fluidum, amely az eredeti képből átáramlik a figyelmes nézőbe, olyképpen, hogy már nem is pusztán a festményt látja maga előtt, hanem megelevenedik előtte, még akkor is, ha sohase látta a valóságban, a hegyek világító fényében és a völgy sötét mélységében, belevésődve az emlékezetébe, egy felejthetetlen táj, fenyvesei illatával, a csalitban csattogó fülemilével, a harmonikus szépség csendes, mélytűmü hangulatával.

Tarthatatlan, sőt szánsalmas kifogás Csontváryról mint primitív, vagy dilettáns festőről említést tenni. Mint portréfestő, lélekvetköztető röntgen-szemmel bírt a valomásra modelljeit. Elsősorban önmagát állítja az utókor ítélőszéke elé, fényben fűrösztve átható tekintetét, mely egy gyermek ártatlan bizakodásával és az érett férfi rettenthetetlen bátorságával, küzdésre készen, néz szembe az ismeretlen világgal. Látképei technikailag tökéletes kivitelűek. Kompozíciói pedig páratlan beleélésről tanúskodnak. Sugallatos erővel, szinte varázsütésre, fel tud éleszteni korokat, hangulatokat. Lelkében gyúl ki a Nap izzó lángolása és ragyog hűvös fénnel az ezüstös Hold. A nagy motívumot, melyet oly állhatatosan keresett, megtalálta végül a hitével, mely nem ismert lehetetlent, átpottyánva, szinte észrevétlenül, a tudatlanság és az emberi tehetetlenség áthatolhatatlan falán is. Megszállottan festett, elfelejtette, sőt meg is semmisítette önmagát, a gyarló ember, akinek képében önfeledten száguldott az eszménykép után, hogy kizárólag ez a kifejezhetetlen és halhatatlan jusson művészetében kifejezésre.

HAITS GÉZA

TAKÁTS GYULA SZÍNES-RAJZ KIÁLLÍTÁSA

Somogyi, földim, száz éve vagyunk barátok, írhatok-e róla másként, mint elfogódottan?

Íme előttünk élet és életmű, mely Somogyból indult, itt növekedett és lombozódott, melynek célja, értelme ennek a földnek és népének szeretete, az érte, miatta elvégzett munka.

Mekkora munkabírárs és mily tervszerűség e vékony dongájú emberben! A költő, a tudós, a múzeumvezető Takáts Gyula gyalogosan járta be ezt a szélesen hullámos, magosláthatárú, a táj szépségeit szinte pazarló földet. A múlt romjait, emlékeit mérte föl, gyűjtötte össze; a somogyi népművészet remekeiből állított egybe múzeumi gyűjteményt; őre a kaposvári képtárnak, vendéglátó gazdája mai képzőművészetünknek. Néha, hogy minél többet tudjon-lásson, messzi útra, idegenbe is elindult, máskor a megye határait tolta Pécsig, meg a Balaton „túlsó felén” a becei teraszig. Mindezt azért, hogy mint gyűjtő méh, írások, költemények mézével térjen vissza.

Emlékszem, még mint diák, kezében rajzmappával nem egyszer fölkereste Rippl-Rónait és bemutatta rajzait. A mester akkoriban vörösbarna rajzú, színpompás képeit festette. Nem tudom, a Róma hegy hársai alatt e találkozásoknak mi volt a tanulsága. A gazda mindig szükséztől néző volt, dicséretet alig mondott. Annyi bizonyos, nem gondoltak arra, hogy a múzeum későbbi névadója találkozott az intézet vezetőjével. És bizonyos, Takáts Gyulából lehetett volna festő, hiszen a költőnek minden verse, tartalmán túl, színes kép. Miért maradt eddig asztalán kevesebb hely a rajzpapírosnak és a színes krétának, ki mondja meg?

A franciák — e mindent megtakarító és megőrző nép — elmonják, hogy Musset bátor, mozgalmas rajzokat készített, George Sand jól értett a vízfestékekhez, hogy lobogó fantáziával kora legszebb romantikus lapjait Victor Hugo alkotta. Nekünk (pedig a magyar írók nagyon szemérmesek, meg rátartiak) van festő Kisfaludy Károlyunk, Petőfi rajzolt, Jókai kezébe vette a rajzszerszámokat, ismerjük Tóth Árpád tanulmányait. És ha a franciáknál híresek Cocteau faliképei, nekünk van rajzoló Weöres Sándorunk és festő Kassák Lajosunk. És most hosszú megfontolás után a nyilvánosság elé kerülnek Takáts Gyula színes rajzai. Milyen mulasztás, hogy verses-köteteiből elmaradt egy-egy szép dunántúli képének mása, hogy prózai írásait nem kísértc rajzaival saját maga.

És ha Takáts Gyula költeményei, mint fölrepült madarak bejárják hazánkat, most rajzainak — jó utazást!

MARTYN FERENC

Takáts Gyula rajza

KOSSUTH DÍJAS ÍRÓINK KÖSZÖNTÉSE

Az idei Kossuth-díj kiosztásánál — amely szocialista államrendünk részéről 1948 óta a legmagasabb elismerés — három kiváló írónkat: Lengyel Józsefet, Illés Endrét, Benedek Marcellt tüntették ki a díj II. fokozatával. Örömmel állapíthatjuk meg, az idei jutalmazás mulasztást is pótol, hiszen az új Kossuth-díjas írók mögött jelentős életmű áll: írói, kritikusi munkásságuk „rendteremtő” tényezői mai irodalmi műveltségünknek.

Lengyel József a szocialista magyar irodalom élő klasszikusa, közel öt évtized időszakára terjed ki írói munkássága. A közelmúltban megjelent Igéző c. novella-gyűjteményében a szocialista elvhűség és humanizmus legmagasabb művészi kifejezőerővel párosul. A sokat mellőzött, keserű sorsú író ezt a kötetével az olvasók tömege fogadta szívébe.

Illés Endre finomtollú írásaiban a „valóság és a teljesség koordinátáit” fejezi ki. Kritikai munkáiban is erre törekszik és nem kis érdeme van abban, hogy kritikai irodalmunk hű maradt az Ambrus Zoltán, Babits Mihály által megszabott mértékhez és fegyelemhez. Krétara jzok c. írása az utolsó évtized legszebb esszégyűjteménye, de ez a „kemény” líraiság érvényesül szépprózai és drámai műveiben is.

Benedek Marcell közel a nyolcvanadik év határához kapta meg a Kossuth-díjat írói, irodalomtörténeti, műfordítói munkásságáért. Neve, műveltsége szerves része irodalmi kultúránknak. Szinte mindenkre hatással volt munkásságával: a magyar és a világirodalom páratlan értékű összefoglalóival, különösen a francia irodalom népszerűsítésével.

Az ünnepi köszöntésben lapunk és olvasóink hálás megbecsülését tolmácsoljuk az új Kossuth-díjas íróknak a szépségért, amit adtak és amire további inspirációt adhat az ünneplésből feléjük áradó őszinte szeretet.

ÁPRILY LAJOS, A MŰFORDÍTÓ*

Hadd kezdjem egy személyes élménnyel. Amikor Áprily Lajos az Anyegint fordította, többször is vendége voltam szentgyörgypusztai házának, amely — mint ahogy azt sokan közülünk jól tudják — bent a völgyben áll, elfordulva az országúttól s nem a dunakanyari kilátásnak néz szembe, hanem a cserjés-bozontos túlsó hegyoldalnak, meg a patakparti forrásnak, honnan télen-nyáron kantában kell a vizet a csurgó sziklarés alól hordani. Mélyen bevágott patakmeder, sötét, hirtelen megszűkülő völgy, kétoldalt meredek hegyhátak, a nyájasabb magyar tájban egy villanásnyi Erdélyt érzett meg az, aki idetelepedett. A házat is úgy fordította, hogy azt lássa munka közben az ablakból vagy az üvegverandáról, amit ifjúkorában látott. Mindez nemcsak pusztá beleképzelés. Nemcsak annak a ténynek a kisugárzása, hogy a költő egyéniségével, kedvenc szavai zamatával, odavetett hasonlataival félidézője és hordozója annak a vidéknek, annak a költészetébe beleivódott természeti világnak, amelyet oly nosztalgikusan megelevenített. Nem, Szentgyörgypusztá erdélyisége, hiszem azt, hogy egyszerű valóság, csak talán sohasem álltunk volna meg azon a domboldalon, sohasem néztünk volna rajta végig Áprily Lajos nélkül abból a szemszögből, amelyből ez természetes kiváláglik. A költő, úgy tetszik, nemcsak akkor láttató, ha ír, hanem akkor is, ha csak egyszerűen él és megvalósítja a maga életformáját.

Ez az életforma, Áprily Lajos életformája, nagyon is sajátosan különbözik attól, amit általában kialakítanak maguknak a budapesti vagy Budapestre jött írók.

* Elhangzott a Magyar Írók Szövetsége Műfordítói Szakosztályának Áprily Lajos 75. születésnapja alkalmából tartott ülésén.

Az elhúzódas a „zajos világtól” éppúgy első pillantásra feltűnő benne, mint a természettel való mély együttlés vagy a befelé-forduló, bensőséges és zárt érzelmi világ. Költőként rejtekezve élni egy erdőszélen, családi körben, könyvtáryi könyv társaságában — van ebben meglehetősen erdélyi hagyomány, melyben természetesebben ötvöződik egybe az európai műveltség és a nem-városi élet, mint a mi körülményeink között. Több mint kétszáz évvel ezelőtt Bethlen Miklós is már ilyesféleképpen élt a külföldi egyetemek után sajátmaga tervezte bethlenszentmiklósi házában. Ehhez a hagyományos életformához persze éppúgy hozzá tartozik a szem előtt lévő örök dolgok, a család életének és a természet jelenségeinek fokozott átélése, mint a magányban felgyűlt teremőerő kibontakoztatása, műveltségünk műves gyarapítása. Áprily Lajosról szólva éppúgy hozzátartozik az az íróban ma már szokatlan természetismeret, mellyel megnevezi a Duna-kanyar virágait, a tavasszal mindenfelé lilán és fehéren virító keltikét, a földi orgonát meg a bársenyos tüdőfüvet (latin nevét se hagyva el), ahogy személyes titkos kapcsolattal fedezi fel a keringő ölyvet a levegőben, de hozzátartozik éppúgy az a napról-napra folyó és sosem lankadó szellemi tevékenység, a magány gyümölcseinek örökös leszüretelése: a versírás és a műfordítás.

Személyes élményemet éppen erről, fordítói munkamódszeréről szerettem volna elmondani. Az Anyegin fordítása közben az elkészült részeket mutogatva elmondta, hogy a lefordítandó részt vagy négy példányban teszi maga elé, ott van az orosz eredeti, ott van egy német fordítása, s ezeken kívül előtte van még két magyar fordítás is. A Bérczy Károly-féle és egy másik is, — Mészöly Gedeoné, ha nem csal az emlékezetem. Nos, fordítók, írók egymás között vagyunk, felesleges titkolnunk elképedésünket. Bárki, aki már fordított más után, tudja, hogy bármekkora is a kísértés, legjobban a meglevő magyar szöveget jó mélyen elrejtteni, hogy vergődésünkben se tudjuk előadni. Még a prózai mondatoknak is, de kivált a verssoroknak — hasonló fordítói szinten és fordítói kultúrában — van egy-két optimális megoldása. A vers zárt számú rimlehetőséget kínál. Ha most játékból feladnánk egy szonettfordítást, mondjuk Kálnoky Lászlónak, Rónay Györgynek és Lator Lászlónak, bizonyosra vehető, hogy megoldásukban lennének egyező rímek, alig eltérő sorok. Ahogy a véletlenül létrejövő kettős fordításokban ez gyakran meg is esik. Bármennyire igaz is, hogy Bérczy Károly fordítása közel száz éves, ha jól emlékszem 1865-ből való, és ha igaz is, hogy más ízléseszmény, nyelvhasználat, a biedermeier szülötte, a maga nemében kitűnő fordítás. Áprily Lajos mégis magára vette azt a többletfeladatot, hogy kerülgesse megoldásait. Ahogy magára vette még azt is, hogy egy másik, még hozzá újabb fordítás is, ilyképpen kerülgesse.

De ha már személyes emlékekkel kezdtem, mielőtt rátérnék műfordításai némileg behatódott elemzésére, hadd idézzem bevezetőül egy másik emlékeimet. Az ember persze nemcsak házával, életmódjával, hanem odavetett szavaival is jellemzi magát. Áprily Lajos egyszer azt mondta: „Valójában nem szeretem az asszonánkot, Arany rimelésében van valami szabadosság. Csokonai rimelt tökéletesen.” Tudom, talán illetlen elejtett szavakat idézni és — lehet — nem is pontosan. De ebben is, mint az Anyegin fordítás módszerében, elcsíphetünk valami lényegest. Mert ha Áprily Lajos műfordító művészetét be akarjuk illeszteni abba a nagy folyamatba, amely bámulatos teljesítményekben gazdagon bontakozott ki irodalmunkban a XX. század folyamán, akkor valahogy ugyanúgy azt az ellenállást érezzük, mint amikor mint költőt próbáljuk beleilleszteni a XX. századi magyar líra újítói közé. Babits, Kosztolányi és Tóth Árpád, ha más-más ízlésirányban is és a hűség más fokán, létrehozott egy a századvégi fordítókkal szemben homogén hagyományt, amely minden újabb fordítói gyakorlatnak az alapja. Áprily Lajos, ahogy költőként, műfordítóként sem tartozik a Nyugathoz. Rokonuk jóllehet, de ami vízvázasztó, a hagyományhoz való kapcsolódása, az ízléseszménye más. Ő nem úgy teremtett újat, nem úgy tört utat új tartalmi megszólaltatására, hogy félrevetette volna a meglevő hagyományt. Annak ellenére, hogy nosztalgiával telített életérzésével, görögös sors tudatával olyasfajta modern lelki jelenségeknek a feltérképezéséhez járult hozzá, mint a Nyugat nagyjai, ízlése közvetlenebbül köti a magyar líra fejlődéséhez. Míg a nyugatosoknak főként a francia költészet a trambulínjuk, neki az öreg Arany rejtettebb modern kezdeménye. Számára a műfordítás nem is olyan önigazoló szükséglet, mint a nyugatosoknak, akik mintegy a saját bonyolultabb ízlésük, életlátásuk, hagyománytól elütő tartalmi és formai törekvéseik elfogadtatására pazar gazdagsággal vonultatják fel a velük rokon világ-irodalmat.

A műfordítás számukra az új költészetért folyó harc egyik eszköze volt. Ha ma úgy érezzük, hogy fordítás közben helyenként túlhangsúlyoztak egyes tónusokat,

díszesebbé, vagy szépséggel telítettebbé tettek verseket, amelyek kopárabbak, tárgyiasabbak az eredetiben, akkor nem szabad elfelejtkezni fordításaik már-már hadmozdulat jellegéről és nem szabad elfelejtkezni arról sem, mit fordult a magyar vers, mit fordult versízlésünk a Nyugat óta. Csak így ítélnünk helyesen például Babits nagy műfordítói teljesítményéről, a csakugyan nemzeti hódításnak elkönnyvelhető Dante fordításáról, amely minden bámulatunk ellenére némileg szecessziós nyelvkezeléssel szólal meg; csak így — mindezeket meggondolva — mondhatjuk, hogy Tóth Árpád baudelaire-izálta Baudelaire-t, vagyis, hogy ékeesebbé, érzelmesebbé, ha szabad ezzel a Tóth Árpád-i szóval élni, búsongóbbá, vagyis tónusosabbá tette az eredeti exaktabb, konkrétabb szövegét. A visszahatás erre a gyakorlatra persze hamar jelentkezett, jelentkezett mégpedig Szabó Lőrincel, aki ahogy önmaga számára felfedezte a csunya, de kitűnő verset, felfedezte egyúttal a tónusokat elejtő, az értelmi váz visszaadására törő műfordítást. Nagy lépés volt ez megint előre, ha a zeneibb hatású líra (egy Verlaine például) szét is morzsolódott a fordító intellektuális fogásában, unos-untalan alkalmazott gondolatáthúzásában, Szabó Lőrinc-es rímelésében. Az ő utána indult költők és műfordítók — hogy befejezzük végre ezt a nagyon is durván rajzolt fejlődésképet — már egy új, a József Attila utáni költészet ízlésszerményéből táplálkoznak — egy világ vagy félvilág választja ezt el a Nyugattól — és az érzelmi tónusok és az értelmi váz egyforma pontos visszaadására törekednek. Bizonyos realizmus érvényesüléséről kell itt beszelnünk értelmi és érzelmi hűségben egyaránt, ugyanakkor, amikor ezeknek a műfordítóknak a kezében a fordítás már régen sem nem műhelytanulmány, sem nem harc új verseszményükért.

Ncs, fordítóink nagyjából ebben a fordítói fejlődésvonalban helyezkednek el, hol közelebb, hol távolabb a nagy Nyugat-nemzedéktől. Am Áprily Lajos tőlünk elkülönül. Igaz ugyan, hogy történetileg ő is a fiatalabbakkal együtt azokban az években mélyedt bele a műfordításba, amikor legkiválóbb költőink jó része kénytelen volt — jobb híján s vele együtt — csupán a műfordításra szorítkozni. De az ő szöveg-választásában talán kevesebb az esetlegesség, a kiadói feladat-vállalás, mint a fiatalabbakéban. Műfordítói életművében van néhány nagy mű, amely nemcsak testreszabott, hanem amely már-már olyasféle önkifejező vállalkozás, mint a Nyugatosoknak Baudelaire. A méltán népszerű, nagysikerű Anyegin fordítás mellett, sőt az előtt, a Turgenyev fordításokra gondolok itt. Ha van Áprily Lajos költészetének valamiképpen próza hasonmása, annak a lelki választékosságnak és tisztaságnak, annak az aprólékos megfigyelésekből egybeálló lírának, annak a bensőséges táj- és természet-szeretnek, melyet a minden élővel való rokonság és együttérzés mozgat, — akkor az Turgenyev. Mondatainak nemes, plasztikus szövetét tolmácsolva — e szövet egyik bűjtatott szála a részvét — mintha a legeslegközvetlenebb lelki rokonát tolmácsolta volna. Így van ez a regényekben, s így különösen, a Köttemények prózában szorongó, látomásos álom leírásaiban s fájdalmas, ellesett életképeiben, melyekben úgy bujkál a megrendülés, hogy az maga is megrendítő.

Így Áprily Lajos fordítói művében van olyan személyesség — ide tartozik különben hitem szerint a Peer Gynt is — ami, mondom, ritkább a fiatalabb korosztályokéban. Am fordítói gyakorlata, tolmácsolási módszere a vele egyívásúaktól mégis eltér. Nem hiába idéztem az Anyegin példáját. Ha az a fajta gyakorlat, mely két meglevő fordítást is kerülgetett, egyfelől elképeszt is, másfelől kivívja csodálatunkat. Olyasféle mives odaadás, önmagával szembeni példamutató szigorúság jelentkezik benne, amely még idegen volt a Nyugattól. Babits Dante fordításában sorokat vett át Szász Károlytól — mellékesen semmi kivetni valót nem látok benne —, a Pávatollakban helyenként az idegen szövegbe belelopva kipróbálta saját ötleteit. Kosztolányi ízlése szerint vagy pompás rímeitől megigézetten helyenként eltért az eredetitől. Dehát tudott dolgok ezek. Áprily Lajosban mintha nagyon mélyről, az erdélyi mivesség hagyományaiból fakadna az az alázat, a formai képességek teljes odaadó rendelkezésre bocsátása, amellyel dolgozik. S talán Csokonaitól az idegen szöveg tisztelete, aki a fordítást még többre becsülte eredeti munkáinál. Pontos, árnyalatokra figyelő, minuciózusan kiérlelt a keze alól kikerült szöveg, minden sora olyan feszes, mint egy felvont íj. Mégsem azonos tónusú azzal, amit legjobb fiatal és fiatalabb műfordítóink létrehoznak.

Rettenetesen nehéz egy költőt tettenérni, hogy dolgozik, mint rakja egybe az örök magyar szavakat, hogy mondattá összeállva azonnal érezzük, ez csak az ő mondata lehet. Pedig Áprily Lajos sorait hallva azonnal és világosan feltámad bennünk a ráismerés. Mint a legjava magyar költők, ő is összevethetetlen. Hogy csinálja? Szókinccse, ez a kicsit emelt szókinccs, rejtetten lírai szó-tömörítései, a kiérezhető, erősebb-

ben doboló ritmus, képeinek megmunkált, áttetsző tisztasága, versmondatának klasszikusan tagolt lélegzete? Ha egész idő alatt lírájáról beszéltem volna, talán-talán képet lehetne alkotni erről is. De a fordításban ez az alig megfogható sajátság — a dolog természeténél fogva, hiszen idegen itt a kép, a hasonlat, a mondat-zene — csak töredékében mentődik át a legföljebb ha áttetsző hímorként csillan meg rajta. És mégis, mindnyájan érezzük, Áprily Lajos fordításain ott van ez az Áprily-csillóság. A sorok kimunkált feszessége tenné, a kicsit fennköltebb, nyelvünk Arany Jánosí rétegéből lelkedzett szóválasztása, vagy az, amit a rímeléséről említettem, az a tisztább rím- és ritmuseszmény, amelyről beszélgetés közben maga vallott? (Emlékezzünk csak rá, Tatjana levelének első három ríme szintiszta Csokonai rím.) Azt hiszem mindez együtt, hozzávéve még egy sereg más tulajdonságot, amelynek fel sem tudjuk tárni az alkémiáját.

Dehát talán fölösleges is tovább kutatni. Egy nagy fordítói életmű áll előttünk, kortársainál, a Nyugat-költőknél hübb, korszerűbb, fordítói alázatával, mives gondjával, sugárzó értékeivel mindnyájunk számára példamutató; fiatalabb fordítóink gyakorlatánál klasszikusabb, nyelvi, formai igényességével igényeket őrző és ébresztő. Egy nagy életmű, amely Turgenev összes munkáját, Puskin remekművét, Ibsen Peer Gyntjét, Shakespeare Periclesét, Schiller Wallensteinjét és még számtalan lírai verset Lermontovtól La Fontaine-ig és Burns-ig szóaltatott meg magyarul a tökéletes tolmácsolás igényével. S mivel minden igazi műfordítás a költő önvérével nevelt gyermeke, ahogy Babits mondja: ajándéka nemzetének, a magyar olvasóknak — azért, azt hiszem, az olvasók hálájának megfogalmazása helyett, nekünk pályatársaknak a hetvenöt éves Áprily Lajos előtt szerepünk inkább a tisztelgés. A tisztelgés, mert tudjuk, hogy mit ér a mű, és azt is, hogy a költőnek milyen sokba került.

De, mert a költő és a műfordító elválaszthatatlan, és mert a gyönyörű fordítói mű része csak annak a kincsnek, amellyel Áprily Lajos a magyar irodalmat gazdagította, az ünnepi elismerés szava végül is a költőt illeti.

LENGYEL BALÁZS

ÚJ MAGYAR KISFILMEK

Pályakezdő filmrendezők, operatőrök, fiatal színészek vizsgáztak a hivatalos tanulóévuk után — korszerűség, ízlés, stílus, kifejezőerő tekintetében — azokban a kisfilmekben, amelyeket a Balázs Béla Stúdió fiataljai készítettek az elmúlt évben.

Kísérlet, tanulmány számára hálás lehetőséget nyújt a kisfilm. Jobbadán egyetlen gondolatot vagy hangulati elemet kell kibontani benne, az alkotó minden erejét a kifejezésre fordíthatja, a részletek megmunkálására, a nagy nyomatékú összegezésre.

Ha sorra vesszünk néhány feldolgozott ötletet: játék a fénnel (*Fény*), bemutatom a kedvesemet (*Te*), gondolatok a háborúról (*Variációk egy témára*), dunaparti idill (*Koncert*), láthatjuk, hogy valamennyi, még az első hallásra nagyobb igényűek is jellegzetesen ujjgyakorlat-témák, kitűnő alkalmak lehetőségek és képességek összemérésére.

Az élvonalban négy mű sorakozik fel: a *Cigányok*, a *Te*, a *Variációk egy témára* és a *Koncert*.

A legeredetibb, a leginkább egyéni vonásokkal az egyetlen dokumentumfilm, a *Cigányok* szolgált. Sára Sándor erőteljes, kemény képsoraival, korszerűen jellemzett alakjaival és egy nagyhatású külön kis drámával, a halottsiratással a cigánykérdés ábrázolásának szinte minden riport-lehetőségét kihasználta. A kitűnő indítás után azonban szétesik anyaga, a szerkezet fellazul, a szükséztől, lényegretörő ábrázolóerő kifulladás részletekben.

A másik három film rendezője Szabó István. Alkatában sok tekintetben pontosan ellentéte Sárának. Meghökkenően tudatos, már-már veszedelmesen érett, kiszámított, egyetlen felesleges gesztusa sincs. Ahol Sára keze alól az ösztönös erő tör fel, ott Szabó inkább az árnyaltan kibontott lírát keresi; Sára szerkezete hevenyészett, sokszor bosszantóan szétesik, Szabóé minden részletében átgondolt; Sárában az eredetiség a megkapó, noha sokszor elbotlatja, Szabóban a rendkívüli tanulékonyosság.

A *Koncert* Dunapartját pl. egy olasz neorealista is vállalhatná, a finom ironiával jellemzett alakokból épp az az árnyalat hiányzik, ami a konkrét környezethez kötné őket. A *Variációk* háborút idéző gondolatai hibátlan mértani rendben épülnek egy-

másra, de a múzeumi jelenetben a Hiroshima kísért, az espresso-terasz elnyújtott képsora mintha Antonionira vagy valamelyik tanítványára emlékeztetne, igaz, hogy stílusosan, rendkívül tehetségesen.

Ezzel szemben a *Cigányok* odavetett részletein is érződik *Sára* egyénisége, bár sokszor darabosan, kiforratlanul. Egyetlen képét sem tudnánk más filmben elképzelni. Még a mellékes helyszínek, az országot, a hatalmas híd is jellegzetesen magyarázó út és híd, ahogy a lökhajtásos gépek is félreérthetetlenül hazai égen húznak át.

Szabó István a *Te*-ben felejtkezett meg igazán a nagy ihletők emlékéiről. A portréfilm témája: bemutatom a szerelmemet, legegényibb képességeit szabadította fel. Gazdag lírájával, kitűnő ritmusérzékével az est egyik legszebb darabját alkotta meg. Külön említést érdemel a főszereplő *Esztergályos Cecilia* kultúrált játéka.

Aztán egy melléfogás. Az egyébként tehetséges *Gábor Pál* a *Prometheus*-ban feltehetően azt kívánta elmondani, milyen keveset tud egyik ember a másikról. A tudomány elektronikus agyakkal, űrrakétákkal ostromolja a természet titkait, két ember érzelmek fűtötte kíváncsiságához viszont, amellyel egymás belső világába kívánnak pillantani, mindössze egy gyufaláng világossága szolgál.

A jó alap gondolat kibontása elejétől végéig külsőleges, mesterkelt. A diadalmas technikát jelképező képsorok elnagyoltak, zavarosak. A csattanóra tartogatott pillanatra, a férfi és nő között fellobbanó gyufaláng és az egyetlen kimondott szó nemcsak fonák, de szinte semmit sem fejez ki, megalapozatlanságában már-már komikus.

A színvonal a két szélső pólus között sem egyenletes. Az *Ég és föld között* (Kardos Ferenc rendezése) gondos munka, noha különösebb eredményeket nem csillogtat, az *Ősz* (Kéző-Kovács Zsolt rendezése) viszont erőtlén, rosszak a párbeszédei, néhol erőszakoltan érzelgős. A *Fény* (Kósa Ferenc rendezése) az árnyalt részletek, a sok jól jellemzett alak ellenére sem tud igazában kibontakozni.

Ez a hajlékony, szinte a zenei formák finomságára emlékeztető kisfilm-fajta rendkívül érzékeny a párbeszéddel szemben. Kifejező-eszközként a kép mellé elsősorban verset, zenét, illetve dalt igényel. A *Cigányok* hibátlanul váltogatja a zeneileg aláfestett néma képsorokat a párbeszédekkel. Az *Ősz* az egyetlen, ahol a szereplők megszólaltatása alapvető műfaji tévedés, ahogy a *Prometheus* hősnének patetikus végső kérdése is többször rombol, mint kifejez. Az *Ég és föld között* igen stílusosan egy dal megjelenítése, a *Koncert* és a *Variációk* kép és zene kontraszthatására épül. A *Te* csak az átkötő részekben beszélgeti hőseit, ha nem is mindig szerencsésen, a *Fény* tömönatos kérdés-feleletei viszont szervesen illeszkednek az anyaghoz.

A modern film sok jellegzetes utat tört a különböző életérzések kifejezésére. A neorealizmustól Csupráig és Antonioniig a főbb tanulságokból ma már kialakult a korszerűségnek egy alapállása. A Balázs Béla Stúdió fiataljai erről az alapról indultak.

A Balázs Béla Stúdió kisfilmjeiben egy ígéretes tehetségű, korszerűen kulturált nemzedék mutatkozott be, amely a magyar filmgyártás sorozatos kudarcai, balul sikerült kísérletei után vigasztalóan vonja magára a figyelmet. Az elkövetkezőkben dől majd el, hogyan tud felnőni, eredetien újat teremteni a játékfilmben.

Akik bizakodással pillantanak a jövőre, most nem tehetnek mást, nagy nyomatékkal kell hangsúlyozniuk a kritika és a hivatalosak felelősségét e fiatal nemzedék alkotásaiért.

OLASZ GYÖRGY

A NAGYVÁROSI REKVIEMRŐL

Helyzetem kétszeresen is szerencsés. Egyrészt Thierry Árpádnak ezt az írást folytatásokban közölte a *Jelenkor*, s ezzel megszabadította kritikai tevékenységemet az ismertetve-elemzés kényszerű nyűgétől. Másrészt ismerem a regény első változatát, és az írói szándék ismerete ott is kulcsot ad a kezembe, ahol a kifejezés bezárta a kaput. Hadd kezdjem mindjárt ennél.

A balladisztikus tömörségű, inkább megjelenítő, mint elbeszélő, mozaikszerű képekből kirakott stílus inkább kelt drámai, mint epikai hatást. Itt minden jelen időben történik. Mintha moziban ülnénk, úgy peregnék le előttünk a hős életének utolsó pillanatai. Már az indítás olyan feszültséget kelt, amely az utolsó mondatig sem enged fel: nem érzünk feloldást, csak kényszerítő erőt arra, hogy gondolkodjunk, hogy megoldást keressünk. De ez volt-e az író szándéka?

Az első kidolgozásban, mely kétségkívül elnagyoltabb és darabosabb, a férfi öngyilkossága teatrálisán esik meg ugyan, de egyértelműen. Ott még egy elképzelt városban vagyunk, amelyet régebben atomtámadás ért, emlékmű áll a robbanás helyén. Ide hívja szerelmesét a férfi, itt lesz öngyilkos, zsebében az összes látéletről, demonstratíven, tiltakozva. Ez a befejezés világos, lezárt — és hibás. A mostani homályosabb, befejezetlen és — jó. Vajon miért?

Az a furcsának tetsző ellentmondás nyer itt is megfogalmazást, hogy a direkt közlés elkeni a mondanivalót, homályosítja a képet; az indirekt jelzés meg kiélez, élesít. A nyilvánvaló megrázhathat ugyan, de el is andalít, a rejtett viszont felráz, idegesít és tette ösztönöz. Ha most ehhez hozzávesszük, ami hozzávaló; az általánosítás módját: a jellemek, a cselekmény szimbolizmusát, célba is érkezünk, itt vagyunk a modern művészetnél. Ha el tudunk képzelni egy olyan futópályát, amelyen elfelejtik kifizíteni a célszalagot, akkor azt a közönséget is elképzelhetjük, amely csak annyit lát, hogy a versenyzők többször körülfutják a pályát, aztán egyszercsak abbahagyják és mindenki fölveszi a melegítőjét. A célbaérés csak akkor válik kétségtelesenül győzelemmé, ha mindenki látja: hol a cél. Kifeszítem tehát a célszalagot, ha ehhez a művelethez látszólag el is kell majd egy kissé kanyarodnom a tárgytól.

Az írásmű modernségét — azaz: időszerűségét — tartalmi vonatkozásai döntik el. Thiery regényének tartalma egy csomó kérdőjel. Van-e értelmes halál? Lehet-e jogos tett az öngyilkosság egy szocialista társadalomban? Igazságtalanság-e az, ami a Nagyvárosi requiem újságírójával történik? Van-e olyan közérzet, amit világ-halál-félelemnek nevezhetünk? Kimarad-e ebből „Európa másik fele”: mennyiben közérzet ez nálunk? Hogyan gondolkodik ma az egyes ember az emberiségről, annak létéről — pusztulásáról?

Az emberiség fogalma nem tartozik az idős fogalmak közé. A magát kozmopolitának hívó görög polgár még csak Görögország, az „Egy világpolgár gondolatait megíró Immanuel Kant még csak Európa lakóit (és nem is minden lakóját) vonta körébe. S vajon milyen tartalma lehetett Attila vagy Napoleon, Bacon vagy Freud, Sophokles vagy Madách gondolataiban? Azt hiszem, e fogalom valóságos körvonalai most kezdenek csak kibontakozni előttünk. Korunk legfőbb jellemzője, hogy az emberiség fogalma egyre inkább az emberiség öntudatává és közérzetévé válik. Az emberiség világméreteken gondolkodik saját magáról, olvassa, látja, hallja világát. Még sohasem érezhette tehát ennyire, hogy ő: emberiség.

Nem is hangzott el még soha oly sokszor és oly egyetemlegesen az ember, az emberség vagy épp az embertelenség fogalma a történelem folyamán, mint éppen most, az utóbbi 30—40 évben.

Korunk problémái az emberiség problémái. Nincsenek ettől elszigetelt egyedi vagy társadalmi ügyek. Az emberiség léte vagy nemléte s az ezt feszítő emberbelügyek (különböző világnézetek egymás mellett élése, faj, gyarmat, technokrácia, eldologiasodás stb.), helyünk a világűrben, az emberi intellektus és más, feltehetőleg Naprendszerünkben is meglévő intellektusok viszonya — válnak mindegyre tornyosuló gátjaivá vagy óriási lendítőkerekeivé a közösségben helyét kereső egyéneknek.

A korszerű, a modern művészet előtt mindig kettős feladat áll. Fel kell ismernie a kor problémáit, s ezeket a kor nyelvén kell kifejeznie. Hogyan válik ez lehetségessé? Ezt példázza a Nagyvárosi requiem is. Mivel Thiery általános emberi problémákat ismer fel, azokat ábrázolja a szocialista társadalom valóságában, egy adott történelmi pillanatban. Ebben a közegben él, mozog kisregényének hőse, aki realista alkotói módszerrel megformált jellem — és mégsem típus. Ezer szál köti a valósághoz, a mindennapi élethez — és mégsem egészen abban él. Hogyan nő szimbólummá, hogyan magasodik ki a hétköznapi gondok közül s ezek hogyan nyernek vele együtt jelképes értelmet — ez Thiery ábrázolásmódjában a legfigyelemreméltóbb.

A romantikus regényhős végtelenesen jelenített meg egy-egy erkölcsi eszményt. A kritikai realisták egy-egy társadalmi réteg tipikus tulajdonságait igyekeztek hőseikben ábrázolni. A modern regényhősökben e két felfogás szintézisét látjuk. A hős bizonyos eszmét jelképez: és ennyiben szimbolikus. Reálisan illeszkedik be környezetébe: és ennyiben tipikus. Az eredmény az a rejtett szimbolizmus, amellyel az Emberi sors, az Öreg halász vagy az Édentől keletre közli mondanivalóját. Miért van szükség erre a jelképesen-reális kifejezőmódra? Minél szimbolikusabb az ábrázolás, annál általánosabb tartalmat képes közölni; minél realisabb, annál jobban elhisszük, amit mond.

A Requiem hőse halálraítélt ember. Ítéletét a mű kezdetén mondja ki egy orvosi vizsgálat. Minden, ami körülötte és vele ezután megtörténik, sajátos nézőpontból

látszik. A dolgok, melyek mások számára természeteseek, az ő szemében kiéleződnek vagy fonákjukra fordulnak. Az emberek, társai a munkában, társai a közösségben egyszerre közömböseké válnak, mert közönyösnek látja őket, a saját maga számára félelmetes erővel jelentkező atomhalállal szemben. Ebben a drámai helyzetben találja meg Thiery azt az erőt, ami hőst, annak tetteit, szavait jelképes értelművé emeli. Ez tartja állandóan a felszínen azokat a ki nem mondott kérdéseket, amelyeket csak az újságíró halála tesz köztudattá, nyilvánvalóvá. És ennyiben valóban létezik értelmes halál is. Ez a halál kétségtelenül nagyon lehangoló. De éppen ez volt az író szándéka is. Ha nem ez lett volna, nem változtatott volna ezen az igen lényeges ponton eredeti elképzelésén. A heroikus, hatásában felemelő öngyilkosság egy elvont, elképzelt társadalomban: legfeljebb csak sajnálkozó együttérzést kelthet. Thiery célja ennél sokkal több volt. Ezért is helyezte történetét konkrét környezetbe, ezért is nyúlt az ábrázolásnak ilyen lehangoló (és talán kissé kietlen) érzelmekeltő eszközhöz. Ez ugyanis az a pont, amelyről feltétlenül elindulnak a gondolatok — mellette vagy ellene —, de állásfoglalásra kényszerít ez a kisregény.

A modernség látszatát keltő művészeti alkotásokról behatóbb vizsgálat után sokszor ki szokott derülni, hogy az újszerű forma ásatag gondolatokat takar. Thiery Árpád azonban a belőle kikívánczoló korszerű mondanivalót igyekszik az annak legjobban megfelelő nyelven kifejezni. A modern tartalomhoz keresi a modern formát, s ez nemcsak nagyon bátor, hanem nagyon tiszteletreméltó vállalkozás is.

MIHALIK ZOLTÁN

A BARANYA MEGYEI TANÁCS MŰVÉSZETI ÖSZTÖNDÍJÁRÓL

Évekkel ezelőtt Baranya megye Tanácsa pályázatot hirdetett írók és képzőművészek számára; szerény, de mégis számottevő anyagi ösztönzést biztosított alkotó munkájukhoz. A pályázat célja az volt, hogy a művészek figyelmét fokozottabban társadalmi életünk kérdéseinek szocialista ábrázolására irányítsa; segítse az ellenforradalom után megtorpant helyi művészeti élet kibontakozását; jutalmazza az arra érdemes alkotásokat, és a művészi munka jobb feltételeinek megteremtését szolgálja. A festők és szobrászok felszabadulásunk évfordulóján évről évre kiállításon mutatták be a pályázat serkentésére született műveket, s egyre-másra jelentek meg figyelemre méltó irodalmi alkotások önálló kötetekben, vagy napilapok, folyóiratok, elsősorban a Jelenkor hasábjain. Művek szóltak a pályázat eredményessége mellett, s nem egyszer hallottunk irigykedő elismréseket más megyék művészeitől.

Az első sikerek láttán Pécs város Tanácsa és a Szakszervezetek Baranya megyei Tanácsa is megteremtette a művészeti élet támogatásához szükséges anyagi feltételeket, s az utóbbi két esztendőben a három pályázatot hirdető szerv évenként 60 000 forintot fordított a művészeti élet támogatására. A nagyobb anyagi lehetőségek megteremtésével párhuzamosan változott a pályázat módszere is. Az első két esztendőben elkészült alkotásokat díjaztunk; — tavaly és az idén egy hónapos alkotó szabadság állt a művészek rendelkezésére.

Az utóbbi években meghirdetett pályázat követelménye volt, hogy a művészek az egy hónap alkotó szabadságot falvainkban, termelőszövetkezetekben és állami gazdaságokban, illetve Pécs és Baranya jelentősebb üzemeiben töltsék el. Ismerkedjenek meg a termelőmunkában szorgoskodó munkások és parasztok életével, örömeivel és gondjaival; vegyék számba eredményeinket s szemtől-szembe találkozzanak fejlődésünk nehézségeivel. Annak ellenére, hogy meghatározott témájú, terjedelmű művek alkotására nem kértek ígéretet a pályázatot hirdető szervek, meggyőződésük az volt, hogy e találkozásokból művészi alkotások születnek. S ebben nem is csalódtak, bár egyes művészek esetében lassabban mutatkozott meg az alkotó szabadság hatása. A pályázatok időszakai mindenképpen eredményesek voltak.

Túlzás lenne azt állítani, hogy az utóbbi évek helyi művészeti életének fellendülése kizárólag a pályázatoknak köszönhető, azonban az vitathatatlan, hogy a pályázat ösztönző volt, sok olyan élménnyel gazdagodtak a művészek, amelyek alkotássá értek, vagy érnek, s a falvakban, üzemekben szerzett tapasztalatok szélesítették látókörüket, s közvetve hatnak alkotómunkájukra. Egy hónap nem nagy idő ugyan, de olyan művészeknek, akik napi fáradságos munkájuk mellett alkotnak, sokat jelentett.

A mennyiségi eredményeknél is jelentősebbnek kell megítélnünk a pályázat tartalmi hatását. A bevezetőben említett cél elérését jól szolgálta, hogy a művészek falvak és üzemek életével, munkásokkal és parasztokkal ismerkedtek meg. Többben a pályázat követelményein túl is ápolták és ápolják a kialakult kapcsolatokat. A vidéki képzőművészeti kiállítások, az üzemekben és falvakban egyre sűrűbben megrendezett író-olvasó találkozók kölcsönös hatása is értékes.

Ha a pályázatot hirdető szervek úgy látják, hogy nem haszontalan célra áldozták anyagi támogatásukat; ha a művészek jelentős segítségnek tartják az ösztöndíjat alkotó munkájukhoz; s ha a művészeteket kedvelő közönség színvonalas, értékes művekhez jut a pályázat révén — akkor aligha lehet kétséges a pályázat eredményessége, szükségessége. Nem kételkedem abban, hogy mind a pályázatot hirdető szervektől, mind a művészekről, mind a közönségtől igenlő választ kapnánk a pályázat jövőjéről.

Azon természetesen lehet és kell is vitatkoznunk, hogy a pályázat eddig alkalmazott módszereinél nem lehetne-e jobbat, célravezetőbbet, hatékonyabbat kialakítani. Sok értékes javaslat, figyelemreméltó észrevétel hangzott már el eddig is a pályázatról. Egyesek véleménye szerint helyesebb volna visszatérni az először alkalmazott módszerhez: elkészült, értékelhető művek díjazásához. Mások szerint külföldi tanulmányút lehetőségének megteremtése volna indokolt. Vannak, akik kevesebb, de nagyobb összegű, több alkotásra fordítható időt biztosító megoldás mellett kardoskodnak. Ismét mások évről évre kiosztandó művészeti díj alapítására gondolnak. És sorolhatnám még a különböző, a tartalom, a színvonal, az eredményesség javítását célzó javaslatokat, amelyek más-más módszer alkalmazását kívánják, azonban egyik abban: művészi életünk további fejlődéséért érzett felelősség hatja át őket.

Az évről évre meghirdetett pályázat eredményei amellet szólnak, hogy a bármely formában meghirdetett pályázat hasznos eszköze lehet művelődéspolitikai céljaink megvalósításának. Az alkotás kedvezőbb feltételeinek biztosításával erősíthetjük azokat a tendenciákat, amelyek a szocialista szellemű művészet fejlődését szolgálják.

LEMLE GÉZA

ÍRÓK, FESTŐK AZ ÖSZTÖNDÍJRÓL

Nem a bányában találkoztam először velük, hanem buszon, kricsniben, újságárus előtt, boltokban — szóval: mindenütt. Előbb csak a szemöldökükbe, pillájukba ragadt szénportól ismertem fel őket, mert munka utáni tusolás közben nehéz onnan kimosni. Később, ha valakinek az arcán, kezén sebhelyet láttam s az olyan kék volt, mint a tetoválás, tudtam, hogy közülük való. Kíváncsiság? Az is. Hiszen ha bányáról hallottam, megjelent előttem az MTI valamelyik fotóriporterének villanófénynél készült fényes, fehér papírra másolt felvétele, vagy egy újságcikk kevésbé sikerült kliséképiával. Közvetett élmény, legyintettem dühösen, valahányszor a fényes papír vagy cikk vetítődött eléem, mert csak kép volt és betűk és én magaménak akartam tudni életüket, munkájukat, akár az alma ízét, az ég kékjét, az eső suhogását. Különös „ember-raj” — mormogtam magamban, amikor a kasban legelőször lefelé szállva megborzosztatta gerincemet a félelem s a kígyók konok mozgásával feltekergőzött szívemre. Csak később láttam meg, hogy a munka szülte őket egyggyé s annyira, hogy odalent úgy mozognak, dolgoznak s egymástól elválaszthatatlanul, mint testem szerveivel. Nem hősköltemény anyagát gyűjtöttem össze a Széchenyi-aknában. Nem is akartam. Csak beszélni róluk egyszerűen, ahogy keresik-kutatják-tapogatják májuk és jövőjük útöterét.

Pál Zoltán

Megyénk irodalmi és művészeti életében jelentős segítséget nyújtott az az ösztöndíj, amelyben az 1961. és 1962. évben íróink és képzőművészeink részesültek.

Az anyagi segítség eredménye: az elkészült alkotások mellett az erkölcsi érték, ami megbecsülést, ösztönzést, elismerést hozott íróink és képzőművészeink számára. Hogy mit jelent országosan és vidéki életünkben ez a bizalom, elismerés, azt leginkább az ilyen magamfajta ember tudja leginkább lemérni. 16 évig Pesten éltem. 12 éve vidéken élek. Sajnos, még most is vannak egyesek, fővárosiak és vidékiek, akiknek sikerült jó kapcsolataik révén (tisztelet a kivételnek) magas szinten tetszelegni, tevékenykedni. Hangadó-irányító tisztüket betöltve azonban nem a segítség vezeti őket, hanem minden áron és minden eszközzel igyekeznek fenntartani a főváros és vidék közötti különbséget. Ezek felsőbbrendűségükben, diktátori hajlamukban csorbitva érzik magukat a megyei ösztöndíjak által. De ezeknek Ady szavaival kell felelnem: „Csak az erő és igazi nagyság képes diadalt ülni és örülni mások sikerén is.” Tegyük már félre végre önző egyéni érdekeinket, saját magunk és mások előtt is csak kisebbségek leszünk általa. A megyei ösztöndíj hatására kavácsolódott össze az a komoly eredményeket elért írói és képzőművész alkotói közösség, amely ma Pécsen és Baranyában él, lelkesen dolgozik, és komoly sikereket ér el. Egyesek országos viszonylatban is a legjobbakkal vetekszenek. Ezek tények. Novellák, regények, verses kötetek, illusztrációk, képek, táblák, falfestmények, mozaikok stb. születtek. A világ ma tényleg városi kollégánk tekintette meg. Elismerésük, véleményük nem egyszer folyóiratokban, a sajtóban is megjelent, le sem lehet tagadni.

Ebben az erkölcsi sikerben tudom a mi megyei ösztöndíjunk pozitív eredményét lemérni. Ebben látom egyben nagyszerű példáját annak is, miként lehet egy alkotó közösséget a mellőzéstől, a kizárástól megmenteni és összekovácsolni. Ennek a bizalomnak, megbecsülésnek, elismerésnek, ösztönzésnek eredménye az a közösség, művészgárda, amely ma itt városunkban, Baranya megyében él, alkot, és fáradozik egy szebb, reményteljesebb, békésebb életért.

Limonszky

A Nagyvárosi requiem című kisregényemet, alig több mint százhusz oldalt — egy esztendeig írtam. Nehéz lenne pontosan, vagy akárcsak megközelítően is kiszámítani, hogy a tavalyi egyhónapos tanácsi irodalmi ösztöndíj mennyit segített ennek a kisregénynek a megvalósításában. Persze, mechanikusan úgy is meg lehetne fogalmazni, hogy a kisregény megírása tizenkét hónapig tartott, a tanácsi ösztöndíj egyhónapos volt, következésképpen „tizenkettő” részről van szó, de hát ennek kiszámításához nem lehet használni semmiféle matematikai rendszert. A regény megvalósulásáról van szó, amely nem egyenlő a regény pusztá megírásával. A megvalósulásban szerintem benne van a megíráson kívül az anyaggyűjtés, a komponálás különös és egyedi folyamata, a gondolatok összefüggésének rendszere és még sok egyéb. Az egyhónapos ösztöndíj „haszna” természetesen és elsősorban az anyaggyűjtésben, a megírandóhoz szükséges speciális életterület speciális felmérésében nyújtott nagy segítséget, de hiba lenne az ösztöndíjat, jelentőségét mechanikusan értelmezni. Az a tény, hogy az ösztöndíj pályázatot kiíró szervek számára nem közömbös a pécsi irodalom jelene és fejlődése — már önmagában kizárja a leszűkített értelmezést. Ehhez hozzá kell számítani azt a belső, alkotói érzést, amit a bizalom vált ki. Az ösztöndíj nagymértékben a bizalom kérdése, és úgy hiszem, hogy ez csak kedvezően befolyásolhatja a pécsi írók alkotókedvét. Az ösztöndíj jelentőségét és hatását — ha nem is matematikai módszerekkel, de az íráskor alaposságával, elmélyültségével okvetlenül le lehet mérni. Lemérhető, hogy a pécsi irodalom, a pécsi írók személy szerint is — közelebb jutottak-e az egyéni embert és a kor emberiségét egyaránt foglalkoztató és nyugtalanító gondolatokhoz és érzésekhez, közelebb jutottak-e a korszerűhöz és ugyanakkor az egyszerűhöz, megtalálták-e azt a művészi közeget, amely nélkül irodalomról aligha lehet beszélni. Azt hiszem, ezek a legfontosabbak.

Thierry Apicel

Ahhoz, hogy valami szülessen — életöröm kell. Művet is csak érzelmi telítettség és tudatos alkotó értelem hozhat létre.

Nem véletlen az, hogy az érzelmi hőfokot a megszokott, nem is mindig festőszemmel látott környezet nem képes izzásban tartani. Időnként menni kell, utazni, újat látni. De hová? Lehet egy pihentető utat csinálni, látványosat, érdekeset. De lehet tervszerűen éppen odamenni, ahol az alkotótevékenység értelemmel átgondolt programja vár. Ez utóbbit valósítottam meg nyári ösztöndíjammal: Észak-Baranyát kívántam látni és festeni. Bikalban megtaláltam a szívem szerinti dombos Baranyát, ráláttam nagy tábláira és szemléltem új létesítményeit. Játékos forma, tüzes színvilág fogadott, ami festői vágyaimnak beteljesülését jelenti.

Bikal, Egyházaskozár, Mágocs és Kárász annyi élmény- és vázlatanyagot adott, amelyből egész éven át egyre-másra képek születnek. Úgy érzem, még sokáig...

Kecse István

Szűkebb hazám Tolna megye — azaz pontosabban Sárszentlőrinc, Pálfa és Rácgres puszta háromszöge. Ez a táj, az ottani emberek és gyermekkorom élményei meghatározó erővel alakították életemet, érdeklődési körömet — ha akarnék, sem tudnék ettől a vidéktől elszakadni. És ennek örülök is — tudom, hogy tartozom valahova. Persze, hazudnék, ha azt állítanám, hogy pontosan ismerem a szülőföldemet. E tény felismerésére két nagy alkalom adódott életem során. Az első: Illyés Gyula Puszták népe című könyve. Olvasásakor tudatosodott bennem sok minden, amit addig csak homályosan vagy rosszul láttam. A másik alkalom a tavalyi egy hónap, amit ösztöndíjasként tölthettem otthon. Sok minden megváltozott — még a táj is — s a rövid egy-két napos hazalátogatások többnyire csak a felszín alakulását vetették észre velem. Az egy hónap már összefüggéseket tárt fel, mélyebb áramlatokra is fényt derített. S egyben arra is figyelmeztetett, hogy a mai élet és a mai változások milyen finom és elszakíthatatlan gyökerekkel nyúlnak vissza gyerekkorom világába a fel-szabadulás körüli évekbe. Elsősorban ezeknek a kapcsolatoknak, összefonódásoknak pontos felismerése és ábrázolása izgat — ilyen szándékkal írtam az e számban közölt novellámat is.

Lárus Ervin

Picasso kortársának lenni művészként nem könnyű dolog. A szputnyikok alkotóinak kortársaként sem könnyű élni, ha az ember alkotómunkán töri a fejét.

Eszmék kiélezett harcának kora a mi korunk. Monumentális világ! Főhőse az ember.

Festő-munkámban az ember a középpont. Az alkotó, természetet, környezetét változtató, formáló ember.

Az ember él, alkot, érez, szeret, gyűlöl. Az ember harcol, — önmagával is. Vívók emberbarátságomban az ember művészi, korszerű ábrázolásáért, annak energiámhoz mért maximumáért.

Közel kerülni az emberekhez és önmagamhoz — ez szemlélődésem és kutatásom célja! Alkotómunkámé: ezt a megismerést a legnemesebb művészi eszközökkel kifejezni.

A mi társadalmunk művészetszerető. Lehetőségeivel támogatja is a művészet fejlődését. S ezért az ösztöndíj, úgy érzem, céломhoz segített közelebb.

János Árkai

AZ ÍRÓNŐ, A RIPORTER, MEG AKIK HALLGATJÁK

Egy vasárnap délelőtt történt. Mindenütt szól a rádió. Hallik a KALEIDOSZKÓP című vidám műsor. Egy twiszt, egy riport. Most is hirtelen lefűjják a vasárnapi áhítatot árasztó szvinget, s halk kopogtatás hallik. A rádióból. Utána mesterséges és hangos ajtónyikordulás.

AZ ELSŐ NŐ (idegességtől remegő hangon kezdi): Jó napot kívánok. Bocsánat a zavarásért. A magyar rádiótól jöttem. Tímár Violával, az ismert magyar írónővel szeretnék elbeszélgetni...

A MÁSODIK NŐ (azonnal folytatja, mosolygó, kedveskedő, magabiztosan affektáló hangon):...bár éppen alkotó munkámban zavarnak meg, kedves, mivel én vasárnap tudok leginkább írni, de magát, kedvesem, s a maga kedves mikrofonján keresztül valamennyi szeretett nőolvasómat ismételt szeretettel köszöntöm és fogadom, és parancsoljanak velem. Megjegyzem, itt talán kényelmetlen lesz, menjünk be eből a hosszú és szándékkal üresen hagyott előszobából talán másik helyre. Látja, e mögött az ajtó mögött lakik édesmamám, aki velünk él, emez itt a kék szoba, ez az álmodozás, az ihletszerzés szobája, abból nyithatunk be, csak jöjjön kedves, a sárga szobába, onnan nyílik a háló, ugye, abból a fürdőszoba, persze ez olyan modern lakás, minden van benne mondhatom, most jártam Londonban, de nem mindenik angol író dicsekedhetik ily fürdőszoba-berendezéssel, igen, igen, tessék csak jönni, ez a könyvtárszobánk, ennek fala egyszerűen fehérre meszelt, de itt, ha az én kedves olvasóim beláthatnának, csupa könyvet lelhetnének, potom ötezer kötet van itt, s két írógép, szemben egymással, itt szoktunk dolgozni életem társával. Aki szintén ír, ugyebár. Főként a regényeimet írtam itt. Látja, most is, a maga csöngetések is munkálkodtam, mert tudja nekem életemem a munka. A munka. A szakadatlan munka! Mániam a munka! Erről jut eszembe, a színház is mániám. Valahol már megírtam, atyám érettségikor ajánlotta, nem árurom el, mikor, mivel egész gyerekkoromat végig színjátszottam, legyek művésznő, de én kijelentettem, inkább tanítani akarok. Mire ő azt mondá: istenfádat. Ám, hiába tanítottam, mégis színész is lettem. Több darabom is eljutott a deszkákra. Emlékeznek bizonyára az Anyósparadicsom sikerére... S hány van még idehaza! Erről jut eszembe, igazán nem tehetek róla, hogy azok a Váczi utcai kereskedők arcátlanul kirakatukba helyezték krokodilbőr cipőmet és estélyi ruhámat, amiket a „Krokodilnász” című darabom bemutatóján viseltem. Tőlem — higgye el — ez a magamutogatás távolabb áll, mint a római pápától a nősülés engedélyezése. Atyám, a nagy kritikai realista szobrász nevelt így. S mellesleg meg-súgom: ő kaptott a krémes-evésre is. Tudja, ez olyan egyszerű, könnyű, népi tészta-féle. Igazán puritán... Látja, egy ilyen puritán kis gépen verem regényeimet is. Ja, most arra kíváncsiak kedves olvasóim, hogy mit írok? Nem titokzatoskodom. Távol áll tőlem. De mégsem fedem fel egészen kártyáimat. „Kentaurok” a címe. Nincs ebben semmi allegória. Igazán érdekli az utolsó mondat, amit leírtam? Várjon, elmondom. „Alfonz behúnyta szemét az erős fény előtt, de mikor a szemhéjjal eltakart külvilág helyett élete végét pillantotta meg, arcáról úgy elfoszlott a mosoly, mint mikor kialszik a fénylő reflektor.” Ezt írtam. Majd elolvashatja maga is, kedves, és az olvasóim is, a Szépirodalmi kiadásában. Mert az kiadja. Nem győzők annyit írni, hogy ki ne adná. Nyúz a rádió, pedig most írtam nekik egy hangjátékot arról, hogy miért cserélik ki a női vállalatvezetők bizonyos idő múltán férfi beosztottaikat, aztán a Madách Színház kíván tőlem amolyan Szabó-család-féleséget. Persze, örömmel megírom. Pedig még nem száradt meg jóformán a tinta az „Egy osztályfőnök naplójából” című nemzedéki tetralógiám második kötetén, írtam továbbá egy meséskönyvet, egy tátrai útinaplót a férjemmel, most jelent meg egy kisebb elbeszélésem külön kötetecskében, a Menjetek. Különben „A dám” című regényem óta nem szűnnek meg olvasó-ankétrá cipelgetni. Legutóbb Conventryben tartottam ankétot, majd Bécsben és Karancslapujtón. En igazán fáradhatatlanul dolgozom. És akkor, képzeljétek el igen kedves hallgatóim, egyesek nem áttallanak avval a kis francia nővel összevetni, azzal a bizonyos Sagannal. A sikerekben lehet, a sikerekben! De a tudásban? Nem vagyok olyan, nem és nem. Én igazán nem beszélgetek magamról. És nem is írok magamról

a Film, Színház, Muzsikában, az ÉS-ben, a Nők Lapjában, a Nemzetben, nem és nem. Én csak visszahúzódom ide, a Rózsadombra, legfeljebb a Hungáriában kapok be néhány francia krémest, azt sem egy tucatot, mint kajánkodó ismerőseim mondják, bebújok ebbe a kis kuckómba, és verem a gépet. A Nagy Művemen akarok dolgozni elsősorban. Ne mondja senki, hogy megalomániás vagyok, én csak a korról akarok vallani, hiszen annyi mindenben átmentem már, annyit tudok, hogy vallhatok szünet nélkül. Csak magamról nem beszéltek. Én olyan vagyok, mint a színész, aki mindig mások életét éli meg a színpadon, s maga elsorvad mások keresztjének fenséges súlya alatt...

AZ ELSŐ NŐ (hálától ismét remegő hangon): Írónő, valamennyi hallgatónk nevében fogadja, fogadja köszönetünket mélyreható őszinteségeért, amellyel... En, mi... Szóval találkozunk még a Kentauroknál...

S mikor megszólal a KALEIDOSZKÓP újabb twisztje, akkor a hallgatók egyként felsóhajtának: — Hogy tudhat ez írni, ha ilyen kurta negyedórán is ennyi mindent összehordott magáról!

Varga Imre

KI FORDÍTOTTA?...

Február végén egy olasz író, Dino Buzzati, novelláját olvasták fel a rádióban — jobban mondva a novella fordítását. A műsorról a „Rádió és Televízió Újság” 8. száma értesített előzetesen. Magam is olaszból fordítok, ráadásul Buzzatit is, érdekelt hát, ki ennek a novellának a fordítója. Am ezt nem közölte az újság; csupán a színész nevét, aki felolvassa. Ekkor kíváncsiságból végigböngésztem az egész nyolcadik heti műsort. Kiderült, hogy azon a héten az olaszon kívül egy spanyol, egy román, két német és egy orosz elbeszélés is úgy szerepelt a Rádió hivatalos műsorfűzetében, hogy nem esett említés a művek fordítóiról. Ezeken kívül még Petrarca szonettjeinek fordítóját nem tartotta említésre méltónak a lap.

Tollat ragadtam — ezúttal igazán elfogulatlanul, hisz most épp nem is rólam volt szó, legalábbis közvetlenül nem — s egy tréfás-bosszús levélben kiöntöttem műfordító- és rádióhallgató-bánatomat a lap szerkesztőjének. Olyasmit is írtam, hogy a kinyomtatott műsort olvasva még azt hiheti az ember: Bánffy és Ladányi olaszul fog Petrarcat szavalni, meg hogy bízunk benne: jó lesz a kiejtésük... Aztán céloztam arra, hogy ha a Rádió irodalmi osztálya tévedésből, feledékenységből nem közli a Rádió és Televízió Újság szerkesztőségével a műsoron levő mű fordítójának nevét — józan ésszel meggondolva: mi egyéb oka is lehetne ennek, mint feledékenység? — végtére egy épületben van a két intézmény, a szerkesztőnek csupán a házi-telefont kellene fölemelnie...

Hanyagságra gyanakodtam hát; igaz, az efféle hanyagság bántja a fordítót, a rádiózó olvasót meg bosszanthatja, de hát más nem lehet, mint hanyagság, gondoltam, helyszűke például semmiképp, hiszen a pehelynél is könnyebb könnyűzene műsort is hosszan, részletesen ismerteti a lap, hogy aszongya: Newell—Paramor: Bánom is én (Helen Shapiro), Gilkyson—Dehr—Miller: Zöld mezőkön (Vaughn-zenekar). Nowa—Güth—Menke: Rozália, nem szabad sírni (Caterina Valente). stb., stb., 20—30—60 sorban.

Csakhogy gyanúm teljesen alaptalannak bizonyult. Levelemre ugyanis megérkezett a válasz. Imígyen, pontokba foglalva:

- „1. A Rádió irodalmi osztályától nyert közlés úgy szól, hogy minden esetben bekonferálják a műfordítót, a kinyomtatást azonban nem minden esetben tartják szükségesnek.
2. Mi tehát nem is tehetünk mást, mint amit teszünk: közöljük a megadott műsort.
3. Mi ettől nem tartjuk „bosszantóan hiányosnak” a műsort.
4. Bizvást állítjuk, hogy a közönség nagy része — ha olvassa, hogy X.Y. szaval — magyarnyelvű felolvasásra gondol.”

Vagyis nem tévedés, nem hanyagság, nem feledékenység. Hanem? Próbáljunk nyugodtan, logikus gondolkozással rájönni a titok nyitjára. Tehát. A levél azt mondja: „a kinyomtatást nem minden esetben tartják szükségesnek”. Minek a kinyomtatását?

A név kinyomatását. Kinek a neve nem érdemli meg „minden esetben” a kinyomtatást? A színészé. Nem. Az énekesé? Nem. A jazzdobosé? Nem, nem, a világért sem. Hát kié? A műfordítóé, csakis a műfordítóé. És ki szerint nem szükséges minden esetben a műfordító nevének kinyomatása? A zenei osztály szerint? Nem. A sportosztály szerint? Nem. A „Lányok, asszonyok” rovat szerint? Nem. A balmazújvárosi tűzoltó egyesület szerint? Nem, nem, nem. A Rádió IRODALMI osztálya szerint. Hm. Egyre nehezebbnek rémlik a megfejtés, de azért ne csüggedjünk, törjük csak tovább a fejünket. Vajon *mikor* nem tartja szükségesnek a műfordító nevének kinyomtatását az irodalmi osztály? Ha rossz a fordítás? No de ha rossz, mért közlik, mért rontják vele a közönség ízlését? Még hozzá hatszor is egy héten!... De várjunk csak. A fordítások jók, semmi baj velük. Hát akkor?...

Feladom, nem megy, hiába. Nehezebb, mint gondoltam. Egy valami vigasztal csupán. Éspedig az, hogy e „szellemi vetélkedő” alaptételébe is hiba csúszott. Ugyanis a műfordítót be se konferálják minden esetben, nem bizony. No meg az, hogy „a közönség nagy része — ha olvassa, hogy X. Y. szaval — magyarnyelvű felolvasásra gondol.” Tehát se baj.

Telegdi Polgár István

Simon Béla rajza

Kodolányi János: *Julianus barát, A vas fia*

Nem jellemezhető mással, csak önmagával. Sziklás talajra hullott mag volt; minden moccanása környezetének ellenére történt. Amikor gyökereit a mélybe fúrta, szilárdnak hitt kövek mozdultak ki helyükből, mikor első hajtásaival az eget kereste, tüskék sebeztek. Mohón kapaszkodott az életbe, de az élet nem szerette őt. Ez a küzdelem a létért, a személyiség diadaláért, a halhatatlanságért: fenséges és megdöbbentő egyszerre. A kezdet arányai, tragikus aránytalanságai teszik azzá. A csírában már őserdők szunnyadtak, s az első, kicsiny, leveles ág sudár faóriásról álmódott. A fa megnőtt azóta, s bár kérge repedezett, ágai itt-ott csonkák s tátongó, fekete odvai riasztanak inkább, semmint gyönyörködtetnek — koronája verdesi az eget s a vilámok sem árthatnak neki. Ha múltját kutatjuk a jelenben, s a mából következtetünk vissza mindarra, ami volt, szédülés fog el bennünket, a „horror sacri”. Sátoros öbleibe, árnyékos rejtelseibe úgy tekintünk, akár a régiek: tudást várunk tőle, megvilágosodást. Hiszen ismerős, benne él mindhárom világban: gyökerei behálózzák a Poklot, törzsével a Föld büszkélkedik, lombos tetején táborba szállottak a Nap sugarai. Mégsem zárandokolnak hozzá, csak kevesen szeretik s még kevesebben ismerik igazán; kirándulóhelynek, zord környezete miatt, alkalmatlan, díszcserjének meg túlságosan magas. Viharban nőtt és viharból táplálkozott; ágain nem raktak fészket a dalos madarak, s valahányszor a szél zúgatta lombjait, az ítélet harsogása hallatszott közülük. Ez az ember és író, kiben — okkal, vagy ok nélkül — annyi gyöngeséget fedeztek fel kortársai s a múltban főveny módjára számlálhatatlan ellenségei, maga az erő, az elnyúlhatatlan, el nem apasztható vitalitás. A magyar irodalomban ő a Titán: sziklával a kezében rohamozta a kor és az irodalom csúcsait. Roppant köveket hajigált egymásra, az alkotás és az indulat lázában; nem céhbéli író, hanem génusz, nem műves, hanem művész. Látomásos író, a szó ősi értelmében: a szétbontó, elemző franciákkal szemben a Tolsztojok és Dosztojevszkijek fajtájából való. Élelművének roppant drámája háromrészes színpadon játszódik: az első az ormánsági regények, a második a magyar történelmi művek, a harmadik — és legfelsőbb — a Gilgames-monda és a bibliai ókor világában. Bennünket most közelebből a második szín érdekel.

A *Julianus barát*ot és *A vas fia*t új kiadásban olvashatjuk. A magyar középkor regénye mindkettő, Kodolányi velük lépett a klasszikus írók sorába. A *Julianus barát*, mint Kodolányi annyi más műve, virtuális önéletrajz: fejlődésregény. Alakját ismerjük, domonkosrendi magyar szerzetes volt s IV. Béla király uralkodásának kezdetén az őshazában maradt eleink keresésére indult, s az elszakadt néptörédeket meg is találta. Julianus szülőföldje az író gyermekségének tája, Pécsvárad, a Zengő alja; a mostohaanya s a kemény természetű, zárkózott apa eredetét nem is kell kutatnunk.

Julianus fejlődésében egy ember és egy eszme közös életét kísérhetjük figyelemmel. Az idill gyönyörűségei, a Feketevíz partján töltött, boldog esztendő emlékei ébrednek a regény első fejezetében, mert Kodolányi mindjárt kezdetben önmaga múltjából merít élményeket és bátorságot. Gyermeki szívében nagy dolgokat, a nagyok terveit melengeti: szerelmét s jövőendő házasságát Cseperkével a kis erdei házban, aztán kalandos-messzi utazásokat Fejérlófia példájára. Váratlan sugallatra, belső intésre papnak megy, deák szót tanul s még gyerekképpel bukkán a nagy Gestában az elszakadt magyarok meglétének írásos bizonyosságára. Követi a sors ujjmutatását: életének története egy gondolat története. Ez a gondolat egy emberben ölt testet, s a korszerű történelmi erőkkel párhuzamosan alakítja igazi népi hőssé a sokrahivatott fiút. Megindító látvány, mennyi igyekezettel és titkolt szenvedéssel válik a gyermek Györki Istennek tetsző szerzetes férfiúvá; sok csalódása, bántalmaztatása, még a keservesen elfojtott testi kívánságok is mind arra munkálnak, hogy a kellő időben egész ember vágjon majd neki a sorsdöntő útnak. Gyötrődései, belső elsötétülései, szívós fellángolásai a „Süllyedő világ” ifjú Kodolányiját juttatják eszünkbe. Kodolányi nagy gondolata, a magyarság megmentése, Julianus életének is végső célja.

A kigúnyolt, félreismert, gyakran megalázott, nagyszívű barát harcaiban ráismerünk az író gáncsokodásokkal megkeserített élete folyására. Julianusról sorban lefoszlik minden emberi gyöngeség, szíve pedig csordultig telik gyöngédséggel s leginkább szeretettel. Nagy vállalkozásában végül a király is támogatja, ennek ellenére érezzük: ha teljesen elhagyatottan állna a világban, akkor is feljutna a megpróbáltatások hegyére (a szepteppe jelképes magaslatára) s onnan magányosan is elérkeznék a teljesülés helyére, mert magától meríti a szükséges erőt. Csupán magából? Julianus jelképes hős: benne a nép talál vissza önmagához a feledés századai után.

A fehérvári kolostorban két szerencsésen sarkított típuson: Georgius és Ottó fráteren mutatja meg az ellenséges vérmérsékletek és népi indulatok összezapását. A német származású, Ják nembéli Georgius dölyfös idegenkedése magyar környezetével szemben s a bessenyő-magyar Ottó fráter hűvös komolysága, tárgyilagossága és népe iránti ragaszkodása példázza e két világ közt megnyílt szakadékot. Ők ketten harcolnak Julianus lelkéért: Georgius a nyugati germán világ hívének szeretné megnyerni a fiút, Ottó pedig keleti rokonainkra s Magna Hungariában maradt testvéreinkre figyelmezteti. Julianus a maga szívére, benső hajlandóságára hallgat, és Ottó fráter mellé szegődik. Elmegy ugyan Bolognába és elsajátítja a nyugati tudományt, de csupán azért, hogy felkészülten követhesse Keletre hívó sugallatait. Nemcsak Georgius oktatja, a maga kicsinyes módján, az erőszakos hódításra törő germánság valódi szándékaira, magyargyűlöletére, hanem a gorombán őszinte, szász Hilbertus is Itáliában, midőn megvető agyarkodással és kicsinyléssel beszél „Turkia” (Magyarország) közeli végéről. Kodolányi egész kis világpolitikai leckét sűrít kettőjük izgatott párbeszédébe. Századunk harmincas éveinek Németországa kér hangot Hilbertus recsegő szónoklatában, azoknak dühös mohósága, akik a regény megjelenésekor így énekeltek: „Keletre akarunk lovagolni”. Julianus az igaz magyar jelképes hősvé magasodik, mikor önérzetesen visszautasítja a szász, imperialista próféta gyalázkodásait, s a maga népének értékeit szegezi szembe velük. Holott odahaza, Pannoniában sem rózsás a helyzet: Endre, a nemtörődöm uralkodó, idegen ebek harmincadjára hagyja az országot, a cinikus oligarchák züllenek és marakodnak, a nincstelen nép szűkölködik, a Duna nádasaiban és partmenti erdeiben Fületlen Pál, ez a középkori Rózsa Sándor garázdálkodik, s még az egyházi férfiak is gyakran méltatlan szolgái az Úrnak, szívesen vedelik a bort és hamis pénzt vernek. Julianus és társai mocsár és ingovány fölé építik a maguk kicsiny „egyházát”; az ő forró hitük és buzgóságuk az egyetlen méltó válasz az országos inségre és pusztulásra.

Am Kodolányi nemcsak a tipikus ábrázolásnak, hanem az egyénítő módszernek is mestere: az ő középkori kolostora, melyben hősei élnek, nem valami világtól elzárt, élettagadó formalizmusba sülyedt aggok menhelye, hanem az országos élet kicsinyített mása, hol a testi indulatok ellen sárkányölő szent Györgyként harcoló aszkétától, a malomlajn politizáló kotnyelesektől az elvonult remetéig és képzett tudósig minden emberfajta megtalálható. A típus azonban élő, egyszeri alak is: az ő szerzetesei haragvók és vidámak, együgyűek és agyafúrtak, jószívűek és gyűlölködők, lelkesek és földhözragadtak. A nemzet közösségét érintő események híre áthatol a klostrom falain, pártokra osztja a szerzeteseket, befurakodik legtitkosabb gondolataik közé, megzavarja imáikat is. A férfiközösségek nyersen-vidáman, fűszerezett, élményszerű levegője terjeng a regényben; életreszóló barátságok szövődnek, a magányos férfiak megható, meghitt barátsága, ragaszkodása egymás iránt, — ez a szoros lelki kapcsolat rokont, ismerőst, családot is pótol. A magányosságban és megpróbáltatásban, valamint az egymásra utaltságban megtisztuló lelkiismeretnek a középkori példázatokra emlékeztető remeke Gerhardus testvér gyónása a sivatagban. A kor eszményei az írónak nemcsak talentumát és eszközeit hatották át, hanem mélyebb lelki rétegeit is: ez tagadhatatlan. A hibák, a csúf kinövések ostorozója most — életművében először — önmagát vádolja. Egy pillanatra leszáll oda, hol senki sem fordul meg örömet: elintézetlen erkölcsi ügyeinek fojtogató mélységeibe. Ez a vallomás nemcsak szegény Gerhardus lelkiismeretén könnyít, hanem a regény is valósággal megtisztul általa: Julianus, mintha ő szabadult volna meg egy titkolt bűntől, mely eddig árnyékként kísérté, most már szinte repülve közeledik a célhoz.

A *Julianus barát*, magasszintű realizmusa és korhűsége mellett, a legtisztább regényköltészet. Szívből eredt és a szívre hat elsősorban. A *vas fia*i, mely megjelenésben megelőzte, monumentálisabb és egyszersmind tárgyszerűbb. Ez a könyv a magyar irodalomban egy egész irodalmi korszakot pótol. A valóban nagyszabású, realista regény — tolsztoji értelemben — a magyar irodalomban meglehetősen ritka. Legyünk igazságosak: Móricz, az Erdélyi trilógia kivételével, még sem kísérelte. A múlt szá-

zadban Kemény Zsigmond alkotásai művészi torzók, egy sereg hivatott írónknak pedig a tehetségéből nem futotta többre. Ilyen viszonyok között *A vas fiai* (Kodolányi más jelentős munkáival egyetemben) különösen méltó a figyelemre. Nemcsak a politikai változásoknak, hanem a szellemi élet eseményeinek is megvan a maga történelmi földrajza, sőt geológiája: az alacsony halmok idővel teljesen elsüllyednek, a hegyek még magasabbra emelkednek. *A vas fiai* legkiemelkedőbb csúcsa annak a regény-hegyláncnak, melyet Kodolányi magyar történelmi műveiből emelt. Minden más írói erénye mellett a legregényszerűbb regény irodalmunkban. Elemezni kellene az iskolákban és az egyetemeken: hadd lássák és tapintsák egyszer az érdeklődők a műfaj valódi mintapéldányát. Ezt azért szükséges hangoztatnunk, mert még a negyvenes évek elejéről is olvashatunk olyan véleményeket, hogy Kodolányi elsősorban novellista, a regény nem az ő területe. Megvalljuk, nem értjük ezt az ítéletet, s a kételkedőket megint csak *A vas fiai*hoz utasítjuk.

Cselekménye a tatárveszedelmet megelőző esztendőkből, IV. Béla uralkodásának idején játszódik. Három ormánsági legény, egy balulsikerült leányszöktetési kísérlet után, menekülni kénytelen hazulról. Ők hárman a magyar népi ethosz megtestesítői, a paraszti életerő, találékonság, humor jeles figurái. E leleményes Odüsszeuszok változatos élményeinek keretébe ágyazza az író a regény nagy, középponti eseményét, egy magyar Iliászt, valódi hőskölteményt: a világhódító mongol hadak s a harcban szükségképpen elbukó magyar seregek tragikus küzdelmét.

Az író mondanivalójának három sarkalatos tétele, oktató-művészi gondolata ez: a nép (a parasztság) a nemzettest legfontosabb, alkatilag legegészségesebb, tehát leginkább életképes része. Vele szemben s csak igen ritkán vele szerves egységben a széthúzó, elvakult önzésében a vezetésre jogosulatlan nemesi réteg s az uralkodó közvetlen környezete, kiváltságaihoz még a bukás órájában is foggal-körömmel ragaszkodó kisebbség nem tartóztathatja fel az országra zúduló veszedelmet. Ugyanakkor a fegyelmezett és — nyugati szemmel — szinte megdöbbentően öntudatos és egységes mongolság, a gyűlölt és megvetett „tartárok”, a jól szervezett, hagyományaihoz hű, Kelet töretlen népi erőt a világhódítás céljának szolgálatába állító hatalmi szervezet fölényesen söpri el útjából a megromlott, nyugati keresztény népeket. Végül az író harmadik, legkorszerűbb sugalmazása: a nyugati civilizáció szemforgató, ál-szent haramiái, a német Fridericus „segítségre siető”, dúlásra berendezkedő katonái csak a védtelen magyar lakosság sanyargatásában vitézkednek, — az igazi veszély első fuvallatára elszelelnek. Viselkedésük módja — Kodolányi csöppet sem titkolja — 1936-ban (a könyv megjelenésének évében) is intő példa. Ezeket a „párhuzamos helyeket” mindig különös hangsúllyal fedi fel, de sohasem bántó nyerseséggel, hanem a realista regényírás nagy hagyományaihoz híven pompásan alkalmazott irodalmi eszközökkel. Az ábrázolt valóságból értünk, nem a szavakból, ezért hitelesek szavai és „párhuzamos” történelmi alakjai.

Az egykorú népi élet rajzában Kodolányi két forrásból merít: a történelmi hagyományból és a közelmúlt parasztságának ismeretéből. Ezek tárgyi források s önmagukban nem volnának elegendők, ha nem támogatná s nem teljesítené ki hatalmas és helyesen értelmezett anyagát képzeletének teremő erejével, mely nem csupán kapcsolatokat fedez fel ott, hol a tudós nem is álmodnék ilyesmiről, hanem a teljes élet illúzióját nyújtja, mindig drámai — tehát cselekményes — modorban. Nem kitalálja, hanem megtalálja az eltűnt valóságot, nem rekonstruál, hanem feltámaszt, nem régészkedik, hanem újrateremt. Ihletett, föltétlen művész. Parasztiának — és minden alakjának — a testét látjuk elsősorban, és ez több, mintha csak a lelkiüket éreznők. Test és lélek, érzékek és szellem nála nem választhatók el egymástól: műveiben minden élet. A népi jelképrendszerből folyékonyan olvas: ami a tudósnak puszta forma, ő tüstént „alakkal és névvel ruházza fel”. Tökéletesen azonosul tárgyával, nemcsak az emberekkel, hanem az egész lélegző természettel: könyvében nemcsak a férfiak és nők élnek, nem csupán az ő lelkiüket leheljük be olvasás közben, hanem az állatokét, növényekét, erdőkét és folyóvizekét is. Beszélnek epikai, lírai stb. hitelről. Kodolányival kapcsolatban nyugodtan szólhatunk „alkati hitel”-ről, ezekkel a szavakkal jelölve tárgy-közösséget s előadásának sugallatos igazságát. Amit ő elmond, az — függetlenül a szaktudományok fejlődésétől — örökre érvényes. A tudomány eredményei vitathatók. Az igazi művésszel azonban senki sem vitatkozik, mint ahogy nem vitatkozhatunk a természettel sem.

Ám a paraszti élet megjelenítése csak egyik, bár kétségtelenül az író legmélyebb élményeit hordozó része annak a látomásnak, mely szigorúan megkomponált, művészi rendben bomlik ki előttünk a regény lapjain. A királyi udvar leírása, fejedelmi sze-

mélyek, udvarnokok, tanácsosurak, egyházi és világi méltóságok szereplése megerősít bennünket abban a hitünkben, hogy Kodolányi az emberi élet s a társadalmi jelenségek bonyolult változataiban mindenütt otthonosan mozog: nemcsak „egyszerű” hőseit mintázza meg maradandóan, hanem egy király, püspök vagy zászlósúr gondosan leplezett bensőjéhez is csatlakoztatlanul megéli az utat. Lelki pórségüket, melyben végül megmutatkoznak, egy lélekűbűvár könyörtelen tekintetével vizsgálja az író. S ha már jellemesebb figuráit is ennyire lecsupaszítja, annál irgalmatlanabban bánik el a tehetős gazfickókkal, a váraikban, udvarházaikban meghúzódó, gőgös, feudális düvadakkal, kikből minden emberi érzés kiveszett, csak a hatalom dühödt akarása vadítja őket az erőskező király ellen. A teremtmény munka végső erőpróbáját s mármár döbbenetes sikerét a mongol vezérek bemutatása jelenti: egy fejjel magasabbak mindenkinél, érc lábakon mozognak s a nagyság föllegebbhezhetetlen illúzióját keltik akkor is, ha egy ujjukat meggörbítik. Ezeknek az alakoknak aurájuk van, parancsoló és dermesztő légkörük — vagy még inkább lélekkörük —, mely messzire sugárzik, s alig elviselhető feszültségektől terhes. Ez a világ végéről érkező hadvész olyan, mint a megdermedt égháború: kitörését valóságos megkönnyebbüléssel fogadjuk.

A regény vége hosszan elnyúló, hatalmas ívben hajlik vissza kezdetéhez: a munka folyamán itt-ott felbukkanó, hol megerősödő, hol elhalkuló zene — mert hát epikai műveknek is megvan a maguk muzsikája — mindent betölt a végső fejezetekben, s közli mindazt a témában megbúvó, érzelmi tartalmat, mit más módon közölni nem lehet. A harcmészoról ép bőrrel szabadult, meggyötört és megszelídült parasztleány gyalogszerrel igyekszik haza, a könnyelműen elhagyott szűzföldre, és sorra felbukkannak előtte (és az író előtt, mert ő teszi meg ezt az utat képzeletben, ki tudja, hányadszor) a gyermekségétől jól ismert baranyai táj képei, s az aggodalomtól, szegységtől és meghatottságtól összeszorul a vándor szíve. Hazamegy a legény, mert hát hova is mehetne, s dolgozik tovább, mert hát mit is tehetne? S ekkor váratlanul, mégis ismerősen, a távoli múltból és egészen közlőrl, a könyv lapjain s mibennünk megcsendül egy hang s terjed tovább, leküzdhetetlenül: emlékeinkről tudósít. a múlt-ról, a szülőföldről, mindarról, ami drága és mindannyiunkkal közös.

A *Julianus* barátjának s A *vas fiainak* nyelve a *Toldi*nak és a *Buda halálának* aranyjánosi nyelvére emlékeztet. Ady volt utoljára olyan nyelvteremtő génius, mint Arany s utána senki más, csak Kodolányi János. Ha Kodolányi semmi egyebet nem tesz, pusztán megteremti e nyelvet — műveinek maradandósága ekkor is biztosítva volna. Sajátja ez a nyelv, el nem vitatható tőle: az ábrázolt kornak, a maga tehetőségének s a magyar nyelv lelkének szülte; mielőtt megalkotta, elképzelni sem lehetett volna, s most, amikor már megvan, bizvást mondhatjuk: nincs hozzá hasonló.

Az új kiadás utószavaiban az író módszertani kérdéseket tárgyal, s munkájának genezisztörténetéhez nyújt érdekes, egészen személyes adatokat. Mindez az irodalomkutatókat érdekli elsősorban. Közzétételük mégis hasznos volt: félreértéseket oszt el, s emberi közelségbe hoz olyan műveket, melyek sorsának immár nem árthat az idő.

RAJNAI LÁSZLÓ

Moldova György: Az idegen bajnok

Ne méricskéljük a szót: Moldova György egyik legjobb és igencsak eredeti fiatal írónk. Külön öröm, hogy a munkásosztály küldötte és reprezentánsa — írásainak levezője, egész írói problémákra félreérthetetlenül a külvárosok sokszínű népével való összeforrottságára vall. Közlebbb: Moldova a „város peremének” fiataljait emelte be az irodalomba, azokat a fiatalokat, akikre az ötvenes években a *munkásosztályon belül* egyaránt hatott a tunya nyárspolgáriság, a közösségi érzést holtvágányokon futató vagány-romantika és a hazugságoktól szétdúlt közélet ziláltsága. Hogyan ronsolja mindez az ösztönösségtől amúgyis meghajszolt lelkeket, hogyan kavarodik fel a választás nehéz helyzeteiben bennük és körülöttük egy rossz légkörű társadalom czernyi nyomorúsága — erre irányul elsősorban Moldova figyelme. Írásmódjának fordulatossága, sodró ereje és érzelmi fűtöttsége szigorú ítélkezést rejt. Ő már 1953 után érett íróvá, s első meghatározó élménye nem a szocialista építés kezdeti nagy, hívó lendülete volt, hanem a kijózanodás. 1956 után, új alkotói korszakában még csak tovább görcsösödött benne a konok illúzióellenesség. Mit jelent ez az írói szem-

lélet szempontjából? Azt, hogy alakjai jórészenek kallódásáért, nyomott szellemi színvonaláért, erkölcsi tompultságáért vagy a tisztaságra csupán csak sóvárogni tudásáért heves indulattal elsősorban vagy kizárólagosan az adott társadalmi viszonyokat teszi felelőssé.

Az *idegen bajnok* Moldova egész eddigi életművét tartalmazza s egyben az író első kötete. Csaknem tíz esztendő terméséről van szó tehát, és Moldova még ma is csak huszonnyolc éves! A fentebb jelzett engesztelhetetlenség olyan alaprétege egyéniségének, amelyet keserű tapasztalatok döngöltek belé. Írói munkájának egyik legfőbb ihletőjét kell látnunk ebben a hideg gyűlöletben az 1953 és 1957 közötti évek dehumanizáló-demoralizáló körülményei ellen. Moldova írói pályájának problémái lényegében abból adódnak (különösen 1960 óta s *Az idegen bajnok* c. elbeszéléssel kezdődött új korszakában), hogy a jogosan ábrázolt dilemmatikus helyzetek nem a szereplők tudatos helyzetmegoldása által, hanem valamilyen legendás, romantikus, végzetes fordulattal oldódnak meg — azaz a ténylegesen létezett emberi bonyodalmak „racionális”, társadalmi érdekű megoldása helyett az író rendszerint különös, kivételes, bizarr egérutakat talál szereplői számára. Az ábrázolt időszak (1953—1957) módot ad erre, különösen Moldova alakjainak tényleges gondolati színvonala esetében. A probléma az értékredek felborulásából következik: egyformán reménytelennek látni ezekből az írásokból a tisztesség és a tisztességtelenség, a tévelygés és a cinikus lelkiismeretlenség további sorsát; az egyéni felelősség tudata az ellentétes típusoknál egyaránt szétporlad. Van tehát bizonyos feszültség a reprezentáns Moldova-írások magja és általános etikai kicsengése között. Ami ebben a kötetben megnyerett: a közönségesen objektívnek vallott valóság irdatlan hatalmának, ösztönből meg nem ismerhetőségének megmutatása. Ami azért mégis elveszett: a tisztesség, a jóhiszeműség, a megtévelyedés emberi katarzisének humanista megvédése, kárpótlása és jövőbe-mentése. Mindez együtt emelhetne volna e rendkívül hatásos, helyesen kérdező, sűrű valóságanyagot görgető írásokat a szocialista eszmeiség szintjére. Amiért elmaradnak attól: az író történelmi tudatossága — alak- és légkörteremtő erejével ellentétben — félig-meddig kiépített, s ezért nem tudja alakjait eléggé a magyarországi szocializmus valóságos történelmi fejlődésmenetébe ágyazni; ezért nem is akarja kikutatni életükben az önbecsülés, az emberi önérték eltömődött vagy betemetett forrásait. Ne feledjük: a kötet írásai, szóljanak bár az 57 előtti évekről, tulnyomórészt 1958 után, sőt a hatvanas években keletkeztek — tehát a távlat lehetővé tette volna az általános erkölcsi, kulturális, politikai fejlődés lehetőségeinek körültekintőbb kitapintását a szereplők egész soránál. Az írói jelentékenység biztos érzését még ez a hiányérzet sem gyengíti az olvasóban.

Az első, 1953—55 között írt elbeszélések — beleértve a *Mandarin a híres vagány*-t is, amellyel Moldova első nagy sikerét aratta — zárt szerkezetű, egyetlen probléma világos áttekintését nyújtó, könnyen megközelíthető és kimeríthető írások. Hatásosságukat az ábrázolás bensőségessége, az együttérzés megindultsága, a kiemelkedésnek és a sóvárgott életformaváltásnak fájdalmas költőisége biztosítja. Mandarint egy kedves kispolgárlány szerelme válhatná meg a vagány-közösség könyörtelen világából; Ördögh Feri énekes tehetsége valóban megóvjaa a konvencionális életút csábításától... Ez a balladás témakör azonban két elbeszéléssel (*Mandarin a híres vagány* — *Ördögh Feri és a Tizenkét házak*) kimerült, további nagyvonalú alkotómunkát nem tett lehetővé. Az írótól évekig nem is olvashattunk semmit — aztán egyszerre új problémákkal, életanyaggal és újszerű filozófiával fölfegyverkezve jelentkezett. Az új probléma: a tisztesség magányossá, tanácstalanná válása a személyi kultusz és az ellenforradalom eszmei-erkölcsi zűrzavarában. Az új írói filozófia magva: a jószándékú egyént az a társadalom cserbenhagyta, legázolta és kiszolgáltatta az iránytalan vegetáció ön bomlasztásának. Ezeket az új motívumokat *Az idegen bajnok* szövege tartalmazza meg elsőnek — de ez a mély írás egyben előlegezi a *Magányos pavilon* „politikus” problémafelvételét is. Miről van itt szó? Két ellentétes tartalmú magány elkeseredett, hősies vállalkozásáról, hogy a szerelemmel oldják meg életük céltalanságát és kiábrándultságát. A férfi, Ljubomir, a faszizmuseellenes harcok emlékével szívében apatikusan, kitartottként tengődik a szerencsétlen magyar viszonyok között; Margit magasrangú párttag vizsgálóbíró lányaként dőbben rá szülei életének hazugságaira. A férfi úzött „plebejus”, a lány életidegen, de nem ellenszenves polgár... Kettőjük kapcsolata távolról sem eszmei fogantatású. Moldova szándéka épp annak felmutatása, hogy két ilyen ember közelebb állhatott egymáshoz, mint külön-külön az adott társadalomhoz (1954—55); hogy nyomorúságos szerelmük még mindig emberibb, mint ha ehhez a társadalomhoz kapcsolták volna életüket. Kíméletlen, egyértelmű írói állásfoglalás ez:

nem lát ésszerű lehetőséget a személyiség feltételezett értékes magjának megmentésére sem a „világ”, sem az egyén gondolati-erkölcsi erőfeszítése által. Gyilkosabb pontossággal: tisztességes ember nem vállalhatta az akkori élet kínálta „érvényesülési” lehetőségeket, de nem hozhatott belső felszabadulást, kiteljesedést számára a magányos örlődés sem. Csak a kaland misztifikált, gyötrelmes sorsérmése marad nekik — narkozisként, kárpótlásként, amely persze ingatag és továbbépíthetetlen. Ne áltas-suk magunkat: a Moldova nyújtotta helyzetképben sok az igazság — különösen, ha figyelembe vesszük az életre mindenképpen elégtelenül felkészített fiatalok tömegei-nek hazárd hajlandóságait. Amit vitatni lehet és kell: a *minimális* eszmei tudatosság és tájékozódóképesség reményének és elérhetőségének *lehetetlenné* degradálása.

A *Magányos pavilon*, a kötetet záró elbeszélés ugyanennek a témának varációja. Izgalmasabb, eszmei vonatkozásban gondolatébresztőbb elődjénél: az ellentétes magá-nyokat itt az író a gyakorlat teherpróbájának veti alá, mégpedig az ellenforradalom kijátszhatatlan helyzetiben. Az egyik központi szereplő Schmidt Flórián, a Rajk-pörben bebörtönzött rendőrtiszt, aki az ellenforradalom idején kiszabadul s egyedül, szocialista Pimpernelként menti az üldözött kommunistákat. Lényének legszebb vo-nása, hogy megőrizte magában a szocialista eszmékhez való hűséget és a küzdeni-tudást. Személyiségének jó erkölcsi magvát tehát nem törte szét a börtönének meg-próbáltatása, nem morzsolta szét a megtapasztalt ellenforradalom sem. Ez magya-rázza, hogy a témát Moldova írásművészete fenn tudta tartani az általános huma-nizmus színvonalán és rangján: hisz bebizonyítja, hogy a kommunista ember a leg-nehezebb helyzetben is képes folytatni az *igaz* emberi utat, megtalálhatja az egy időre elvesztett történelmi láncszemet. E bizonyítás akkor nőhetett volna szocialista érvényűvé, ha a főhős hite nem korlátozódna úgy szólna önmagára, ha hinni tudna a kommunisták közösségének elpusztíthatatlan erkölcsi és tetterejében. Még akkor is, ha ez az erő egy ideig nem látható vagy csak nehezen kutatható föl. A befejezésből nem tudni meg, hogy hősünk sorsa mi lesz: élet vagy halál. De ha elpusztítják, akkor harca *ellenére* is *tragikus* hős; viszont ha életben marad, az a véletlen műve lehet csak inkább. Életében van erkölcsi szépség, de helytállásának érvei, önigazolása nem teljesértékűek. Moldova ezt nem látja meg. Ezért kerül a hangsúly az írói munkában a cselekmény iramára és fordulatosságára s ezért mellőzi ösztönösen hőseiben Moldova az eszmei-intellektuális szféra, sőt a közvetlen politikai megfontolások számbavételét. Ez esetben ugyanis szembe kellett volna néznie Flórián harca és magatartása *fedezé-tének* valóságosan értékes és illuzorikus elemeivel. A dialektikus analízis végigvitele azonban szétfeszítette volna Flórián jellemének adott kereteit, és okvetlenül tágitotta volna a figyelembe veendő tényezők körét. Ettől a roppant erőfeszítéstől az író vissza-riadt és megállt alapgondolata igazolásánál: a tisztesség szerinte szükségszerűen ma-gányossá vált a munkásmozgalmon belül, a kommunisták között is. Ez kétségtelen veszély volt, de nem egyetlen lehetőség — s az aránytélvesztés Flórián alakját a ro-mantikus egysíkúság felé tolta el. Az elbeszélés így is felszabadító erejű — a vele való polémia valóságos problémákon gyullad fel.

E két kulcsfontosságú írás mellett két nagyigényű darabot találunk a kötetben: a *Menekülés* és a *Tolvaj Ferdinánd* címűeket. Egyetlen szempontból összefüggének az előbb vázlatosan elemzett elbeszélésekkel: a boldogulásra vagy egyáltalán az önbecsü-lés megszerzésére irányuló magányos erőfeszítések kultuszában. A *Menekülés*ben egy ellenforradalmi felkelő fiatalember álneven új életet kezd egy vidéki gyógyszervez-szán mellett, s elszánja magát, hogy megöli az ellenforradalmi banda parancsnokát, mivel az a „bukás” után is számít rá... De a főnököt a banda valamelyik tagja már megölte, mire ő odaér. Az alapgondolat világos: amikor a felkelés ocsmánya román-tikájának befellegett, a marcona hadfiak is nyugalomra, „normális” életre vágnak. Ez érthető. Csak innen is kimarad egy döntő motívum: a *felelősség felvetése, a lelki-ismereti elszámolás*. Így ahogy Moldova megírta, a nyugalmas szerelem ennek az em-bernek ekkor még nem jár. Szemrebbenés nélkül képes ölni — erkölcsiékben tehát alapfokú kérdéseket sem tisztázott még, és az író kényelmessé téve önmaga és hőse dolgát, „futni hagyja”. A fiú két életét teljesen elszigeteli egymástól, azaz megkerüli a leglényegesebb kérdést: az alapvető erkölcsi normák vállalásának jelentőségét a normális állampolgári nyugalom jogossága szempontjából.

Sokkal tisztább, logikusabban átgondolt a *Tolvaj Ferdinánd*, — *Az idegen baj-nok* és a *Magányos pavilon* mellett Moldova legjobb írása. Látványos lélektani mutat-ványok helyett itt reális társadalmi motívumokkal dolgozik Moldova és sikerült ma-radéktalanul átvilágítania az ötvenes évek elejének zűllesztő sportpolitikáját. Megint-csak magányos erőfeszítésnek lehetünk tanúi a tisztesség megmenekítésére...: egy

tüneményes tehetségű futballista inkább hátat fordít a sportnak, semhogy egy elzülött közösséget (csapatot) kelljen vállalnia. Az írás szimbolikus kifejelete (a fiú szándékos öngóljával kiejteti csapatát az első osztályból) valóban egészséges munkás-kritikája a sportban is megmutatkozott demoralizálódásnak.

Moldova írásművészetének vívmányai és problematikus mozzanatai további alapos vizsgálódást igényelnek. Óriási lélektani érzéke nagyobb terhelésre szorul még; cselekményteremtő ereje gyakorta elsodorja a problémák lelkiismeretes vizsgálatától. Gyengéi a türelmetlenségből, a gyors hatni-akarásból következnek, s ez a veszély csak szívósabb gondolati fegyelemmel lesz elhárítható a továbbiakban is. Nagyobb tehetség — nagyobb gond. Kötete a problémákat „felső fokra” veti fel s ez arra kötelezi, hogy hamarosan úgy is oldja meg azokat. Erőtéljes tehetségétől lassan már a kivételes becsű alkotások ostromát várhatjuk.

HORVÁTH ZSIGMOND

Szabó Pál:

AHOGY LEHET

Akkor is új és más hangvételű ez a regény, ha saját, jóval korábbi *A nagy temető* című regényével, s akkor is, ha hazai megfelelőivel vetjük össze. Szabó Pál *A nagy temető*-ben még birkózik a nagy feladattal: a történelmi regény klasszikus keretei közé szorítani az író koncepciójában egyetlen, félelmetesen viharzó tömegindulattá sűrített, s a felszabadulás történelmi szükségyszerűségével aktualizált nagy parasztforradalom históriáját. A nagy terv, a tiszteletreméltó írói szándék íly módon a számára idegen forma Prokusztesz-ágyába kerül.

Az író okult is, tanult is ebből a semmiképpen sem dicstelen kísérletből. A klasszikus elődök által fetisizált *carlylei hős-szemlélet* utánzásának veszélyeit kikerülve, visszatért a saját kánonjaihoz, azokhoz a belső törvényekhez, amelyekkel a paraszti tömegek sorsát egy életen át vizsgálta s ítéleteit könyvek, írások formájában az egész nemzet elé tárta, és amelyekből külön-külön és együttesen ez a vezérlő igazság csendül ki: *a néptömegek a történelem mozgó és formáló erői!* Az *Ahogy lehet* minden sorával az új magyar történelmi regényírásnak ezt a követendő szabályát hirdeti. Nemzetközi viszonylatban: felzárkózás olyan nagyok mellé, mint Solohov, Ivo Andrić és — leginkább a *A Nagyhétre* gondolva — Aragon.

Egy ma is létező sárréti falu, *Zsáka* község életének török hódoltság alatti történeti epizódjai adják a keretet annak bemutatásához, *miként élt ezen a tájon, valamennyi faluban, tovább menve: az egész hódoltságban — a nép.*

Noha a históriai keret még egy rövid esztendő sem ölel magába (1592 őszén kezdődik s 1593 tavaszán már be is zárul), mégis: azt érezzük, mindaz, ami a

könyvben előttünk lejátsszódik, ugyanúgy folytatódik tovább, ugyanazokkal az eseményekkel és ugyanazokkal az emberekkel. Az író is megerősít ebben a hitünkben: *„itt ezen a helyen valami mindig volt, valami mindig lesz, ami vallomást tesz az emberi munka, az emberi verejték és küszködés mellett.”* Ez volna egyben a regény eszmei mondanivalójának egyik fele. A másik felét az író a nép vallomásával summázza: *„Az a mi dolgunk csak, hogy mindenképpen emberek maradjunk, és ráadásul megmaradjunk.”*

A regény kompozíciós erőssége, hogy éreztetni tudja: a nádi világ embereinek élet-halál harca felett *világtörténelmi erők*: III. Murad szultán és I. Rudolf német-római császár hatalmi viadala robban.

Azt, hogy az író levéltári dokumentumok vagy csupán a szájhagyomány alapján komponálta-e meg a regényt, majd nem másodlagos fontosságú kérdésnek érezzük a *népélet hiteles, megkapó ábrázolása mellett. A történelem elsődlegesen és közvetlenül népsors*, s ennek a regénynek ez a legfőbb tanulsága, mely abból a határozott törekvésből következik, hogy az író sajátos históriai körülmények között ábrázolja *„azt a népet, amelyből a mai nép származik és amelyet az eddigi regényírók elhanyagoltak, amelyről kevés kép maradt, hogy inspirálhassa a mai regényírót.* (Aragon.)

Szabó Pál történetiszemléletét az teszi hitelessé és egyben haladóvá is, hogy az az ellentmondásos történelmi tényezők helyes egyensúlyán nyugszik. Az elnyomók önkényeskedésével szembe szegezi az elnyomottak erős fizikai és erkölcsi ellenállását, amelyek mind az etikai erők, a megmaradás *„ahogy lehet”* jének gazdag forrásából táplálkoznak.

A regény alakjai — úgy tűnik — „rég” ismerőseink. Mintha már találkoztunk volna kései utódaikkal az *Emberekben*, a *Talpalatnyi földben*, az *Isten malmai*-

ban és a többi Szabó Pál-regényben. Ugyanúgy beszélnek (elkerülve az archaizálás veszélyes buktatóit!) s hasonló helyzetekben ugyanúgy cselekszenek is, mint tegnapi és mai utódaik. S mégis, külön-külön mennyire más-más jellemek! Olykor egyetlen, ösztönös mozdulatban felfedezi az író az egyéniség megfejtésének *punctum saliensét*. Ahogyan a zsákaiak küldöttségével megbeszélést tartó Lél-Eőssy János, a vagyonos sarkadi-szalontai nemesúr a tárgyalás megindítását jelezve „leül, szétveti térdét, két tenyerével egyszerre csap rá”, van abban a mozdulatban egyaránt jószándék (aminthogy segítőkész, jóindulatú emberként ismerjük is meg), nemesúri leereszkedés és a gőg határán mozgó, egyfajta uralkodói magatartás reflexe...

SZABÓ GYULA

Kende Sándor:

TESTVÉREK

Kende Sándor kisregényének cselekménye egészen friss. Az események, amelyeket elmond, 1961-ben játszódna le egy komlói üzem tanműhelyében. A szereplők, akikkel mindjárt az első lapokon megismerkedünk, a „testvérek” — ahogy a kisregény címe is jelzi — valahányan 15—16 éves apátlan-anyátlan fiúk. (Gyakorlatilag véve Sós Pista is az, bár élnek a szülei!) „Testvérek”, azaz sorstársak abban, hogy az üzemnek, a tanműhelynek a gyermekei. Náluk a munkahelynek kell pótolnia azt a nevelői közösséget, amit a család ad, vagy adhat más, szerencsésebb fiataloknak.

Ahogy a témát az író felveti, rendkívül izgalmas és sokat ígérő. Hogyan tudnak nevelni, emberré formálni hasonló családtalan fiatalokat a mi ilyen jellegű üzemünk, intézményeink?

A nevelés fő eszköze a munka. Ezt akarja példázni a kisregény cselekménye. A fiatalokat nehéz próbatétel elé állítják: egy gyakorlott szakmunkás segítségével készítene el öt gyorsfűrőt záros határidőn belül. A végén olvashatjuk is a megállapítást: „A munka ezt teszi. Ha sok, ha kevés: ezt!” Megismerkedünk a munkafolyamatok szakszerű, mégis színes, érdekes leírásával. Ebben az író valóban jeleskedik. Mégis erős a hiányérzetünk a könyv elolvasása után. Úgy tűnik, mintha az író szemellenzősen csak a munkára akarta volna szegezni kutató tekintetét, mintha a munkafolyamatok lombikjába zárta volna be hőseit, akik az 1961-es év

Magyarországában egy tanműhely munkaszívetén élnek, nem látva és nem hallva semmit, ami körülöttük, vagy esetleg az ő belső világukban is lezajlik. Nehezen hihető, hogy egy ilyen tanműhelyben manapság ennyire magukra hagynák a gyerekeket, hogy ne volna senki, aki a szakszerű munkafolyamatokon kívül másról is beszélne velük, hogy ne volna senki, aki ha sokszor eredménytelenül is, de felhívna a figyelmüket a műveltebb szórakozás, időtöltés lehetőségeire. Ha valóban így lenne, hogy az ilyen árva fiatalok egyetlen szórakozása a sporton kívül a kártya, a „két kisfröccs” és legfeljebb a mozi, akkor a helyzet elszomorító és komor.

A munkafolyamatok színes rajza mellett az író elég erős oldala az emberábrázolás változatossága és életszerűsége. Vonatkozik ez elsősorban a sok mellékszereplő eleven alakjára. De az előtérben szereplő fiúk alakját kissé elrajzoltnak érezzük. Ezek a gyerekek féltelenek, fegyelmetlenek, sőt embertelenek is tudnak lenni. Ez így előfordulhat az életben is. De hol van az érem másik oldala? — kérdezheti joggal az olvasó. A fiúk a közüjük emberségével, egyszerű természetességével is kiemelkedő Sós Pistát (a kisregény főszereplőjét) valósággal kiüldözik maguk közül. A fejhallgató és a futócípő esete szinte érzéketlen durvaságra vall. Az a gyanunk, mintha az író minden áron figyelemre méltó fenyegetéseket akart volna elének állítani. Még a sportversenyeken is: „Nem sok hiányzik ahhoz, hogy a bíró elzavarja őket.” Mire ők így okoskodnak: „Jó: meg kell próbálni, mi az, hogy — tisztességes viselkedés.” Sós Pistát, akit a párt alapszervezete fogadott fiává, egyszerűen levegőnek nézik: „A fiúknak eszükbe sem jut, hogy nyomozzanak utána — legalább tisztá a levegőt!” És ez a regény vége felé történik, tehát az utolsó néhány lap kivételével úgyszólván semmi előrehaladás sincsen.

Mi hát az a zálog, ami ezekből a „jómadarakból” — ezt félig tréfásan mondják róluk! — embert képes faragni? Válaszként nem találunk mást, csak a munkát. És talán a bizalmat, hogy ember-számba veszik őket, hogy komoly munkát bíztak rájuk. Az ábrázolásnak ezzel a módjával egyet lehet érteni. De azt vár-nánk, hogy ezek a fiúk, akiket a munka nevel emberré, ennek a munkának a differenciáltabb formái, a szakmunka nehezebben megoldható feladatai irányában fejlődnek. Hogy csak egy tekintélyt ismernek el: a szakmunkás képzett, tapasztalt tudását. Ez félig-meddig így is van. De hibásnak tartom azt a megoldást, hogy a kiközösített Sós Pistát csak akkor haj-

landók maguk közé visszafogadni, amikor verekedés közben meggyőződnek annak rendkívüli testi erejéről. Még akkor is hibás ez a beállítás, ha az esetek igen nagy százalékában a serdülő fiúk előtt az egyik legfőbb tekintély a nyers testi erő. De hogy egy tanműhelyben a fiatalok egymás közti érintkezésében is ne legyen a szakmunkás nehezebb feladatainak megoldásában elért eredmény legalább olyan tekintély, mint a nyers testi erő — azt nehéz elképzelni.

A kisregény fő erőssége Sós Pista lelki életének, belső fejlődésének, sután félrehúzódo természetének az élethű rajza, ha mondanivalójának több konzekvenciájával vitatkozni is kell. Sós Pista hirtelen változása, magatartásának az egyik végétől a másikba való átcsapása is hiteles, jól kidolgozott lélekrajz alapján történik. Ugyanez mondható a bimbózó fiatal lány barátság kedves színekké ábrázolt rajzáról. A kamaszok első érzelmi rezdüléseit mindvégig igen találóan jellemzi. Így például: „Kiabál és beszél. A lány nézi, és megint meg kell állni vele. Mekkora a szeme!”

A Magvető gondozásában megjelent kisregényt az izléses borítólapon úgy harangozza be, mint „kalandos, izgalmas” eseményekben bővelkedő írást. Öszintén szólva, zavarban vagyunk ennek az ajánlásnak az olvasásakor. Ugyanis ez a könyv jó ifjúsági olvasmány lehetne, ha a cselekménye kalandosabb, izgalmasabb lenne, ha a részletek reális ábrázolását az ifjúság gazdagabb érzelmi világára, dússabb képzelőerejére ható romantika is nagyobb mértékben fűszerezné. Amit megmutat az életből, az még létezerűbb lett volna, ha írói tollát a valóságábrázolás tágabb horizontú színeibe is belemártotta volna.

BELLYEI LÁSZLÓ

A MAI MAGYAR NYELV RENDSZERE

Leíró nyelvtan. II. kötet: Mondattan. (Szerk: Tompa József. Írták: Deme László, Farkas Vilmos, Imre Samu, Károly Sándor, B. Lőrinczy Éva, H. Molnár Ilona, Tompa József.) Akadémia Kiadó.

Folyóiratunk IV. évfolyamának 6. számában Szathmári István adott hírt a *Leíró magyar nyelvtan I.* kötetéről. Most, hogy a II. kötet is megjelent, elmondhatjuk, hogy a magyar nyelvtudomány munkásai az egyik legsürgetőbb adósságukat törlesztették. Ez az első leíró magyar

nyelvtan, amely nyelvünk teljes rendszerét feldolgozza.

A sajtó elismeréssel méltatta az I. kötet szerzőinek érdemeit, a hangok és a szavak rendszerének sikeres megoldását. Nem mehetünk el azonban szó nélkül a II. kötet mellett sem, főként ha meggondoljuk, hogy a nyelv három alapegysége (a hang, a szó és a mondat) közül a legközvetlenbbül adott valóság: a mondat.

Az értékrendbe sorolás szándéka nélkül megállapíthatjuk, hogy a beszédhang, a gondolat kifejezés, a nyelv funkciója szempontjából elvonás, absztrakció, a szó pedig „lényegében régebbi, társadalmi háttérű élmények leszűrődése, a jelenben kész, általában eléggé egyformán felhasználható nyelvi egység” (9), amely inkább sztatikus, a dinamikus mondattal szemben. Mit jelent a mondat dinamikus jellege? Azt, hogy ahány gondolat tartalom, ahány beszélő, ahány beszédhelyzet, annyiféle mondat.

Ki ne látná, vagy legalább is érezné az azonos gondolat tartalmat más-más nyelvi formában kifejező mondatok közötti különbséget? (Pl. *Adnál egy kis vizet?* — *Adj egy kis vizet!*; *Nem megy ki innen?* — *Kimegy innen?* — *Kimegy innen!* — *Menj ki innen!*; *Tehetek én róla?* — *Nem tehetsz róla!*; *Mit tudom én?* — *Nem tudom!*; *Csak próbáld meg!* — *Meg ne próbáld!*!) Az azonos tartalmú mondatok hatásában mutatkozó különbség a nyelvi megnyilatkozás többlete, amelyet *stilisztikumnak* nevezünk. S íme, ezzel az egzakttörvények megelégsére és kodifikálására törekvő nyelvésznek is számolnia kell.

Gazdag példaanyag igazolja, hogy a stilisztikum a tartalom és a forma dialektikus ellentmondásából ered. Eddig nem méltattuk kellő figyelemre az intonáció jelentőségét, pedig — amint példáink is igazolják — a hangsúly, a hanglejtés megváltozása is lényegesen módosítja a mondat hatását.

A kötet utolsó fejezte, amelyben a hangsúly, a szórend, a hanglejtés és a beszédszünet kérdéseiről olvasunk, újszerűségével, gazdag példaanyagával nagy nyeresége a műnek, s hasznosan járul hozzá a magyar beszéd kultúra színvonalának emeléséhez.

A stiláris értéknek a nyelvi valósághoz tartozását mutatja a szerzőknek a mondat fogalmáról, fogalmi köréről vallott felfogása. Az ilyenféle nyelvi megnyilatkozások, mint: *Némethon. Város, régi ház: — emeletes tető, faház. — Cégerek, kancsók, ó kutak, — hizott polgárok, szűk utak* (Babits: *Messze... messze...*); *Jaj, a tarka bornyú!* (Móricz: *Nem élhetek*); *A Lajos!* (Uo) — *Ah! Az átkozott divatos ka-*

lap! (Jókai) stb. nyelvi megformáltságukat tekintve nem mondatok, de a veük kifejezett, illetve közölt tartalmat nézve igen. Sőt, a szépirodalom nyelvében különösen gyakoriak. nagy a stiláris értékük, „mert az olvasó fantáziájára bízta az író, hogy mivel egészíti ki” (61). Tehát e mű szerint a nyelvi kifejezésnek olyan típusai, mint a hiányos szerkezetű, a tagolatlan mondat, az egyszavas felkiáltások, indulatszók, megszólítások sajátos stilisztikai értékeikkel szintén beletartoznak a mondat fogalmi körébe.

A felsorolt és a tetszés szerint szaporítható példák azt mutatják, hogy a kötet szerzőit a mondat nemcsak mint grammatikai kategóriákba rendezhető nyelvi jelenség érdekli, hanem mint az irodalmi alkotások nyelvi megformálásának eszköze is.

A kötet gazdag példaanyagában képviselve vannak a mai írott és beszélt nyelv fő formái, de főképp a szépirodalom. A szerzők az irodalmi példákat nem mindenki által felhasználható, utánzandó receptként kezelik, hanem művészi nyelvi megnyilatkozasként. Nem az idézett mondatokat mérik a meglévő törvényekhez, hanem a művészi anyag mondatainak sokszínűségéből jutnak el egzakt törvényekhez. Az írói szabadság legteljesebb tiszteletben tartásával figyelmeztetnek az írók felelősségére anyanyelvük és egyben mesterségük eszköze iránt.

Szólnunk kellene még arról a nagy segítségről, amelyet a kötet az iskolai nyelvtanításban nyújt. A mondatokat, szó szerkezeteket, mondatrészeket nem erőlteti bele a valóságot meghamisító merev kategóriákba, ehelyett inkább típusokat állapít meg, sőt ezek között is számos átmeneti, kereszteződő, illetve komplex jelenségre hívja fel a figyelmet.

A szerzők nemcsak a mondattani jelenségek tudományos rendszerezését tekintették feladatuknak, hanem a szabályok mellett tárgyalják a mondathasználat körében előforduló gyakoribb hibákat is. Nemcsak helytelenítenek, hanem mindig megmutatják a hibák kijavításának módját is, azaz kötetük nemcsak tudományos leíró nyelvtan, hanem nagy körültekintéssel, tapintattal szerkesztett nyelvművelő könyv is.

De minek szaporítsuk tovább a szót? Az olvasó — akár szakmabéli, akár magyar nyelvtant oktató pedagógus, akár a nyelv művésze, vagy anyanyelve iránt érdeklődő bármilyen foglalkozású ember — nem tagadhatja meg köszönetét és elismerését a II. kötet szerzőitől.

RÓNAI BÉLA

EGY MAGYAR VONATKOZÁSÚ OSZTRÁK REGÉNYRŐL

A magyar fordításban nem sokkal több, mint négyszázötven oldalas Krleza-regény után az első percekben megdöbbenő az olvasót az osztrák Heimto von Doderer — akit ausztriai utinaplómban már bemutattam a Jelenkor olvasóinak — ezerháromszáznegyvenöt oldalas regénye: *Die Dämonen*. (Biederstein-Verlag, München). Néhány lap elolvasása után azonban látjuk, hogy érdemes belemélyednünk a hatalmas opuszba — hatalmas nemcsak terjedelmére, hanem művészi értékére is. A „tanulmányozásnak” is nevezhető olvasás ugyan nem könnyű feladat. Jól tudok németül, Doderer észjárását is sikerült kissé megismernem, mégis hónapokon át foglalkoztam a regénnyel. Másfelől ugyanakkor igen élvezetes hónapok voltak ezek: lélekben újra Bécs utcáit jártam, s nagyon élveztem az osztrák írónak sajátos, zamatos írásmódját: viszcisi dialektikus, az osztrák hivatalos nyelv és a német irodalmi stílus összeötvöződését, a megfelelő helyen a megfelelő nyelvi réteg kiemelését.

Bécs regényét sikerült megalkotnia ebben a művében Doderernek, úgy, ahogy Dosztojevszkij megírta Pétervárt, Fontane Berlint, Dickens Londont, Balzac Párizst, Moravia Rómát. Méltán említhetjük ezek mellett a nevek mellett az osztrák író, s az sem véletlen, hogy a névsor elejére egy nagy XIX. századi, végére egy nagy XX. századi alkotót tettünk. Doderer ugyanis egyfelől a XIX. századi nagyrealizmus tanítványa (Dosztojevszkijhez és Tolsztojhoz — mint maga vallotta — különösen erős szálak fűzik), ugyanakkor szervesen felhasználja a modern regénystílus és a korszerű lélek-ábrázolás minden értékes vívmányát.

Magvarra még nem fordították le, hogy azonban mégis megemlékezem róla egy magyar folyóiratban, annak oka a regény sok-sok magyar eleme és vonatkozása. Az egyik főszereplő, a tragikus hősnek, de sok tekintetben pozitív hősnek is nevezhető Gyurkicz Imre magyar ember. Bécsben él a huszas évek derekán, mint festő és rajzoló keresi meg nem túlságosan bőséges kenyerét. Elsősorban baloldali polgári lapok számára dolgozik. Kissé titokzatos jelenség: „előkelő” körökben büszkén hivatkozik dzsentri származására, Szekszárd környéki egykori birtokukra, „faddi és hatfalusi” előnévére. Mindez azonban csak álcázás és misztifikáció, vagy talán kísérlet arra, hogy beleillesz-

kedjük a „polgári” Bécs életébe. A regény során kiderül róla, hogy 1919-ben részt vett a Tanácsköztársaság harcaiban, Bécsben is kapcsolatot tart a baloldali szociáldemokratákkal, különféle szolgálatokat tesz nekik, s végül a barikádon hal meg, 1927 júliusában, a bécsi igazságügyi palota körüli harcokban.

Ezeket a harcokat Doderer, az osztrák nemes-ivadék, kissé szkeptikusan nézi. Ismeretes a munkásmozgalm történetéből, hogy az 1927. július 15-én lefolyt bécsi vérengzéseért az osztrák főváros nagynémet érzelmű rendőrfőnöke, Schober a felelős, aki parancsot adott a rendőröknek, hogy egy igazságtalan bírói ítélet ellen tüntető munkásokra tüzeljenek, s így nyolcvan ember halálának lett okozójává. — Ez így, ilyen világosan, a regényből nem derül ki. Doderer ugyan tudja, hogy 1927. július tragikus fordulat az osztrák történelemben, az „osztrák szabadság Cannae-ja”, ahonnan egyenes út vezet a különféle színezetű fasiszmusok, az Anschluss, majd a második világégés felé. Ő maga mégsem tud egészen nyíltan állást foglalni. Jobb és bal felé egyaránt bírálatot mond, illetve mondat hőseivel.

Gyurkiczot megsiratja, ámde a munkásság sorsának megoldását nem a forradalomtól, hanem egyes munkások egyéni tevékenységétől reméli. Ilyennek rajzolja az egyébként nagyon rokonszenves fiatal Leonhard Kakabsa-t, egy Bécsbe települt cseh familia ivadékát. Leonhard eleinte matróz a Magyarország felé haladó dunai hajókon, ennek leírásánál Doderer kitűnően villantja fel a dunántúli táj egy-egy színfoltját! —, majd gyári munkás Bécsben. Önszorgalmából megtanul latinul, művelődik, új ismeretségekre tesz szert, s végül — Alfons de Croix herceg teszi meg könyvtárosának.

Gyurkicz Imre és Leonhard Kakabsa a tulajdonképpeni központi alakjai a regénynek: az egyiknek sorsa a tragikus, ámde hősiés bukás, a másiké a felemelkedés — mi persze tudjuk, hogy megalkuvás árán. Halványan azért Doderer is utal erre a megalkuvásra, és minden „harmadikutassága” mellett mintha jobban szimpatizálna a baloldallal, mint a jobboddallal. Ezt megint a regény magyarvonatközlés részleteiben érezhetjük legjobban. Több jelenet a Burgenland területén játszódik, az osztrák-magyar határon. Itt, az osztrák Meggyes (Mörbisch) és a magyar Fertőrákos közt áll Pinta kunyhója: ide járnak át a magyar „ébredők”, hogy fegyverrel, pénzzel, tanácsokkal lássák el az osztrák fasiszmus szervezkedő mozgalmait. Egy, a régi közös hadseregben szolgált magyar gróf vezeti a

szervezkedést. (Halász Előd szegedi professzortól, Doderer életművének alapos ismerőjétől tudjuk, hogy ez a gróf — hasonlóan a regény több más szereplőjéhez — valóban létezett; a Széchenyi-család egyik tagja volt). A rendőrségtől kevésbé ellenőrzött Burgenlandban folynak le a fasiszta osztrák „frontharcosok” és a szocialista Republikánischer Schutzbund sorozatos összecsapásai, köztük a somfalvai (Schattendorf) lövöldözés, ahol a fasiszták egy szocialista hadirokkant és egy kisfiú életét oltották ki. A két áldozat, az öreg Csmarits és a kis Pepi — az életben is így hívták őket — ott vannak a regény szereplői közt, nem is csupán epizód-szerepben. Pusztulásukat az együttérzés hangján ábrázolja az író, s bemutatásából világossá válik a fasiszta bandák bűne. A végső következtetésig azonban nem megy el, s a gyilkosokat felmentő ítélet elleni tüntetést értelmetlen ösztön-cselekedetnek tartja.

A „démonok” mindenestre elszabadulnak. Ezt Doderer nyíltan is, a nagyszámú szereplő sorsán keresztül áttételesen is bemutatja. Bár a cselekmény maga 1926 nyarától 1927 nyaráig játszódik, az író egy-egy motívummal visszavezet a század elejére, az első világháborúba, és — ami különösen művészi hatást kelt — utal a jelenkorra és a közelmúltra. Geyrenhoff. a nyugalmazott osztálytanácsos, akinek nevében Doderer elbeszéli a regényt, 1955-ben, egy bécsi villanegyedben állítja össze „krónikáját”, és azt is elárulja, hogy a második világháborúban a német Luftwaffe tisztjeként részt vett a franciaországi megszállási műveletekben. Itt egyéni emlékeit szövi bele a műbe az író, bár ő maga inkább a harmadik főszereplővel, a történész René von Stangeler-rel azonos.

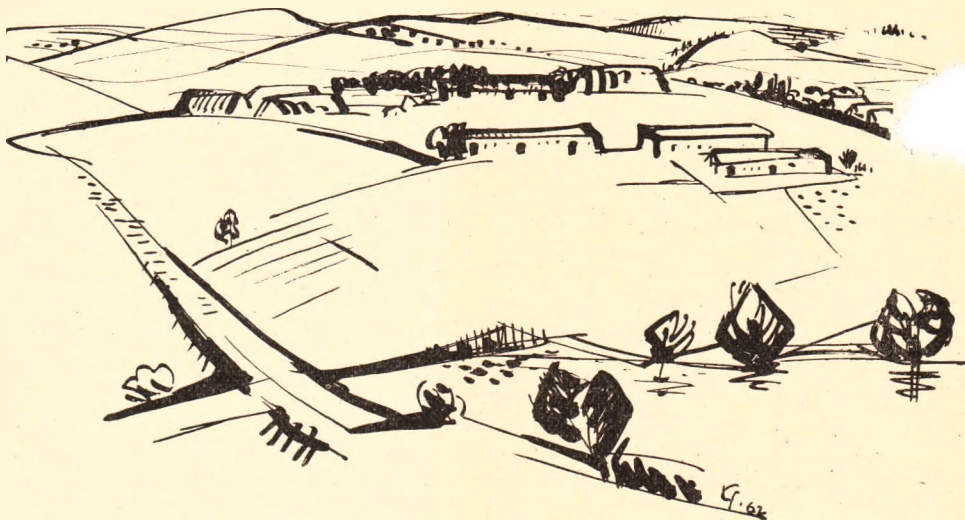
Stangeler életrajza egyrészt a történész-kollégák közt (ezt a studiumot művelte a fiatal Doderer is!) másrészt a bécsi „úri társaságban” játszódik le, abban a társaságban, amelyben egyaránt találunk zsidó (és nem-zsidó) nagypolgárokat és polgárasszonyokat, és Közép-Európa különféle tájairól Bécsbe sodródott arisztokratákat. Az egykori porosz huszártiszt, Eulenfeld báró az egyik középpontja ennek a kissé bohém társaságnak, de ide tartozik Orkay Géza is, az egyénileg becsületes, de nem egyszer „mocskos ügyeket” szolgálni kénytelen magyar diplomata. — Gyurkicz és Leonhard életútja több ponton találkozik Stangelerével. Maga Stangeler pedig egészen különös helyekre jut el, így egy karintiai kastélyba, vagy egy bécsi „tisztességtudó utcalánynak”, a könnyelmű, mégis alapjában jóindulatú Anny Gräven-nek lakására.

Munkások, tudósok, nagypolgárok, arisztokraták, de az alvilág és a félvilág alakjai is megjelennek a regényben. Némelyik szálát nem bogy ki egészen az író. Ezt nyilván szándékosan teszi. A „Démonok” ugyanis egy ciklusnak része. Egyes szereplőivel már az előző Doderer-regényben (*Die Strudlhofstiege*) találkozhatunk, egyesek visszatérnek az író legújabb műveiben. Úgy látszik az „osztrák Balzac” rangjára tör Doderer, s nem reménytelenül.

Bécsi körképének hitelességét nagyban fokozza, hogy hőseit valóban élő emberekről mintázta. A magyar gróf, a hadirokkant Csmarits, a kis Pepi Grössing, sőt még Stangeler alakjánál is világos ez. A regényben kislánként szereplő Fräulein Licea-t — most természetesen már aszszony! — e sorok írója is ismeri. Regény-

beli szerepeltetése során Doderer nem egyszer előremutat későbbi életére. Még családi lakásának címe és berendezésének leírása is megfelel a valóságnak! — Bécsnek és Doderer körülményeinek alaposabb ismerője bizonyára a többi szereplő nagy részét is „megfejtené”. Mindenesetre: a XX. századi Bécs szinte minden aszpektusával benne van a regényben! Hadd utaljunk végül még egyszer a visszavisszatérő magyar motívumokra. Ezek nemcsak Gyurkicz és Orkay történetében, vagy a határszéli eseményekben vannak jelen, hanem ismételt fel-felbukkanak. A dodereri vezérmotívum-technika is alkalmat ad erre. Ez különösen érdekessé teszi a magyar olvasó számára az osztrák író nagyjelentőségű művét.

ANGYAL ENDRE

Kelle Sándor rajza